

Handwritten signature or mark at the top right corner.

კავკასიის

ქალაქი

КАВКАЗСКИМ
ГОРОДЪ

შანი ნომრისა 3 მან.

Цѣна номера 3 руб.

№ 3.

თბილისი
ТИФЛИСЪ

15 თებერვალი 1919 წ.
февраля г.

კავკასიის ქალაქი

ორკვირეული გამოცემა თვითმართველობათა კითხვების შესახებ.

რედაქციის ადრესი: თბილისი, სომხის ბაზარი, № 6.

ქალაქთა კავშირი, ტელეფ. 7-31.

ხელის მოწერის პირობანი: ერთი წლით—60 მან., ექვსი თვით—35 მან., სამი თვით—15 მ., ერთი ნომერი თბილისში—3 მ. სხვა ქალაქებში—3 მ. 50 კ. მისამართის გამოცემა—50 კ. განცხადებების ფასი: პეტიტის სტრიქონი ტექსტის ბოლოში—1 მ. 50 კ. ვინც ქალაქთა თვითმართველობებში ალაგს ექვს მათ გადახდებამ წახვევარი.

„Кавказскій Городъ“

Органъ Главнаго Комитета Союза Городовъ Республики Грузіи.

Двухнедѣльное изданіе по вопросамъ муниципальной жизни.

Адресъ редакціи и Конторы: Тифлисъ, Армянскій Базаръ, 6.
Союзъ Городовъ. Телефо́нь 7-31.

Условія подписки: на 1 годъ—60 руб., на 6 мѣснц.—35 руб., на 3 мѣснц.—15 руб. За перемѣну адреса—50 коп. Цѣна отдѣльнаго номера: въ Тифлисъ—3 руб., въ другихъ городахъ 3 руб. 50 коп. Плата за объявленія: за строку печата позади текста—1 руб. 50 коп. Для лицъ, ищущихъ труда въ городскихъ Управленіяхъ, въ половинномъ размѣрѣ.

При сношеніяхъ съ редакціей просить прилагать свой точный адресъ. Пріемъ редакторомъ ежедневно, кромѣ празднико́въ, отъ 1 до 3 ч. дня.

კავკასიის ქალაქი

საქართველოს რესპუბლიკის ქალაქთა კავშირის მთავარი კომიტეტის

==== ო. რ. ზ. ა. ნ. ო. ====

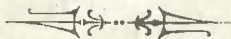
ორკვირეული გამოცემა თვითმართველობის კითხვების შესახებ.

6 107

КАВКАЗСКИЙ ГОРОДЪ

Органъ Главнаго Комитета Союза Городовъ Республики Грузіи.

Двухнедѣльное изданіе по вопросамъ муниципальной жизни.

№ 3.

თბილისი
Тифлисъ

15 თებერვალი
февраль 1919.

შ ი ნ ა ა რ ს ი :

ქ ა რ თ უ ლ ა დ :

- 1) გ. ნანეიშვილი. — დამოკიდებულება ცენტრსა და ადგილობრივ ორგანობათა შორის. (გაგრძელება).
- 2) გ. თუმანოვი — მცირე ერობა და სახალხო გინათლება. (თარგმანი).
- 3) ს. რობაქიძე. — საშკოლო აღმშენებლობა. (გაგრძელება).
- 4) დ. ონიაშვილი — ერობის ბიუჯეტი.
- 5) ი. ქურდიანი — როგორ უნდა მოეწყოს აგრონომ. დახმარება ერობებში.
- 6) ქრონიკა { ქალაქთა თვითმართველობებში.
ერობათა თვითმართველობებში.

რ უ ს უ ლ ა დ :

- 1) ა. კალიუჟნი. — კანტროლის ორგანიზაცია საზოგადოებრივი დაწესებულებებში. (დასასრული).
- 2) პსკოვიჩი. — საერობო მიწების შეფასება. (დასასრული).
- 3) გ. თუმანოვი — მცირე ერობა და სახალხო განათლება.
- 4) სოკოლოვი — ერობის საშუამავალო მოღვაწეობა.
- 5) მ. უადანოვი — საქართ. რესპუბ. გზების გეგმის განვითარება. (დასასრული).
- 6) ნ. კონიევე — საერობო — საქალაქო ინსტიტუტი.
- 7) ვ. იანოვიჩი — ერობათა წარმომადგენ. პირველი ყრილობის შასახებ.
- 8) ქრონიკა.

С о д е р ж а н и е :

На грузинскомъ:

- Г. Нанейшвили. — Взаимотнош. между цент. и мѣст. органами. (Продол.)
Г. Тумановъ. — Мел. земство и народ. образ. (Перев.)
С. Робакидзе. — Школьное строительство. (Продол.)
Д. Оніашвили. — Земскій бюджетъ.
И. Бурдіани. — Организация агрономичес. помощи въ земствахъ.

Хроника.

На русскомъ:

- А. Калюжный. Организация Контроля въ общественныхъ учрежд. (Окон.)
Псковичъ. — Земская земельная оцѣнка. (Окон.)
Г. Тумановъ. — Мелкое земство и народное образование.
В. Соколовъ. — Посредническая дѣятельность земствъ.
М. Жадаиновъ. — Планъ развитія дорожной сѣти въ Респ. Грузин. (Окон.)
Н. Кошава. — Земско-Городской Институтъ.
В. Яновичъ. — Первый съѣздъ земствъ Грузин.
Резолюціи перваго земскаго съѣзда Грузин.

Хроника.

დამოკიდებულება ცენტრსა და ადგილობრივ ორგანოთა შორის.

(გაგრძელება).

III.

თუ რამდენიმე თვის წინათ სახელმწიფოს მოღვაწეობა განისაზღვრებოდა ელემენტალური მიზნებით, როგორც არის სახელმწიფოს საზღვრების და სახელმწიფოებრივი წესრიგის დაცვა, და ცენტრალური ორგანოები თავის ფუნქციებს ასრულებდნენ ადგილობრივ ორგანოთა დაუხმარებლად, ესლა, როდესაც საკითხები მეტი მეტად გართულდა და სახელმწიფოს წინაშე აღიმართნენ მრავალი საკითხები, რომლებიც დაუყოვნებლივ გადაწყვეტას მოითხოვენ, ცენტრალურ ორგანოებს არ ძალუძთ ამ მრავალ საკითხების გადაწყვეტა, და იძულებული არიან ნაწილი სახელმწიფო მმართველობის ტვირთისა, გადაიტანონ ახალგაზდა ადგილობრივ ორგანოებზე, და მრავალი ამ საკითხების გადაწყვეტა მიანდონ მათ.

რამოდენიმე წლის განმავლობაში, (ჩვენ მხედველობაში გვაქვს ორი უკანასკნელი წელი), სახელმწიფო ხაზინაში არ შემოსულა გადასახადები, და რამოდენიმე გადაუხდელი მილიონი მანათი ხალხს ადევს ვალათ, რომელიც მან აუცილებლად უნდა გადაიხადოს თუ მას თავის მოვალეობა ნათლად აქვს შეგნებული. ჩვენ გვქონდა მრავალი შემთხვევა დავრწმუნებულიყავით, რომ ცენტრალური ორგანოები ვერ აიძულებენ მცხოვრებლებს შეასრულონ თავისი სახელმწიფოებრივი მოვალეობა. ექვს გარეშეა, ამ სფეროში, როგორც მრავალ სხვა დარგებშიაც დიდ დახმარებას ცენტრალურ დაწესებულებებს გაუწევენ ადგილობრივი ორგანოები. ახალგაზდა ერობების მცირე პრაქტიკამ, დაგვანახა, რომ ადგილობრივ ორგანოებს, საკმარისი რეალური ძალა უფლება აქვთ თავის წევრთა მიმართ, და იმიტომაც მთავრობის ცენტრალური ორგანოები იძულებული არიან ადგილობრივ მცხოვრებლებზედ იმოქმედონ ერობათა საშვალებით. ხალხი სიამოვნებით უწევს მატერიალურ დახმარებას იმ ორგანოებს, რომლის მოღვაწეობა მის თვალწინ მიმდინარეობს და რომლის რეალურ ნაყოფს თვითონ გრძნობს და ხედავს. იმიტომაც ჩვენი მთავრობა სრულებით არ ადგია იმ გზას, რომ შეამციროს ადგილობრივი ორგანოთა როლი და მნიშვნელობა სახელმწიფო მშენებლობაში, არამედ სცდილობს და ყოველ საშვალებას ხმარობს ერობების გასაძლიერებლად და ხალხში მათი ავტორიტეტის და პრესტიჟის ასაწევად. მაგრამ ადგილობრივ მმართველობის საკითხს, როგორც აღვნიშნეთ, ჩვენ რეალურ პირობებში არა აქვს ის მკაცრი და განსაკუთრებული პოლიტიკური მნიშვნელობა როგორიც აქვს მას სახელმწიფოში, რომელიც ფლობს ფრიად ვრცელ მრავალფეროვან მცხოვრებლებით დასახელებულ

ტერიტორიას; აქ ერთ ცენტრიდან მომქმედმა დაწესებულებამ რომ ადვილათ შესძლოს და არ გაუწიოს ანგარიში ადგილობრივ განსაკუთრებულ თვისებებს და გამოიწვიოს მთელი სახემწიფოს კრიზისი, და რომ ასეთ სახელმწიფოს ხალხი რომ ყავდეს მორჩილებაში, ესე იგი, ანხორციელოს ტერიტორიალური ბრძანებლობა და ნაყოფიერად უკარნახოს ერის მცხოვრებთა ნაწილს სახელმწიფოებრივი ნება, ცენტრალური დაწესებულებები იძულებული არიან თვისი ავტორიტეტო და ძალა დაამყარონ ადგილობრივ ორგანოებსზე.

ჩვენ ახალგაზდა ერობებს არ აქვთ ტრადიციები, არ აქვთ თვისი პოლიტიკური ისტორია და მრავალ წლობით შემუშავებული მიზნები, და ამიტომაც ვფიქრობთ ერობის საკითხს ჩვენში არ აქვს ის განსაკუთრებული პოლიტიკური მნიშვნელობა, როგორც ქონდა მას მაგალითად რუსეთში, სადაც სწარმოებდა შეუწყნარებელი ბრძოლა ცენტრალურ და ადგილობრივ საზოგადოებრივ დაწესებულებათა შორის. ამ მიზეზების გამო რუსეთის ადმინისტრაციული ორგანიზაცია, როგორც საფრანგეთში და პრუსიაში წარმოადგენდა კომპრომისს ცენტრალურ და ადგილობრივ სისტემების შორის.

ჩვენ კი საშვალებას მოკლებული ვარ ვილაპარაკოთ რაიმე კომპრომისებზედ, რადგან ცენტრალური დაწესებულებანი სრულებით არ გამოსთქვამენ სურვილს თავის ზედამხედველობის უფლება დაამანინჯონ ღრმა ცხოვრების შემმაჩერებელ მთავრობის ოპეკით, და თუ მთავრობა იღებს საჩქარო ზომებს ადგილობრივი ორგანოთა მოღვაწეობის მოსაწესრიგებლათ, მხოლოდ იმ მოსაზრებით, რომ მას ღრმათ სწამს, რომ სახელმწიფოს მმართველობის რაციონალური მოწყობა შესაძლებელია, როგორც აღვნიშნეთ, ადგილობრივ ორგანოთა დახმარებით. არ შეიძლება ლაპარაკი კომპრომისზედ იმისათვისა რომ ძნელი წარმოსადგენია. ჩვენ სახელმწიფოებრივი სინამდვილეში, ისეთი სფერო სადაც შესაძლო იყოს ცენტრალურ და ადგილობრივ ორგანოთა შორის მეტოქეობის განვითარება რადგან როგორც ცენტრალურ ის ადგილობრივი ორგანოს უფლებანი ემყარება ერთსა და იმავე საფუძველზე, როგორც უმთავრესი (Вѣдповное) მმართველობა, ისე ადგილობრივი ერთობა ერისა და იმავე პრინციპს ეს პრინციპია და ხალხის ნებისყოფლობა.

ამისთვის ძნელი წარმოსადგენია, რომ ცენტრალური და ადგილობრივი ორგანოთა პოლიტიკური ინტერესები ერთმანეთს შეეჯახონ. ყოველი კონფლიქტი ადგილობრივ და ცენტრალურ ორგანოთა შორის, არსებითად იქნება დავა მხოლოდ უფლებაზედ და არა ძალაზე.

ეჭვი შეიძლება დაიბადოს რომელმე ერთ მცხოვრებლების ნაწილის შესახებ, მაგრამ სახელმწიფოს საზღვრების განტყიცების შემდეგ, მორჩილებიდან გამოსვლის მოსურვე ელემენტები ადვილად შეიძლება იქმნენ მოყვანილი საერთო სახელმწიფოებრივ მორჩილებაში და ასეთი განსაკუთრე-

ბული პირობების მიხედვით არავენ არ ცდილობს ადგილობრივი ორგანოთა თვითმართველობის შეზღუდვას.

მაგრამ მიუხედავად ამისა, როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, ცენტრალური ორგანოები ჩაყენებული უნდა იყვენ ისეთ ირუდიულ ფარვლებში, რომ ისენი სამუდამოთ მოკლებული იყვენ ადგილობრივ ორგანოების ხარჯზედ გაათართონ თავის, ფორმალურად ერობის კონსტიტუციის მიერ განსაზღვრული კომპეტენცია. იმუნიტეტის მცნება სრულებით გამოუყენებელია ჩვენ ადგილობრივ ორგანოებისათვის, რადგან არ არსებობენ ისეთი დაწესებულებანი, რომლის თავდასხმიდან უნდა იქნას დაზღვეული ადგილობრივი ორგანოთა უფლებანი. მაგრამ ერთ გვარ პსიხიურ აბბერაციის ძალით ხანდისხან ადგილობრივ ორგანოთა მოღვაწეობას აზროვნობენ, ძველ უკვე განიავებულ რუსეთის სინამდვილეში, და ამიტომაც ხშირად მიუხედავად იმისა, რომ არ არსებობს არავითარი სიპტომები, ეშინიათ ბრძოლის გაჩაღებისა ცენტრალურ და ადგილობრივ ორგანოთა შორის.

აი, ასეთ ნორმალურ პირობებში შესაძლებელია სწორი და სამართლიანი კომპეტენციების განაწილება დროებითმა მთავრობამ მერმე კი, ამიერ კავკასიის სეიმმა ერობათა განგებლობაში შეიტანა ის ვრცელი საკითხების რიგი, რომლის წინგაძიოლა ადვილათ შეეძლოთ ერობებს. ძნელი არის ერთი, რომელიმე მაგალითის მოყვანა, სამეურნო ცხოვრების სფეროდან, რომლიც მეორე მუხლით მიერ არ იყოს გათვალწინებული. „Временное положение о зем. Учр. в. Закав. ст. 2) მაგრამ ცხადია, რომ ერობათა და ქალაქებთა ორგანოების კომპეტენციის ასეთი სამეურნეო საკითხებით განსაზღვრა არ შეესაბამება ჩვენს დღევანდელ სახელმწიფოებრივ წესწყობილებას.

რუსეთის ბიუროკრატბა, რომელიც ამ შემთხვევაში საფრანგეთის და პრუსიის ცენტრალისტებს მიყვებოდენ, სცდილობდენ ერობათა განგებლობის შეზღუდვით შეესუსტებინათ მათი მნიშვნელობა სახელმწიფოებრივი ამშენებლობაში. მიუხედავად ამისა ძველ რუსეთშიაც ერობათა მატერიალური კომპეტენციას შეადგენდა, არა მარტო სამეურნო საკითხების რიგი, არამეთ ერობები და ქალაქები აზორციელებდენ თავის უფლებებს სხვა საკითხების მიმართაც. მაგალითად, ერობები განაგებდენ სკოლებს არა მარტო მეურნეობის მხრივ, არამეთ მათ ქონდათ გავლენა თვით სასკოლო საქმეების დაყენებაზე. (იხილეთ კისტიაკოვსკ. „Областная Автономія и ея пределы“). მაგრამ თუ გვსურს ერობათა უფლებების და მატერიალური ქვემდებარეობის გაფართოება, საჭიროა გარემოების ნათელი შეგნება, რათა ადგილობრივი ორგანოები არ გამოვიდენ მეტის მეტი დატვირთული ახალი ფუნქციებით. ზოგი წარმოსთქვამდა იმ აზრს, მაგალითად, რომ ადმინისტრატიული და ადგილობრივი მართველობის დაახლოვებით, მეტის მეტად რთულდება ადგილობრივი ორგანოთა მოღვაწეობა. მაგრამ საქართველოს პარლამენტმა ასეთი დაახლოვება, რომელიც

მოხდა ადმინისტრაციის ერობებზე გადაცემით, შემოსა ისეთი პირობებით, რომელიც უზრუნველყოფენ სახელმწიფოს მთლიანობას და მმართველობის ერთფეროვანობას.

ადგილობრივი ორგანოთა კომპეტენცია არამც და არამც არ უნდა იყოს იმდენათ გაფართოებული, რომ ეკარგებოდეს მნიშვნელობა სხვა სახელმწიფოებრივ დაწესებულებებს, რადგან სწორი, რაციონალური სახელმწიფოს მმართველობა შესაძლოა. მხოლოდ სხვა და სხვა რიგის ორგანოთა შორის შრომის განაწილებით.

ჩვენ უკვე აღვნიშნეთ, რომ არის საკითხები, რომლებიც შეუძლებელია, რომ იქნეს შეტანილი ერობათა გამგებლობაში, ჩვენ მოვიყვანეთ სამხედრო ძალების ცენტრალიზაციის მაგალითი, მაგრამ არის მრავალი სხვა საკითხები, რომელიც არაფრის გზით არ შეიძლება, რომ სრულებით ერობაზედ ან რომელიმე სხვა ადგილობრივ ორგანოზედ იყოს მინდობილი. შეუძლებელია, რომ ადგილობრივ ორგანოებს ქონდეთ მინიჭებული საკანონმდებლო უფლებები, თუმცა „სავალდებულო დადგენილებანი“, რომლის გამოცემის უფლება აქვთ ქალაქების და ერობათა ორგანოებს, თავის შინაარსით უახლოვდებიან კანონმდებლურ მოღვაწეობას. მაგრამ ფარმალურად ეს მოღვაწეობა სრულებით სხვა რიგის და მნიშვნელობის მოღვაწეობა. სავალდებულო დადგენილებანი უმთავრეს შემთხვევაში ეხება მცირე მნიშვნელოვან საკითხებს. ყველაფერი ამას რომ დავხსნეთ, არის ერთგვარი მოსაზრებები, რომლებიც გამოწვეულია დღევანდელი სახელმწიფოს ეკონომიური სტრუქტურით, და ისინი (ე. ი. ზემოაღნიშნული მოსაზრებები) მოითხოვენ მთელ სახელმწიფოში მოქმედების გაერთიანებას..... ცხადია ის საკითხები რომლებიც ამ გარემოებებს და პირობებს ეხება ერობათა განგებლობაში შეტანილი ვერ იქნებიან. მაგალითად შრომის დაცვა, შრომის დაზღვევა, და ეგრე წოდებული არსებობის უფლების უზრუნველყოფა, (იხილეთ ამის შესახებ): Покровский. Право на существование. Новгородцевъ. Право на достойное существование. Кнетьковскій. Соціальныя науки и права, ст. 532. Менгер. Государство).

ეს საკითხები შეადგენენ საერთო სოციალური კანონმდებლობის საგანს. მაგრამ არის სხვა კატეგორია საკითხებისა, რომელიც ზოგიერთი დებულების დაცვით და პირობების მიხედვით შეიძლება იქნეს გადაცემული ერობათა გამგებლობაში. აქ ჩვენ მხედველობაში გვაქვს ის საკითხები რომლებსაც არა მარტო სამეურნეო მნიშვნელობა აქვს. ავიღოთ მაგალითად ადმინისტრაცია რამდენათ მიზან-შეწონილი იქნებოდა შინაგან საქმეთა სამინისტროს არსებობა, რომ ადმინისტრაცია სრულებით ერობების და ქალაქების ორგანოების გამგებლობაში ყოფილიყო გადაცემული, და ცენტრალური მთავრობის ორგანო, შინაგან საქმეთა სამინისტრო საშუალებას მოკლებულია ყოველივე რაიმე გავლენა იქონიოს ადმინისტრაციის ორგანიზაციაზედ და შინაგანობაზედ. განსაკუთრებული უფლების აღჭურვილი, და კომპეტენციის

მეტის მეტი გაფართოებით. ერობები შესაძლოა გამოიყონ ტერიტორიალურ სახელმწიფოებრივ ორგანიზაციისაგან, რადგან ასეთ პირობებში რესპუბლიკის ტერიტორიაზე ვერ იარსებებენ ისეთი დაწესებულებანი, რომლებიც შეეცდებიან გაფანტული ერთეულების მოღვაწეობის გაერთიანებას. ზედამხედველობა ეს ისეთი ნომინალური უფლებაა, რომ თუ ის რაიმე სხვა უფლებრივი დებულებებით არ განისაზღვრება, უფრო რაციონალური ასეთი უფლების უარყოფა.

რადგან სრული *housen*-სია, რომ უფლებრივ სუბიექტს ქონდეს. ერთის მხრივ საშუალება თვალყური ადევნოს ვინმეს მოღვაწეობას და მეორეს მხრივ საშვალებას და უფლებას მოკლებული იყოს ამ მოქმედების რიგში, რაიმე შეცვალოს. ასეთი უფლება მხოლოდ ნარმატიული კატეგორიის მცნებაა, და რეალურ, საგრძნობელ სინამდვილეში, იგი უძლურია რაიმე სოციალური სასარგებლო ეფექტი გამოიწვიოს.

შინაგან საქმეთა სამინისტროს მოღვაწეობა, შეუძლებელია განისაზღვროს ისეთი ელემენტარული ფუნქციებით, როგორც არის კანტროლი და ადგილობრივი ორგანოების მოღვაწეობისადმი ზედამხედველობა. შინაგან საქმეთა მინისტრს ყოველ სახელმწიფოში ევალება ბევრათ უფრო რთული და ძნელი ფუნქციების შესრულება. მას ევალება მთელ სახელმწიფოებრივ ტერიტორიაზე წესწყობილების დაცვა. მით უფრო მეტათ ჩვენს რესპუბლიკაში არა რაციონალური და დამღუპველი იქნებოდა მთელ სახელმწიფოსათვის ამ ზემოაღნიშნული რთული ფუნქციების ასრულების გადაცემა ახალგაზდა ადგილობრივ ორგანოებისადმი.

რადგან შინაგან საქმეთა სამინისტრო ერთად ერთი პასუხისმგებელია სახელმწიფოს მთელი შინაგან ცხოვრების მიმდინარეობაში, მის განკარგულებაში, ნაწილობრივ მაინც, უნდა იყოს ყველა ის ძალები, რომლის საშვალებით შეესაძლებელია ნორმალური წესრიგის დაცვა: ყოველ სახელმწიფოში, ბოლო და ბოლოს, ცენტრალური ორგანოებს აქვთ ზეგავლენა ადმინისტრაციაზე და ადგილობრივ ორგანოების მოღვაწეობაზე, თუნდაც იმით, რომ მათ აქვთ პარლამენტის წინაშე ერობების დახმარების და სუბსიდიების გამოთხოვის უფლება რაიც შეუძლია მათ გააძლიერონ ეს თუ ის მხარე ადგილობრივი ცხოვრებისა. ეს გარემოება, როგორც სამართლიანათ აღნიშნავს გაჩეკი (Право современ. дем). უფრო თვალსაჩინოა დემოკ. სახელმწიფოებში „მიზეზი რომლის ძალით დემოკრატია არ აქცევს ყურადღებას თვითმართველობის უფლებების გაფართოებას, აიხსნება საკანონმდებლოს ორგანოს ბატონობით, რომელზედაც ემყარება პარლამენტალური დემოკრატია *ст. 158*. მხოლოდ წოდებრივ სახელმწიფოში, როგორც მოწმობას.

მხოლოდ წოდებრივ სახელმწიფოში: როგორც მოწმობს ჩადბურხი (Введение въ науку права გვ. 95) ქალაქების უფლებები იმ რიგათ ვრცელია, რომ მათ აქვთ თავის წევრების მიმართ განუსაზღვრული უფლე-

ბები. თანამედროვე თვითმართველობის ორგანიზაციას თავის გამომდინარეობის პუნქტად-კი სულ სხვა დებულება აქვს. ავიღოთ მაგალითად ინგლისი. კონსტებელი, რომელიც შინაგან საქმეთა მინისტრის მიერ მტკიცდება, არ არის უკანასკნელის აგენტი. ინგლისის კანონმდებლობისა და მართველობის ძირითადი თვისება, რომელთაც ის კონტინენტალური სახელმწიფოებისაგან განსხვავდება არის სახელმწიფოებრივი ძალათ მოუწესრიგებლობა (იხილეთ შნეჟ). ადგილობრივი ფინანსები გვ. 455) ინგლისში სახელმწიფოს ცენტრალურ ორგანოებს ადგილობრივ არ ყავთ დაბალი და საშუალო რანგის წარმომადგენლები, მაგალითად, როგორც არიან პრუსის ლახრატი და სხვა, მაგრამ იქ, ინგლისში პარლამენტი ზედამხედველობს და „ლაგმავს“ ადგილობრივ ორგანოებს კერძო და ადგილობრივი აქტების საშუალებით (prix ute li local a ets).

დემოკრატიულ სახელმწიფოში, მინისტრთა პასუხისმგებლობა; საკმარისი გარანტია იმისა, რომ ცენტრალური ორგანოები ვერ შელახვენ ადგილობრივ ორგანოთა ავტონომიას.

რა თქმა უნდა, რომ ადმინისტრაცია, რომელიც ერობის გამგებლობაში იმყოფება, უფრო (სარგებლობს ხალხის ნდომით) ვიდრე მთავრობის მიერ შედგენილი ადმინისტრაცია სარგებლობს ამისათვის. სამართლიანად ადგილობრივ ორგანოებმა შეიძლება ადმინისტრაციული მოწესრიგების და მოწყობის საქმეებში მოითხოვონ უპირატესობა. ადგილობრივი ადმინისტრაცია, რომ ცხოვრებლეთან უნდა იქმნეს, დაახლოვებული ისეთ ტრივიალური ჭეშმარიტებათ გახდა, რომ ამ დებულების დასაცავათ სრულებით მეტია ახალი არგუმენტების მოყვანა. ეს სიახლოვე, შეიძლება იქნეს მიღწეული, თუ მთელი ადმინისტრაცია არჩეული იქნა ხალხის მიერ, მაგრამ ადვილი წარმოსადგენია თუ რა საშიში შედეგებით არის სავსე ცხოვრებაში ამ პრინციპის სავსებით გატარება: დამოუკიდებელი ცენტრალურ ორგანოებისაგან მდგომარეობა. ადგილობრივ, ადმინისტრაციისა დამოუკიდებლობა ქმნის ისეთ მდგომარეობას, რომ ცენტრალური სახელმწიფო ორგანოები საშუალებას მოკლებული არიან ადგილობრივთა მმართველობის ინტერესები დაიცვან. იმისთვის რომ ადმინისტრაციის მოხელენი უზრუნველ იყვნენ თავის პროფესიონალური მდგომარეობაში. ერთ რიგათ იყოს დამოუკიდებელი როგორც ადგილობრივ ორგანოსაგან, რომლის მიერ ისენი დაყენებული არიან, ისე შინაგან სამინისტროსაგან: ადმინისტრაციის ამ სიახლოვის მიღწევა, რომელზედაც ჩვენ უკვე გვქონდა ლაპარაკი შეიძლება არა მარტო იმიტ, რომ ადმინისტრაციის წარმომადგენლებს ირჩევს თვით მცხოვრებლები, მაგალითად კანდიდატის წარდგენა ერობის მხრივ, უზრუნველ ყოფს კომისრის კარგს მხარეებს, რადგან ერობის კრება ან გამგეობა უეჭველია, რომ ცდილობენ ყველაზედ უფრო ღირსეულს მისცენ თავისი ხმები. და თუ ადგილობრივ ორგანოებს უფრო მეტი უფლებები აქვთ,

ვიდრე მარტო კანდიდატის წარდგენისა საჭიროა, რომ შინაგან საქმეთა მინისტრს ქონდეს რამე გავლენა თვით ადმინის. შემადგენლობაზე. ბოლოს და ბოლოს სახელმწიფოს ადმინისტრაცია, ერთად ერთი აღმასრულებელი ძალაა თვით სახელმწიფოებრივ ტერიტორიაზე, და შეუძლებელი იქნებოდა რომ მისი ორგანიზაციაში არავითარ მონაწილეობას არ იღებდეს. ის ორგანოები რომელიც მოწოდებული არიან არა რომელიმე ერთი ტერიტორიის ნაწილის მცხოვრებლებით, არამეთ მთელი ხალხის ორგანოს, პარლამენტის მიერ. რა თქმა უნდა შინაგან საქმეთა მინისტრს რომ ქონდეს უფლება შტატების შედგენისა, ან კრედიტების განაწილებისა, ადმინისტრაციაზედ მას ექნებოდა დიდი გავლენა, მაგრამ ამით პარლამენტის ბიუჯეტის უფლება ირღვევა მხოლოდ მისთვის, რომ ერთის მხრივ ადმინისტრაცია არის ერთად ერთი ამასრულებელი ძალა და მეორეს მხრივ ის რომ ყოველ ცენტრალურ დაწესებულებას აქვთ მინდობილი სპეციალური რიგი საკუთრებისა, ამათ უნდა ქონდეთ საშუალება რომ პირდაპირი ბრძანებლობა გასცენ, მაგრამ ამ ბრძანებლობას ადმინისტრაციის მიმართ შეიძლება არ მოყვეს შედეგები, თუ მის შეუსრულებას არ სდევს რაიმე სასჯელი. ამის მხრივ სრულიად საკმარისი არის ის რომ, შინაგან საქმეთა სამინისტროს აქვს უფლება გადააყენოს ასეთი ადმინისტრაციის აგენტი. აქ არის ის მინიმალური უფლება რომელსაც ცენტრალური მთავრობის ორგანო ახორციელებს ადგილობრივ ადმინისტრაციის მიმართ. აი, ამ მოსაზრებით საქართველოს პარლამენტის მიერ მიღებული იყო ის კანონი რომელიც ანიჭებდა შინაგან საქმეთა მინისტრს კომისარის დროებით გადაყენების უფლებას.

აი, ამ მაგალითით შევეცადეთ გვეჩვენებია, თუ როგორი მონაწილეობა შეუძლიათ მიიღონ ადგილობრივმა და ცენტრალურმა ორგანოებმა იმ საქმეების და საკითხების მოწესრიგებაში რომლებსაც არა მარტო ვიწრო სამეურნო მნიშვნელობა აქვს, არამედ ფრიად დიდ მნიშვნელოვან სახელმწიფოებრივი ხასიათი აქვთ.

საქართველოს პარლამენტმა, როგორც ვიცით, მიიღო ამ ბოლო დროს ორი კანონი, რომელიც სპეციალურად ეხებოდა ადგილობრივ მმართველობრივ მმართველობას. პირველი კანონი ეხებოდა ადმინისტრაციის და მისთვის გაღებულ კრედიტების ერობისათვის გადაცემას და მეორე ადმინისტრაციის ინსპექტორის თანამდებობის დაწესებას. პირველის შესახებ ჩვენ უკვე აღვნიშნეთ თუ რა მოტივებით და მოსაზრებებით ხელმძღვანელობდნენ კანონ-პროექტის შემდგენლები. ამიერ კავკასიის საეროზო დაწესებულებათა დებულებით, სამაზრო და საგუბერნიო კომისრებს დავალებული ქონდა საეროზო ყრილობათა დადგენილების კანონებისადმი ზედამხედველობა (მუხ. 7, 132, 134) საეროზო დაწესებულებათა რევიზიის მოხდენა (მუხ. 154 და 155) და საეროზო ყრილობათა მიერ გამოცემულ სავალდებულო დადგენილებათა სისწორისა და კანონიერებისადმი თვალყურის დევ-

ნება (მუხ. 180, 181). მე 7 მუხლის ძალით საგუბერნიო კომისარს ევალე-ბოდა თვალყურის დევნება ადგილობრივ ორგანოთა მოღვაწეობაზე კანონიერების მხრივ. 92 მუხლი სამოქალაქო დებულებისა და 181 მუხლი ერობის დებულებისა განმარტავენ, რომ ქალაქთა და ადგილობრივი ორგანოთა მოქმედება არასფერში არ უნდა ეწინააღმდეგებოდეს კანონებს, მაშასადამე საგუბერნიო კომისარის უმთავრეს მოვალეობას შეადგენდა თვალყურის დევნება, რომ ადგილობრივ ორგანოებს არ გადაეღახათ უფლებრივი საზღვრები, რომლის ფარგლებში უკანასკნელებს ქონდათ მინიჭებული უფლება თავისუფალი მოღვაწეობისა, 154 მუხლის ძალით გუბერნიის კომისარს ენიჭებოდა რევიზიის მოხდენის უფლება, თუ რევიზიის დროს აღმოჩნდებოდა, რომ ადგილობრივ ორგანოს მიერ თვისი მოქმედებით ჩადენილია რაიმე უკანონობა, გუბერნიის კომისარი აცნობებდა ამის შესახებ ერობის კრებას და თუ ეს გუბერნიის კომისარის აზრს თავისათვის მიუღებლათ ჩასთვლიდა, და ერობა არ მიიღედა ზომებს კანონიერების ასაღდგენათ, გუბერნიის კომისარს ეძლეოდა ასეთი ერობის დადგენილების სასამართლს წინაშე გასაჩივრების უფლება. ჩვენ ვხედავთ, რომ კანონმდებელი მეტად ფაქიზად ეკიდებოდა ადგილობრივ ორგანოთ ხელშეუხებლობას, და ყოველ ზომებს ხმარობდა, რომ სრულებით აღიარებული ყოფილიყო ადგილობრივი თავისუფლება და ამიტომაც ყოველთვის, იქ სადაც კანონმდებელი აღიარებს კონტროლის აუცილებლობას, ცდილობს ეს ცენტრალური ორგანოთა უფლება შემოსოს ისეთი დებულებებით და პირობებით, რომ ადგილობრივი ორგანოთა უფლებები და პრესტიჟი და ავტორიტეტები არ შეიზღუდოს და შეილახოს. აი ამისათვის კანონმდებელი მხოლოდ რთულ მხარეებს ადგილობრივ ორგანოთა მოღვაწეობისას, უმორჩილებს გაძლიერებულ ცენტრალურ ორგანოთა კონტროლს. თუ ერობის დადგენილება ეხება მმართველობას მას ესაჭიროება შინაგან საქმეთა სამინისტროს დამტკიცება (134 მუხლი) თუ ერობის დადგენილება ეხება სესხის აღებას, (ერობის უძრავ ქონების გირაოთ მიცემას) რომელიც განვილილ წლიურ ერობის შემოსავალს აჭარბებს, ან ერობის უძრავ ქონების გირაოთ მიცემა მას ესაჭიროება როგორც შინაგან საქმეთა სამინისტროს წარმომადგენელისა ისე ფინანსთა სამინისტროს წარმომადგენელის დამტკიცება. (132) მაგრამ თუ ამ უკანასკნელებმა უარყვეს, როგორც არა კანონიერი ერობის დადგენილება, ერობის კრებას აქვს უფლება გაასაჩივროს ასეთი აღკრძალვა (запреще-ние) უზენაეს სასამართლოს წინაშე ერთის თვის განმავლობაში. მაგრამ საქართველოს პარლამენტის მიერ ორი კანონის მიღებით: 1) საგუბერნიო დაწესებულების და მასთან ერთად გუბერნიის კომისარის თანამდებობის გაუქმებისა და 2) ადმინისტრაციის მთელი მათი კრედიტები ერობაზე გადაცემით, შესწყდა კავშირი ცენტრალურ და ადგილობრივ ორგანოთა შორის, რადგან საგუბერნიო კომისარი იყო მთავრობის ადგილობრივი ორგანო, რომელიც ადგილობრივ ცხოვრებას უახლოვებდა ცენტრალურ დაწე-

სებულებებს, ეს იყო ის შუამავალი ორგანო, რომელიც შემაერთებელ შუნქციებს ასრულებდა, და ადგილობრივთა ცენტრალურ ორგანოთა ინტერესებს იცავდა, ისე რომ მისი თანამდებობის გაუქმების შემდეგ მთელ ჩვენს მმართველობის სისტემაში აღმოჩნდა ცარიელი ადგილი, რომელიც აუცილებლად შევსებული უნდა ყოფილიყო ახალი იურიდიული შინაარსით. ახალი ინსტიტუტის ჩარევით ამიტომაც პირველი საკითხი, რომელიც იბადება საგუბერნიო დაწესებულების გაუქმების და ადმინისტრაციის ერობებზე გადაცემის შემდეგ იყო კითხვა, თუ რომელ ადმინისტრაციულ თანამდებობათა განგებლობაში უნდა გადასულიყო საგუბერნიო და სამაზრო კომისრების უფლება—მოვალეობანი, რომელიც გათვალისწინებულია ამიერ კავკასიის საერობო დაწესებულებათა დებულების მე-7, 90, 132, 138, 139, 154, 155, 181 და 182 მუხლებით.

მართალია, იყო განზრახული საგუბერნიო კომისრის თანამდებობის გაუმჯობესობის შემდეგ ერთი ნაწილი მათი მოვალეობისა გადაცემული ყოფილიყო სამაზრო კომისრებზე და მეორე შინაგან საქმეთა სამინისტროზე, მაგრამ საგუბერნიო კომისრის მოვალეობათა შორის იყო ისეთებიც, რომელიც თავის არსებითად არ შეიძლება ყოფილიყო გადაცემული არც სამინისტროზე და არც ყოფილიყო დაკისრებული სამაზრო კომისარზე. ასეთ მოვალეობათ ეკუთნოდა, (კან. კრებ. მე 2-ორე ტომის 271 მუხ-სა;) უმაღლესი ორგანოს წარმომადგენლათ ადგილობრივ საგუბერნიო კომისარი რომელიც ზედამხედველობდა, რათა ყველა ადმინისტრაციულ დაწესებულებათ და თანამდებობის პირთ, მათ შორის სამაზრო კომისრებსაც, რომელიც ერობის გამგებლობაში იმყოფებიან, მოღვაწეობა წარმოებულიყო კანონიერ ფარგლებში და სწორეთ იმ მოსაზრებით, რომ შინაგან საქმეთა სამინისტროს ქონოდა საშვალეება თვალყურის ედევნა ადგილობრივი ცხოვრებისათვის, შეეკრიფა ცნობები სხვა და სხვა საკითხების შესახებ, რომელიც ადგილობრივ ცხოვრებას ეხებოდნენ, საკირო ხდებოდა, რომ შინაგან საქმეთა სამინისტროს ადგილობრივ ყოლოდა თავისი აგენტი, რომლებიც ერთის მხრივ ასრულებდენ საგუბერნიო და სამაზრო კომისრების ჩამოთვლილ ფუნქციებს და მეორე მხრივ რომელთაგანაც შესაძლო იქნებოდა შინაგან საქმეთა სამინისტროსათვის ცნობების მიღება ყოველგვარი საკითხების შესახებ.

ინგლისში, სადაც თვითმართველობა უმაღლეს წერტილს აღწევს; ყოველ ცენტრალულ დაწესებულებასთან, რომელსაც რაიმე კავშირი აქვს ადგილობრივ ცხოვრებასთან, არსებობს მთელი შტატი აგენტებისა, რომელთაც ევალებათ თვალყურის დევნა ადგილობრივ ცხოვრების მიმდინარეობაზე. სწავლა განათლების სამინისტროს ყავს თავისი ინსპექტორები, რომლებიც ადგენენ მოხსენებებს ყველა იმ სკოლების მოღვაწეობის შესახებ რომლებიც მთავრობისაგან სუბსიდიებს ღებულობენ.

1-ლი, არსებობენ საპოლიციო ინსპექტორები, 2-რე, შინაგან საქმეთა

სამინისტროში არსებობენ საპოლიციო აგენტები ვ-მე, საექიმო ინსპექტორები რომლებიც დროთა გამოშვებით, პერიოდულად იგზავნებიან ხოლმე სენის გავრცელების და მის გაჩენის მიზეზების აღმოსაჩენათ და შესასწავლად. აგრეთვე მიწათ მომქმედ სამინისტროს, ადგილობრივ მმართველობის სამინისტროს და სხვა სამინისტროებს ჰყავთ თავისი ინსპექტორები. (იხილ. ამის შესახებ **ХИТОМЪ АЕТ.**) კანტროლის დეკოცენტრაცია და ინსპექტორატის, მაგრამ ამ სისტემას როგორც მისი მკოდნეები მოწმობენ, ის ნაკლი აქვს, რომ ცენტრალური ორგანოები აღნიშნავენ ხოლმე უკვე მომხდარ უკანონობას, ამის მხრივ საფრანგეთის და პრუსიის სისტემა წარმოადგენს გამონაკლისს. ადგილობრივ ორგანოს მოქმედებაში დაშვებულის დეფექტის აღმოჩენა ადვილდება კონტროლის დეკოცენტრაციით, რადგან თვით იმ ორგანოში, რომლებიც ლეზულობს დადგენილებას, არსებობენ მთავრობის წარმომადგენელი.

ეს პრინციპი ქონდა შეთვისებული რუსეთის დროებით მთავრობას, როდესაც ის აწესებდა საერობო დაწესებულებას განაპირა ადგილებში, (რასაც თავის მოსაზრებები ქონდა,) მაგალ. კურლანდიაში და ესტლანდიის გუბერნიებში.

ასეთივე სისტემა აქვთ მიღებული ნორვეგიაშიც. (იხილეთ **Мѣстная Земская Единица.**)

აი, ზემოყვანილი მოსაზრების მიხედვით კანონმდებლობამ განიზრახა შინაგან საქმეთა სამინისტროსთან დაეწესებინა ინსპექტორისა და ორი მისი თანაშემწის თანამდებობა, ერთი ქუთაისში, მეორე თბილისში, რომლებზედაც უნდა გადასულიყვნენ ზემო ჩამოთვლილი ფუნქციები.

გ. ნანეიშვილი..

(შემდეგი იქნება.)

მცირე ერობა და სახალხო განათლება.

I.

რუსეთის ერობის ფართე მოღვაწეობის ერთერთი შედეგთაგანი, არც განათლების გავრცელება მასაში. დიდძალი ენერგია აქვს დახარჯული საზარო და საგუბერნიო ერობებს, როგორც თვით სკოლის საქმის განვითარებაში, ისე სკოლის გარე თვითგანვითარებაში. მაგალითად, 1917 წელს მოსკოვის მაზრაში იყო 243 ერობის სკოლა, 686 მასწავლებელით და 33 ათასი მოსწავლე-ბავშვებით. ამ სკოლებისათვის იხარჯებოდა ერთ მილიონზე მეტი ე. ი. დაახლოვებით იმდენივე, რამდენიც იხარჯებოდა აქამდის თბილისის გუბერნიის ერობის მოთხოვნილებაზე. გარდა ამისა, რუსეთში იყო, მოსკოვის მაზრაზე, უფრო დიდი მაზრები თავისი სიდიდით, მცხოვრებთა რიცხვით და სკოლებით.

მიუხედავად ამისა უნდა ითქვას, რომ რუსეთი და მით უმეტეს კავკასია, კულტურულ მხრით, ჩამორჩენილი არიან არა მარტო ევროპიულ ქვეყნებთან შედარებით, წერა-კითხვის მკოდნე კავკასიაში ორჯელ ნაკლებია ვიდრე რუსეთში, არამედ სხვა მრავალი სახელმწიფოებთანაც შედარებით. მხოლოდ საოლქო ერობას შეუძლია ჩვენში ხელი შეუწყოს წერა-კითხვის გავრცელებას.

თუმცა მაზრები ჩვენში, საქართველოში, არ არი დიდ-სივრცეანი როგორც რუსეთში, მაგრამ მათ მაინც არ შეეძლებათ გააბან მთელ სოფლებში სკოლის ქსელი. სამაზრო გამგეობანი, იმდენათ იქნებიან გახვეულნი სხვა და სხვა საქმეებში, რომ მათ არც დრო ექნებათ, არც შეძლება და არც საკუთარი ძალა, რათა ხელი შეუწყონ სოფლების ახალ-ახალ მოთხოვნილებებს.

როდესაც გაიხსნება საოლქო ერობა, ეჭვი არ არის, რომ სკოლის საქმე უფრო წინ წავა. დაკმაყოფილებული იქნება სამეურნეო მოთხოვნილებანი ერობების სკოლებისა და სხვა. სკოლის მასწავლებელი, რომელიც არი გამოგზავნილი ქალაქიდან, მომზარებულია მცხოვრებთ და მცხოვრებნიც უნდობლათ ხედებიან მათ. ის, რასაც მასწავლებელი სკოლაში ბავშვებს ასწავლის, მცხოვრებთათვის უცხო რამეა. მოზარდი და მოზრდილი ბავშვები, როცა გამოდიან სკოლიდან, წყეტენ ყოველივე დამოკიდებულებას თავის ყოფილ მასწავლებელთან. თვით მასწავლებლებიც ხშირათ იცვლებიან და ეს უფრო აძნელებს მასწავლებლის მცხოვრებლებთან დაახლოებას.

გვექნება თუ არა ჩვენ კარგი პირველ დაწყებითი სკოლები, როგორც ამბობს ე. ზვიაგინცევი, ჩვენ საშვალება გვექნება მოვაწყოთ უმაღლესი გლეხთა სკოლა, გვექნება საშვალება კარგათ მოვაწყოთ პროფესიონალური განვითარება (სახელოსნო და სოფლის სამეურნეო საქმე), რომელიც სოფლისათვის დიდ საჭიროებას წარმოადგენს.

მცირე ერობის შემოღება, როგორც ამას ამბობს ნ. ეზერსკი, აუცილებელია და წარმოადგენს საზოგადოთ, თვით მხარეს მოთხოვნილებას, კერძოთ კი მნიშვნელოვანია სახალხო სკოლისათვის; სკოლაში მაშინ სულ სხვანაირად იწარმოებს სწავლა-განათლების საქმე. სკოლებს, რევიზიას გაუკეთებს არა მარტო წელიწადში ერთხელ ჩამოსული-ინსპექტორი, არამედ რევიზიას თვით მცხოვრებნი გააკეთებენ, — მცხოვრებთა ის ელემენტები, რომლებსაც შეუძლიათ გაიგონ და დაინტერესდენ სკოლის ცხოვრებით საზოგადოთ. აი მაშინ იქნება სკოლა ხალხის და ხალხსაც აღმოუჩდება შეძლება, რათა გაანვითაროს სკოლა. („ერობის ცხოვრება“, № 11-12, 1912 წელს).

ჩვენ უნდა ვეცადოთ, რაც შეიძლება მალე შემოვიღოთ ერობის მცირე ერთეული, რადგან ამ საერთოშორისო ომის დროს მცხოვრებნი უფრო ჩამორჩენ სწავლა-განათლებას. ყველა ნათლათ ხედავს, რომ ამ ბოლო ხანებში, სოფლებში სწავლა-განათლებას ჯეროვან ყურადღებას არ აქცევენ.

და ის მნიშვნელოვანათ დაქვეითდა. ვინც კი წერა-კითხვა იცოდა ყველა ომში გაიყვანეს; სოფლათ დარჩა მხოლოდ უფიცი ხალხი და ის მოზარდი თაობა, რომლებმაც მიიღეს ზერელე სწავლა-განათლება. გარდა ამისა არც მასწავლებლები იყვნენ და არა მარტო ამ ბოლო ხანებში, არამედ არარიან არც ეხლა; მასწავლებლები მირბიან თავიანთ ადგილებიდან და მიისწრაფიან იქ სადაც უფრო მეტ სასყიდელს აიღებენ, ერთი სიტყვით სკოლები დაცარიელებული არი.

თანამედროვე ხანაში, წერა—კითხვის ცოდნა უფრო აუცილებელია ვიდრე უწინ. ახალმა წესწყობილებამ პირველ დღიდანვე მოითხოვა ხალხისგან წერა-კითხვის ცოდნა. საჭიროა არჩევნები საზოგადოებრივ და სახელმწიფოებრივ დაწესებ., სხვადასხვა კომიტეტებისა, და სხვა. ყოველივე ამისთვის საჭიროა საერთო, პირდაპირი, თანასწორი და ფარული ხმის მიცემა.

როცა არჩევნები საყოველთაოა, უფიცი არ ეცოდინება, შეტანილია იგი საარჩევნო სიაში თუ არა, არ ეცოდინება როგორ უნდა ჩაეწეროს და სხვა. თუ კი არჩევნები არის თანასწორი, უფიცი არ ეცოდინება და იძულებული იქნება უარი განაცხადოს არჩევნებში, რომ ამით ზიანი არ მოუტანოს როგორც თავის თავს, ისე საზოგადოებას. თუ კი არჩევნები პირდაპირი და ფარულია, ამომრჩეველი უნდა გაეცნოს კანდიდატების სიას და თვით ამ პარტიის პროგრამას; ამას-კი უფიცი ვერ იზამს.

II.

სკოლის გარე სწავლა-განათლების მიღება, არსად არ არის ისე საჭირო, როგორც სოფელში. სოფლის სკოლებში მოწაფეები მხოლოდ 3—4 წელიწადი სწავლობენ, როცა სკოლას თავს ანებებენ, ისინი კიდევ 40—50 წელიწადს ცხოვრობენ.

„რუსეთში გლეხი ცხოვრობს, ამბობს ე. მედინსკი (იხ. „საოლქო ერობა,“ № 3. 1917 წ.). არა მოწამლულ ჰაერიან ქალაქში, არამედ სოფელში და იწევა ხვნა-თესვას და არა ფაბრიკა—ქარხანებში მუშაობს, როგორც ინგლისელები და გერმანელები. მაშ, რუსეთის სოფლებში უფრო ჯანთელი ხალხი უნდა იყოს ვიდრე ქალაქებში. მაგრამ ეს ასე არ არის. არსად არ არი ისეთი სიკვდილის დიდი პროცენტი, როგორც ეს რუსეთშია, 1000 ცხოვრებლებიდან იხოცება წელიწადში 28 კაცი, გერმანიაში—17 კაცი, ინგლისში—კი 14 კაცი კვდება. და ეს ყოველივე იმიტომ ხდება, რომ რუსეთში ხალხი მოუხეშავია, არ იციან როგორ მოუარონ პატარა ბავშვებს, ვერ იცავენ თავიანთ თავს ავადმყოფობისაგან და იკვებებიან ძალიან ცუდათ.

რუსეთში, თვით სიღარიბეც ამ მოუხეშაობით არი გამოწვეული. მაგალითად არსად არ მკიან ისე ცოტა პუოს ერთ დესიატინაზე როგორც რუსეთში. ერთ დესიატინაზე დათესილი ხორბალიდან რუსეთში მკიან მხოლოდ—45 ფუთს, როდესაც საფრანგეთში—86, გერმანიაში—132, და ინგლისში 147 ფუთი ხორბალი მოდის.

რუსეთის სოფლებმა, როგორც ამას ამბობს რგივე ავტორი, არ იცის როგორ აწარმოოს მეურნეობა და სად ან რაში იშოვოს ფული.

ყოველივე ამას ჩვენ ვამჩნევთ მთელ კავკასიაში და კერძოდ თვით საქართველოში.

ნუთუ საქირია ამის შემდეგ მტკიცება, რომ აუცილებელია სოფლებისათვის ბიბლიოთეკები, სამკითხველოები და სახალხო სახლები?

კერძო წიგნების კითხვას შეუძლია მეტი მოუტანოს სოფლის ხალხს, ვიდრე სკოლას. რასაკვირველია წიგნის კითხვა უნდა მოეწყოს ისეთ დროს, რომ მუშა ხელი საქმეს ჯერ მოცდეს. მაგალითად: სადამობით, კვირა დღეობით და სხვა. ბიბლიოთეკაში, სადაც აუარებელი წიგნები მოიპოვება, ყველას შეუძლია იპოვნოს, მისთვის საინტერესო საკითხის პასუხი. და ამისათვის, რომ ამორჩევა შეეძლოს მისთვის გამოსადეგ წიგნისა, აუცილებელია პოპულიალური კითხვის მოსმენა. მოკლე კურსები, სოფლის მეურნეობისა, მევენახობისა, მებაღეობისა, მებოსტნეობისა, მეფუტკრეობისა, აბრეშუმის მოწევისა, სარძეო მეურნეობისა, ღარიბ გლეხს მისცემს საშვალებას, რათა თავი იხსნას სიღარიბისაგან.

სახალხო გამოფენა, როგორც პოპულიალური ლექციები, გასაგებია, როგორც წერა-კითხვის მცოდნესათვის, ისე უფიცისათვის.

უფრო დიდი მნიშვნელობა აქვს სახალხო სახლებს, რომელშიაც მოთავსებულია ბიბლიოთეკა-სამკითხველო, დარბაზი წარმოდგენისათვის და ლექციების საკითხავად და სხვა.

ასეთი სახლები, არა მარტო ანვითარებს ხალხს, არამედ იცავს მათ ლოთობიდან და სხვა არა სასიამოვნო საქმიდან.

სოფლის ერობამ უფრო კარგათ იცის თუ რა სჭირდება ამა თუ იმ სოფელს: ბიბლიოთეკა, სამკითხველო, სახალხო სახლი, კურსები თუ სახალხო ლექციები!

სკოლის გარე სწავლა-განათლების მიღება შესაძლებელია აგრეთვე პატარა სოფლებშიაც. მაგ. უფის, იაროსლავის და სხვა გუბერნიებში მოწყობილია ქოხებში პაწაწინა ბიბლიოთეკა, რომელიც წელიწადში მხოლოდ 60 მანათი ჯდება. ერობა ამნაირ ქოხების გასანათებლათ გზავნის თვეში ნახევარ ფუთ ნავთს.

ერობის გამოცდილებიდან ვიცით, რომ სოფლის საზოგადოებანი თავიანთ ხარჯით ინახავენ მოძრავ ბიბლიოთეკებს, გზავნიან ყუთით წიგნებს ერთ ალაგიდან მეორეში და ურიგებენ მათ მცხოვრებთ, ყოველივე ამით არავიფარო ხარჯი არ მოსდის ცენტრს. ამ ბიბლიოთეკებთან შეიძლება მოეწყოს აგრეთვე მოძრავი ლექტორთა ლექციების კითხვა, სინემატოგრაფიული ფარნით, სურათებით და გრამოფონით*). აგრონომი ვ. ვ.

*) იხ. პ. სალაშატინის წერილი „Организация народных чтений“ „Волостное Земство“ № 4, 1917 წლის.

შარკოვი (იხ. „Волостное Земство“ № 9, 10, 1917 წლის). ამტკიცებს, რომ დღევანდელი პრაქტიკა არაა საკმარისი, რომ სოფლის მეურნეობა კაცმა იცოდეს. არაა საკმარისი სიტყვით, სკოლით და წიგნებით მისი გავრცელება, არამედ საჭიროა მისი პრაქტიკულად გავლა. უნდა მოეწყოს სასოფლო-სამეურნეო მუზეუმი, სანიმუშო მიდორი, სანიმუშო საგლეხო მეურნეობა და სხვა და სხვა. უნდა მოეწყოს სამუშაო იარაღის და მანქანების სადგური. სასურველია ის იყვეს მოწყობილი ყველა სოფლებში. სასურველია აგრეთვე მოწყობილი იყოს ხორბლის საწმენდი პუნქტი, საბეითლო, სამკურნალო და ამბულატორია გლეხ მუშა ხალხის საქონლისათვის. პირველი პუნქტი საჭიროა სათითაოთ ყველა სოფელზე, მეორე კი თითო აგრონომიულ უბანში, უნდა მოეწყოს თითო ეს პუნქტი.

III.

ერობა არ შეიძლება განისაზღვროს მხოლოდ სპეციალური ცოდნის გავრცელებით. სკოლებშიაც და სკოლის გარეთ კითხვაში უნდა გააცნონ ხალხს, მისი ახალი უფლება. აქამდის დაჩაგრული მცხოვრები, ეხლა თავისუფალი მოქალაქეა. არ შეიძლება რამდენიმე დღეში, ადამიანმა შეიგნოს ის ახალი, და მიხვდეს მას, რომ ის აღარ არი იმ უფლებით, რა უფლებაც მას ქონდა ძველი თვითმყრობელობის დროს.

აუცილებელია ხალხი პროულიაღურათ. იქნეს გაცნობილი მართველობის ახალ სისტემასთან. ყველა სახელმწიფოებრივი და საზოგადოებრივი დაწესებულებების უფლებანი გაფართოვდა. აუცილებელია აგრეთვე ხალხი გაეცნოს მის ახალ მოვალეობას, ახალ გადასახადებს და სხვა.

აუცილებელია აგრეთვე, უვიცთ და ნახევრათ მცოდნე ხალხის ყურადღება მიქცეული იქნეს ერობის მიზნისაკენ და განსაკუთრებით მცირე ერობის ერთეულის მიზნისაკენ, უნდა განმარტებული და ახსნილი იქნეს თუ რა ნაყოფი მოიტანა ერობამ რუსეთში და ევროპაში და რას გაუკეთებს ერობა საქართველოში.

აგრეთვე განსაკუთრებული ყურადღება უნდა მიექცეს აგრარიულ რეფორმას. აუცილებელია ხალხი გაეცნოს ამ რეფორმას დაწერილებით, გაიგოს მისი მიზანი და სხვა.

ასეთია გამოცდილი ერობელთა აზრით, ახალი ერობის მიზანი და განსაკუთრებით ერობის მცირე ერთეულის მიზანი ხალხის სწავლა განათლების გავრცელებაში. შემდეგში თვით პრაქტიკა შეავსებს ამ ზემო აღნიშნულ ერობის პროგრამას, აღმოაჩენს კიდევ საჭირო ადგილობრივი მცხოვრებლებისათვის ამ პროგრამის განსახორციელებლათ.

გ. თუმანოვი.

საშკოლო აღმშენებლობა.

(გაგრძელება.)

საშკოლო აღმშენებლობაში ფრიად მნიშვნელოვანი საკითხია აგრეთვე საშკოლო შენობის გეგმის შედგენა.

შკოლის შენობის გეგმა მრავალნაირია; თანამედროვე შკოლაში უმთავრესი ყურადღება ეძლევა სინათლეს და ჰაერს აგრეთვე საკმაო ადგილს მოსწავლეთა თავისუფალი მოძრაობისათვის.

ზოგიერთ ქვეყნებში იმ ანგარიშით აშენებენ ბინას, რომ თვითიველი საჭიროებისათვის იყოს ცალკე შენობა და ყველა ეს შენობები შემომწყობი ვებული იყოს ერთი სივრცის გარშემო, მაგალ. საკლასო ოთახები თავის დერეფნებით ცალკე და სხვა შენობები კიდევ ცალკე. აღმშენებლობის ასეთ სისტემას თავის დროზე სასტიკათ იცავდა ცნობილი ეროსმანი, რომელიც ერთმანეთს ადარებდა საავათმყოფოების და ციხე-კახარმების შენობის სისტემებს. მისი აზრით, ამ უკანასკნელ შენობებს პავილიონების სახეს აძლევდნ და ამას ის დიდ უპირატესობას ანიჭებს საავათმყოფოს ტიპის შენობის წინაშე.

ამ სისტემის დასაცავათ მას მოყავს შემდეგი მოსაზრებები:

1. რაიმე საჭრთხის დროს დიდი შენობების დაცლა ბავშვებისაგან ძალიან ძნელია.

2. დასვენების დასაწყისში და გათავებისას, როდესაც ბავშვები თამაშობენ ეზოში თვით დასვენების დროს, როცა ბავშვები რჩებიან შენობაში, დერეფნებში და კიბეებზე საშინელი მტვერი ღვება.

3. კლასებიდან გამოსვლის და შიგ დაბრუნების დრო საშინლათ ამოკლებს თვით დასვენების დროს.

4. დასვენების დროს დერეფნები უცებ ივსება მოსწავლეთა დიდი რიცხვით და ამიტომ ასეთ დროს საშინლათ ძნელდება ჰაერის გასუფთავება—ვენტილიაცია.

ამ ტიპის მოწინააღმდეგეთ მოყავთ შემდეგი საბუთები:

1. ზედამხედველისაგან თვალყურის დევნა საშინლათ ძნელდება;

2. მოსწავლეებს უძნელდებათ ერთი შენობიდან მეორეში გადასვლა;

3. შკოლის ეზოს შექენას და შენობის აგებას მეტი ხარჯი სჭირდება;

4. იზრდება ყოველგვარი ხარჯი შენობის მოვლა პატრონობაზე.

საშკოლო აღმშენებლობის ამ სისტემაზე მრავალ ყრილობებს და კონგრესებს ქონიათ მსჯელობა და უმეტესი მათგანი მისი მომხრე გამოსულან. 1897 წლის მე XXII ყრილობა საზოგადოებრივ გიგიენის შესახებ ქალ. კარლსრუეში ამ ტიპის მომხრე იყო. ასევე მოიქცა ინტერნაციონალური კონგრესი საშკოლო გიგიენისა ნიურენბერგში 1904 წ. საერთოთ შეიძლება ითქვას, რომ ამ სისტემას ევროპაში ბევრი მომხრეები ყავს და მრავალ

ქალაქში შეხვდებით ამ ტიპის შენობებს, რომელნიც საუცხოვო შთაბეჭდილებას სტოვებენ მნახველებში.

ჩემის აზრით ამ სისტემას უპირატესობა უნდა შეეცეს, თუ ეს შესაძლებელია, რასაკრეიველია მატერიალურის მოსაზრებით.

შკოლის შენობის დერეფნებიც საკმაო ყურადღების ღირსნი არიან საშკოლო აღმშენებლობის დროს. ჩვენ ზევით აღვნიშნეთ, თუ რა და რა ნაწილებსაგან უნდა შესდგებოდეს შკოლის უმცირესი შენობაც კი.

საკლასო ოთახების რიცხვის გამრავლებასთან ერთათ უნდა იზრდებოდეს დერეფნების სიდიდეც და უნდა იცვლებოდეს მისი სახეც.

საერთოთ ასეთი სისტემის დროს საკლასო ოთახები დერეფნის გარშემო არიან მოთავსებულნი; იქვე არიან სხვა დამხმარე ბინებიც. ამ სისტემას სამგვარი სახე შეიძლება მიეცეს.

1. დერეფანი არის შენობის შუაში და საკლასო და სხვა ოთახები მისი ორივე გვერდზე ჩამწყკრივებული.

2. დერეფნები რამდენიმე რიგათ სწორ-სობილად გამოდის შენობის მთავარი შუა ხაზიდან და ამ დერეფნებს ჩამწყკრივებული აქვს ორივე გვერდით საკლასო და სხვა ოთახები.

3. დერეფანი მიყვება შენობის ერთ გვერდზე და მის შიგნითა კედელს მისდევს საკლასო ოთახები.

წინათ ფიქრობდენ, რომ დერეფნები აუცილებელი ბოროტებაა მრავალ-კლასიანი შენობისათვის. ამ უკანასკნელ დროს დერეფნის შესახებ ისე აღარ ფიქრობენ, რადგან დერეფანი ყველას მიაჩნია შკოლის შენობისათვის წმინდა ჰაერის ერთათ ერთ აუზათ, რომლის შემწყვობითაც ყოველი დასვენების დროს სუფთავდება საკლასო ოთახის ჰაერი. ამ მოსაზრებით დერეფანი უნდა გაკეთდეს მხოლოთ ერთპირი, ესე იგი საკლასო ოთახები უნდა იყოს მოთავსებული დერეფნის მხოლოთ ერთ გვერდზე. საუკეთესო საშკოლო შენობებს ყველგან გვერდის დერეფნები აქვს. დერეფნის განი დამოკიდებულია მანზე, თუ როგორი მოძრაობა არის შიგ, ესე იგი, რამდენათ მრავალრიცხოვანია სასწავლებელი და რამდენათ საჭიროა საკლასო ოთახებისათვის დერეფნის შემწყვობით ჰაერის გაწმენდა. დერეფნის განს დიდი მნიშვნელობა აქვს და ამიტომ ამ საკითხს შესაფერ ყურადღებას აქცევენ საშკოლო შენობის აგების დროს. საერთოთ მიღებულია, რომ დერეფნის განი არ უნდა იყოს 5 არშინზე ნაკლები რაც გინდ პატარა შკოლა იყოს. რაც მეტი იქნება ეს განი, მით უკეთესია.

საშკოლო შენობის მეორე დიდმნიშვნელოვან ნაწილს შეადგენს საკლასო ოთახი. მისი სივრცე დამოკიდებულია მოსწავლეთა რიცხვზე, სწავლის წესზე, საკლასო ავეჯის სისტემაზე და საკლასო ოთახის განათებაზე. საკლასო ოთახის სიგრძე, სიგანე და სიმაღლე განისაზღვრება გიგიენის მოთხოვნილებებისაგან. საკლასო ოთახის სიგრძე რაც შეიძლება მეტი უნდა იყოს, მაგრამ აქაც არსებობს ერთგვარი საზღვარი, რომელიც დამოკიდე-

ბულია ერთის მხრით მასწავლებლების ხმაზე და მეორე მხრით მოსწავლეთა მხედველობაზე და მსმენელობაზე. უკანა პარტებზე მჯდომი ბავშვები თავისუფლათ უნდა არჩევდნ დაფაზე დაწერილს, მასწავლებლის ხმა სრულათ უნდა ესმოდეს ყველას ისე, რომ მასწავლებელი ხმას არ უწევდეს ამის მიხედვით, საკლასო ოთახის სიგრძე არ უნდა აღემატებოდეს 12 არშინს.

საკლასო ოთახის განი არ უნდა იყოს დიდი. ღრმა კლასი უფრო ცუდათ იქნება განათებული და ამიტომ განი უნდა შეეფერებოდეს სიგრძეს. საერთოთ მიღებულია საკლასო ოთახის სიგანე არ აღემატებოდეს იატაკიდან ფანჯრის ზედაპირამდე სიმაღლის ერთნახევარს. სასურველია სიგრძით 12 არშინიან საკლასო ოთახს 10 არშინი სიგანე ქონდეს. საკლასო ოთახის სიმაღლე დამოკიდებულია მის სიგძე-სიგანეზე. რაც უფრო გძელი და განიერია საკლასო ოთახი, მით უფრო მაღალი უნდა იყოს მისი კედლები. საერთოთ მიღებულია საკლასო ოთახის სიმაღლე 5—6 არშინამდე. ბევრი მეცნიერი იმის მომხრეა, რომ საკლასო ოთახი რაც შეიძლება მეტი სიმაღლის იყოს, რადგან ამას დიდი მნიშვნელობა აქვს ოთახის ვინტილიციისთვის.

საკითხი იმის შესახებ, თუ რამდენი მოსწავლე უნდა იყოს კლასში, სხვა და სხვა ქვეყანაში სხვადასხვანაირათ არის გადაწყვეტილი.

პრუსიაში ერთკლასიანი შკოლისთვის მიღებულია 80 მოსწავლე, მრავალკლასიანი შკოლისთვის 70 მოსწავლე. საერთოთ გერმანიაში მიღებულია კლასში 50 მოსწავლე. ჩრდილოეთ ქვეყნებში—შვეციაში, დანიაში და სხვაგან, ეს ნორმა 37-მდე უწევს. თავისთავათ ცხადია, რომ იატაკის სივრცე და ჰაერის რაოდენობა თვითეულ მოსწავლეზე სხვა და სხვა ქვეყანაში სხვა და სხვა ნორმის არის მიღებული. ჩვენ შეგვიძლია აქ მოვიყვანოთ ორი ცხრილი ამ საკითხის შესახებ. ერთი მათგანი გვაჩვენებს იმას, თუ რა სივრცის იატაკი და რამდენი ჰაერი უნდა მოდიოდეს თითო მოსწავლეზე ადგილობრივი კანონმდებლობის მოთხოვნით სხვა და სხვა ქვეყანაში და მეორე კი გვაჩვენებს იმას, თუ როგორ ექცევა ამ მოთხოვნებს ნამდვილი ცხოვრება აქ. თუ იქ.

წელი	ქ ვ ე ყ ა ნ ა.	იატაკის სივრცე (კვ. მეტრ.)	ჰაერის რაოდენობა (კუბ. მეტრ.)
1852	პრუსია	0,591.	1,8526.
1867	პრუსიის სამინისტრო	0,887—1,182.	3,90—5,20.
1867	ბავარია	0,68.	1,99.
1868	ბადენი	0,81.	3,00.
1871	ბაზელი	—	4,50.

1873	საქსონია	—	2,50.
1879	პრუსიის სამინისტრო	1,00.	„—“
1880			
1882	ავსტრია	1,60.	3,8— 4,5.
1883	საქსონია	0,591—0,690.	„—“
1883	ვიურტენბერგი	0,663.	3,0— 3,5.
1883	შვეიცარია	—	6,50.
1883	დრეზდენი	—	3,70—4,90.
1884	საქსონიის სამინისტრო	—	2,50.
1884	ბრესლაუ	0,60.	—
1888	პრუსია	—	2,00—2,37.
1893	საქსონია	—	2,50.
1900	გესენი	0,80.	3,00.
1905	ავსტრია	—	3,00.

საშუალოთ თითო მოსწავლეზე მოდის,
0,7556 კვ. მეტრი იატაკის სივრცე.
3,41 კუბ. მეტრ. ჰაერი.

აი მეორე ცხრილი, რომელიც გვიჩვენებს რამდენათ გასცილდა სინამდვილე კანონმდებლობას.

წელი	ადგილი.	იატაკის სივრცე.	ჰაერის რაოდენობა.
1870	ბერლინი	1,05—1,31.	4,50—4,80.
1870	ვენა	0,61.	—
1870	კელნი	0,74.	3,09.
1870	ბერლინი	0,79—0,89.	3,09—3,46.
1871—9	ლეიპციგი	1,42.	5,46.
1871	ბახელი	2,20.	4,37.
1874	მიუნხენი	1,12.	4,25.
1877—80	მაინცი	—	4,25.
1882	ბრაუნშვეინგი	0,5— 1,25.	2,0— 3,0.
1883	ბერლინი	0,911.	—
1883	ლეიპციგი	1,30.	5,19.
1887	გამბურგი	—	3,33.
1887	დრეზდენი	—	4—4,50.
1887	ლეიპციგი	—	4—4,50.
1887	შტუტგარდტი	—	4—4,50.

საშვალოთ იატაკის სივრცე მოდიოდა თითო მოსწავლეზე 1,03 კვ. მეტრისა და ჰაერი 4,08 კუბ. მეტრისა.

მოყვანელი ცხრილები, რასაკვირველია, შემთხვევითი ციფრებისაგან შესდგება, მაგრამ ისინი მაინც ცხადათ გვაჩვენებენ, რომ საკითხი იატაკის სივრცის და ჰაერის რაოდენობის ძლიერ მრავალ-ფეროვნათ არის გადაწყვეტილი სხვა და სხვა ქვეყნებში და გარდა ამისა ცხოვრების სინამდვილე უფრო შორს მიდის ამ საკითხში, ვიდრე კანონმდებლობა.

საკლასო ოთახის განათებასაც დიდი ყურადღებით ექცევიან ევროპის ყველა ქვეყნებში. ზევით ჩვენ აღვნიშნეთ, რომ საკლასო ოთახი, რაც შეიძლება მეტი სიგძის უნდა იყოს. ამას მნიშვნელობა აქვს იმიტომ, რომ უმეტეს შემთხვევაში ოთახის ერთი გძელი კედლიდან სანათურები უნდა ქონდეს ოთახს. თითქმის ყველგან უდავოთ არის მიღებული, რომ საკლასო ოთახი უნდა ნათდებოდეს მხოლოდ ერთი მხრიდან—მარცხენა მხრიდან. მართალია ამ რამდენიმე ხნის წინათ ისეთი მეცნიერებიც ბლომათ მოიპოებოდნენ, რომელნიც საკლასო ოთახის ყოველი მხრიდან განათებას უჭერდნენ მხარს, მაგრამ ამ უკანასკნელ დროში მიღებულია, რომ ყოველმხრივი განათება მოსწავლეთათვის ფრიად მავნებელია. თუ დავათვალიერებთ შკოლებს გერმანიაში, ნორვეგიაში და დანიაში, ჩვენ დავინახავთ, რომ საუკეთესო შკოლის შენობებს განათება აქვს ერთი მხრიდან,—უთუოთ მარცხენა მხრიდან. ცხადია ასეთი განათება აკმაყოფილებს გიგიენის მოთხოვნილებას. სოფლის პატარა შკოლებში ხშირათ ორი მხრიდან განათებულ საკლასო ოთახსაც შევხვდებით, მაგრამ ეს აიხსნება იმით, რომ აქ ისე სასტიკათ არ არის ცხოვრებაში გატარებული მეცნიერებისაგან შემუშავებული სააღმშენებლო გეგმა.

დანიაში მხოლოდ 1900 წელში გამოიცა კანონი, რომელიც კრძალავდა საშკოლო ოთახის წინიდან და უკანიდან განათებას.

საფრანგეთის კანონი თხოულობს უთუოთ მარცხენა გვერდიდან საკლასო ოთახის განათებას. კედლის სიმაღლე იატაკიდან ფანჯრამდე არ უნდა აღმატებოდეს 1—1,20 მეტრს. ფანჯრის ზედა ჩარჩო რაც შეიძლება ახლოს უნდა იყოს ჭერთან. ფანჯრის სიმაღლე უნდა უდრიდეს საკლასო ოთახის სიგანის $\frac{2}{3}$. ინგლისის შკოლებში ეს სიმაღლე 4 მეტრზე ნაკლები არ შეიძლება იყოს.

საკლასო ოთახის მოწყობა შიგნიდან სხვადასხვა ნაირია ქალაქში და სოფელში. სოფლის შკოლის ჭერი და კედლები შეღებილი და გათეთრებული აქვს. ქალაქებში კედლები და ჭერი შეღებილია ზეთის საღებავებით. ხშირათ კედლებზე დახატულია სხვა და სხვა სურათები ცხოველთა ცხოვრებიდან. ჭერზე ხატავენ სურათს ქვეყნის მხარეების აღსანიშნავათ. ერთი სიტყვით საკლასო ოთახი ისეა გამშვენებული შიგნიდან, რომ მნახველი ადვილათ გაარჩევს მას სხვა შენობებისაგან.

ჩვენ ზევით აღვნიშნეთ, რომ შკოლის სიმშვენიერე დამოკიდებულია

იმ საზოგადოების მატერიალურ კეთილდღეობაზე, რომელიც მას აარსებს. თვითეული რაიონი, თუ საზოგადოება სცდილობს რაც შეიძლება უკეთ გაამშენიეროს შკოლის შენობა, როგორც გარედან, ისე შიგნით, მაგრამ უკიდურესობა სრულიათ დაუშვებელია: საკლასო ოთახი არასოდეს არ უნდა იყოს ნამეტნავათ აჭრელებული, უთუოთ დაცული უნდა იყოს ერთგვარი გარმონია და ჩუქურთმებს და მოზაიკას ადგილი არ უნდა ქონდეს საკლასო ოთახის ჭერზე და კედლებზე. საკლასო ოთახის მოწყობის დროს უნდა გვახსოვდეს, რომ შკოლაში ბავშები მრავალ წლებს ატარებენ და ამიტომ საკლასო ოთახისაგან დატოვებული შთაღებუდილება უნდა იყოს განსაზღვრული ფორმის და სახის. სასურველია, რომ ყმაწვილმა შკოლიდან წასვლისას თან გაიყვლოს სიყვარული არა მარტო წესიერებისადმი და სისუფთავისადმი, არამედ მან უნდა წაიღოს თავის სახლში ჩვეულება და სიყვარული სიმშენიერესადმი და რივიანობისადმი.

ამ მხრივ ევროპაში, ბევრი რამ არის გაკეთებული. იქ ერთმანეთს ეჯიბრებიან შკოლის საუკეთესოთ მოწყობაში არა მარტო კულტურული ქვეყნები, არა მარტო დიდი ქალაქები, არამედ სულ პატარა ქალაქებიც ხშირათ ეჯიბრებიან მსოფლიოს უდიდეს ქალაქებს.

შკოლის შენობა შეადგენს სიამაყეს მცხოვრებლებისთვის, მასწავლებლებისთვის და მოსწავლეთათვის. ამ მხრივ განსაკუთრებული ყურადღების ღირსია შნეცია, სადაც შკოლისადმი სიყვარული უმაღლეს წერტილამდე აღწევს. აქ ხშირათ უღარბესი სოფლებიც კი უღამაზეს და უძვირფასეს შენობას აგებს შკოლისათვის. მცხოვრებლები არავეითარ ხარჯს არ ერიდებიან საშკოლო შენობისათვის,

ამ ქვეყნის შკოლის შენობები ანცვიფრებენ მნახველს თავის სიდიადით, სიმშენიერით და ხალხის მითდამი სიყვარულით. საშკოლო შენობა უთუოთ ყველა შენობებზე მაღალი უნდა იყოს ყველა შენობებზე დიდებული უნდა იყოს და მნახველის თვალს უნდა ეუბნებოდეს, რომ იმიტომ კი არ არის ასეთი მშენიერი, რომ მისი ამგებნი მდიდრები არიან, არამედ იმიტომ, რომ, ის ყველაფერზე უძვირფასესი და უსაყვარლესია მცხოვრებთათვის.

შკოლის შენობა, როგორც ისეთი ადგილი, სადაც თავს იყრის ბევრი ხალხი, უნდა აკმაყოფილებდეს სასტიკ მოთხოვნებს საკმაო და საუკეთესო ჰაერის მხრივ. თუ შკოლის შენობას არა აქვს საუკეთესოთ მოწყობილი ჰაერის გასასუფთავებელი აპარატები, ასეთი შენობა ვერ ჩაითვლება რაციონალური მოწყობილათ, საშკოლო შენობებში ჰაერი ძლიერ მალე ხდება. მრავალი ხალხის სუნთქვის გამო ჰაერში ერევა ბევრი ნახშირ მჟავა და წყლის ოროქლი; გარდა ამისა მოსწავლეთაგან მოტანილი მტვერი ფეხსაცმელების თუ ტანსაცმელის საშვალებით კიდევ უფრო უსუფთაოთ ხდიან შკოლის ჰაერს.

ერთმა გერმანელმა მეცნიერმა გამოიკვლია ლეიპციგის შკოლები და

სხვათა შორის აღნიშნა თავის ნაშრომში, რომ ერთ საკლასო ოთახში მშრალი ამინდის დროს შეგროვდა 191 გრამი ნაგავი და წვიმის დროს კი 327 გრამი. თუ რამდენი ორთქლი ერევა საკლასო ოთახის ჰაერს სუნთქვის გამო, ეს ნათლათ სჩანს ამ საკითხის გამოკვლევებში, სადაც მეცნიერები ამტკიცებენ, რომ ერთი საათის განმავლობაში თითო მოსწავლე უმატებს საკლასო ოთახის ჰაერს 45 გრამამდე ორთქლს. ამ მოსაზრებების გამო შკოლის შენობისათვის აუცილებლათ საჭიროა ხელოვნურათ მოწყობილი ჰაერის საწმენდები. შკოლის ჰაერის გაწმენდის შესახებ ბევრნაირი აზრი არსებობს. ზოგიერთი მეცნიერი უმთავრეს ყურადღებას აქცევს შკოლაში ნახშირ მჟავე გაზის შეგროვებას და ამტკიცებს, რომ ეს გაზი საშინელ ვნებას აყენებს მოსწავლეებს. თუ ჰაერში ბლომათ შეგროვდა ნახშირ მჟავე გაზი, ასეთი ჰაერით სუნთქვა აღარ შეიძლება და ამიტომ საკლასო ოთახის ჰაერი უთუოდ უნდა გაიწმინდოს. ჰაერის გასასუფთავებლათ სხვა და სხვა გვარი პრაქტიკული ზომები არსებობს. ყველაზე ძველი ამ საშვალეებში არის გოლანდიის ღუმელი (ფეჩი), რომელიც ათბობს საკლასო ოთახში შესულ ჰაერს და ამასთანავე ხელს უწყობს გაფუჭებული ჰერის გარეთ გასვლას, მაგრამ ასეთი ჰაერის გასუფთავება ხდება მხოლოდ მაშინ, როდესაც ფეჩი ანთებულია, სხვა დროს კი ჰაერის გასუფთავება ამ საშვალეებით არ ხდება. გარდა ამისა ასეთი ფეჩის ყურის გდება, რომ მან წესიერათ იმოქმედოს, რომ ის თანაბრათ თბებოდეს, პრაქტიკულათ ძნელია. მიუხედავათ ამისა პატარა შკოლებს ქალაქებში და სოფლებშიაც ასეთი საშვალეების ხმარება უხდებათ. აქვე უნდა აღვნიშნოთ, რომ სოფლის და თითქმის ქალაქის ყველა შკოლებშიაც შემოღებულია უბრალო თუჯის და უფრო ხშირათ თუნუქის ფეჩების ხმარება, რომელიც სრულიათ უვარგისათ უნდა ჩაითვალოს.

ამ უკანასკნელ ხანებში ქალაქის შკოლებში ჰაერის გასასუფთავებლათ იხმარება ერთგვარი სითბოს მომცემი აპარატები, კალორიფერები, რომლებიც შეერთებული არიან სათბობ მილებთან, მაგრამ აქაც ჩვენ გვაქვს საქმე ისეთ შემთხვევებთან, როცა ჰაერის გასუფთავება დაკავშირებულია ოთახის გათბობასთან, რასაც უარყოფითი მნიშვნელობა ეძლევა რადგან ოთახის გათბობა სამოსწავლო დროს უმეტეს შემთხვევაში საჭირო არ არის, მაშასადამე, არც ჰაერის გასუფთავება მოხდება ასეთ დროს. მიუხედავათ ამ ნაკლისა, ეს სისტემა დიდხანს ითვლებოდა ევროპაში საუკეთესო სისტემათ. ამ უკანასკნელ ხანებში კი ევროპაში უკეთესი საშვალეები გამოიგონეს ჰაერის გასასუფთავებლათ და ამიტომ კალორიფერიების ხმარებაზე ხელი აიღეს. მას შემდეგ, რაც ორთქლის და წყლის საშვალეებით საკლასო ოთახების თბობა დაიწყეს, ჰაერის გასუფთავებაც ასეთ აპარატებს დაუკავშირეს. ამ შემთხვევაში ოთახის ჰაერის ცვლა ხდება იმის გამო, რომ სხვა და სხვა ტემპერატურის ჰაერია ოთახში და სათბობ მილებში. აი, ეს სხვა და სხვაობა ჰაერის ტემპერატურისა ხელს უწყობს ჰაერის ცვალებადობას.

საუკეთესოთ ითვლება ჰაერის გაწმენდისათვის, ისეთი საშვალების ხმარება, რომელიც სრულიათ არ არის დაკავშირებული ოთახის გათბობასთან. ასეთია მექანიკურათ მოწყობილი ჰაერის საცვლელი მანქანა, რომელიც საშვალებას გვაძლევს იმდენი სუფთა ჰაერი მივსცეთ ოთახს, რამდენიც გვინდა, მაგრამ ასეთი მექანიკური მანქანისათვის საჭიროა ელექტრონის ძალა, რომელიც ყველასათვის ხელმისაწვდენი არ არის.

ბ. რობაქიძე.

(გაგრძელება იქნება.)

ეროზის ბიუჯეტი.

ფინანსები — ერთი უდიდესი ღერძია, რომლის გარშემო ტრიალებს მთელი ჩვენი საზოგადოებრივი ცხოვრება. უფულოდ დღევანდელ პირობებში შეუძლებელია არა მარტო სახელმწიფოს მართვა-გამგეობა, არამედ რაიმე საქმის დაწყებაც. ამით აიხსნება ის გარემოება, რომ დაარსდა თუ არა ჩვენში ეროზა, თავი წამოყო ფინანსიურმა საკითხმა მთელი თავისი სიგრძე — სიგანით. ადმინისტრაციის მოწყობა და მისი სათანადო სიმაღლეზე დაყენება; სწავლა-განათლების საქმე, საექიმო დახმარება, გზების გაკეთება და სხვა... მოითხოვენ ისეთ დიდ ხარჯებს, რომლის გაწევაც დღევანდელ პირობებში პირდაპირ შეუძლებელი ხდება. ჩვენი ნორჩი ეროზის წინაშე ასეთი დილემა აღიმართა: ერთის მხრივ განუსაზღვრელი მოთხოვნილება ფინანსებისა, მეორეს მხრივ-კი სრული ნივთიერი უსახსრობა. დღევანდელმა საშინელმა ომმა და დიდმა რევოლიუციამ ძირიან-ფესვიანად დაანგრია ის ფინანსიური აპარატი, რომელიც საჭიროა ყველა სახელმწიფოსთვის. მიუხედავთ იმასა, რომ ჩვენი რესპუბლიკა უკვე ნახევარ წელიწადზე მეტია რაც არსებობს, ჩვენმა საფინანსო უწყებამ ვერ შექმნა საფინანსო სისტემა. ეს, ასე ვთქვათ, მის ძალას აღემატება. ერთად ერთი გზა, რომელსაც ჯერჯერობით საფინანსო უწყება ადგია, ეს არის ბომბების ბეჭდვა და ამ ბეჭდვას არ უჩანს არც ბოლო და არც საზღვარი. ასეთ დაუსრულებელ ემისიას შედეგად მოსდევს ფულის დაცემა და ბოლოს ფინანსიური კრახი. საქართველოს რესპუბლიკის ხარჯები თვეურად 50 მილ. მან. აღის, წლიურად — 600 მილ. მან., ხოლო შემოსავალი წლიურად — 600 მილ. მან., ხოლო შემოსავალი წლიურად დაახლოვებით — 250 მილ. მან. აქედან წარმოსდგება ჩვენი ნორჩი სახელმწიფოს მუდმივი დეფიციტი და ფინანსიური კრახის აუცილებლობა, თუ ჩვენ ვერ შევსძელით რაიმე სისტემის შექმნა. რასაკვირველია ისეთ პირობებში, როდესაც სახელმწიფოს ვერ გაუკაფია ეკლიანი გზა ფინანსიურ დაბრკოლებისა, ეროზა ვერ შესძლებს საკუთარი ძალით ბიუჯეტის მოწესრიგებას. მას ამ მხრივ წინ გადაელობება ისეთი დაბრკოლებანი, რომელსაც ფესვები ღრმად აქვს გამჯდარი თვით

სახელმწიფოებრივ აპარატებში. საჭიროა ამოძრავდეს ეს აპარატი, რომ ერობის მუშაობა ჩადგეს ნორმალურ კალაპოტში. ამით, რასაკვირველია, ჩვენ იმის თქმა არ გვინდა, რომ ერობამ გულზე ხელდაკრეფილი შეჰყუროს მომავალს. ჩვენ მხოლოდ გვინდოდა აღგვენიშნა ის მკიდრო კავშირი, რომელიც არსებობს ფინანსიურ დარგში ერობასა და სახელმწიფოს შორის.

მიუხედავად ზემო აღნიშნულ დაბრკოლებისა, ერობას შეუძლია ეხლავე მიიღოს ისეთი ზომები, რომელიც ცოტად თუ ბევრად წინ წასწევს მის ფინანსიურ მდგომარეობას. ეს ზომები გამომდინარეობენ ერობის საბიჯეტო უფლებიდან. კანონის ძალით (იხ. საერობო გადასახადთა წესდება §§ 37) ერობას შეუძლიან დააწესოს შემდეგი გადასახადები: 1) უძრავ ქონებაზე ქალაქებში და მაზრებში, სახელდობრ, მიწაზე, საცხოვრებელ სახლებზე, ფაბრიკა-ქარხნებზე, სავაჭრო შენობებზე და სხვა... 2) სავაჭრო მოწმობებზე (промысловое свидетельство), 3) საგზაო შენობებზე და ხიდებზე, რომელნიც ერობების განკარგულებაში იმყოფებიან. ამის გარდა ერობის შემოსავალს შეადგენს: 1) „სატრაქტორო“ გადასახადი ქალაქ გარეთ, 2) სასამართლოს გადასახადი სხვა და სხვა ქალაქებზე. მომრიგებელ მოსამართლის დაწესებულებაში. თანახმად § 40 იმავე წესდებისა საგუბერნიო ერობას სახელმწიფო ხაზინიდან ეძლევა ყოველ წლიურად ერთი მილიონი მანეთი. ეს მუხლი რასაკვირველია, თავის თავად იშლება, ვინაიდან დღეს ჩვენში საგუბერნიო ერობა არ არსებობს, მაგრამ მიუხედავად ამისა საჭიროა ამა თუ იმ სახით სახელმწიფოს დახმარება. ყველა ამ გადასახადებში თავის შემოსავლიანობით პირველი ადგილი უჭირავს მიწაზე გადასახადს, ხოლო მეორე — მიწაზე და სახლებზე გადასახადს ქალაქ ადგილებში და აგრეთვე ფაბრიკა-ქარხნებზე გადასახადს მაზრაში. ეს ორი წყარო შემოსავლისა რუსეთში იძლეოდა რევოლიუციის წინა წლებში (1914 წ.) $\frac{2}{3}$ მთელი საერობო რუსეთის შემოსავლისას. რაც შეეხება დანარჩენ გადასახადებს მაგ. საგერბოს, სავაჭრო მოწმობებზე და სხვა... იგი შეადგენდა შემოსავლის უმცირეს ნაწილს. მიწების და ტყეების შემოსავალმა 1871 წ. — 1912 წ. განმავლობაში იმატა ათჯერ. ეს შემოსავალი 1871 წ. უდრიდა 9,6 მილ. მან. ესე იგი $75,1\%$, ხოლო 1912 წელს 102,9 მილიონ მანეთს, ფაბრიკა-ქარხნებიდან საერობო შემოსავალი უდრიდა 1895 წ. — 5,3 მილ. მან. ე. ი. $8,1\%$ მთელი ბიუჯეტისას, ხოლო 1911 წ. — 25,3 მილ. მან. ე. ი. $13,4\%$ მაშასადამე 1895 წ. — 1911 წ. განმავლობაში საერობო გადასახადი ფაბრიკა-ქარხნებზე გაიზარდა ხუთჯერ. (იხ. Рус. Вѣд. 1 янв. 1914 г.). დაახლოებით იგივე სურათი გვეჩვენება თვალ წინ ამიერ-კავკასიაში. აქაც, როგორც მთელ რუსეთში, პირველი ადგილი უჭირავს მიწაზე გადასახადს, ხოლო მეორე ფაბრიკა-ქარხნების შენობებზე. 1909—1911 წ.წ. შემოვიდა საერობო გადასახადი სულ მთელ ამიერ-კავკასიაში — 18.267.060 მან. აქედან — საუფლისწულო, კერძო მფლობელთა და საგლეხო მიწებიდან და ტყეებიდან = 9.888.508 მან. ე. ი. $56,0\%$ მთელი შემოსავლისა, უძრავ ქო-

ნებიდან ქალაქებში = 2.348.421 მან. ე. ი. 13,1%, 2%¹/₁₀ გადასახადი ფაბრიკა-ქარხნებზე ქალაქ გარედ = 2.602.764 მან. ე. ი. 14,6%, საერთოდ-კი ეგრედ წოდებული „Окладной сборъ“ შეადგენდა ამიერ-კავკასიის საერთობო შემოსავლის უმთავრეს წყაროს და უდრიდა 86,8%¹/₁₀. ეს შემოსავალი ასე იყო გუბერნიებად დაყოფილი:

თბილისის გუბ.	3.431.407 მან.—18,8% ¹ / ₁₀
ქუთაისის გუბ.	1.695.939 „ — 9,3 „
სუხუმის ოლქი	372.445 „ — 2 „
ბათუმის ოლქი	353,327 „ — 1,9 „
შავი ზღვის პირის გუბ.	303,347 „ — 1,7 „
ბაქოს გუბ.	5.030.935 „ — 27,5 „
განჯის გუბ.	2.739.035 „ — 15,0 „
ერივნის გუბ.	1.800.653 „ — 9,9 „
ყარსის ოლქი	927.300 „ — 5,0 „
ზაქათალის ოლქი	264.861 „ — 1,5 „
დაღესტანის ოლქი	615.009 „ — 3,4 „
შემოსავალი, რომელიც გუბერნიებზე არ იყო განაწილებული	732.792 „ — 4% ¹ / ₁₀

სულ 18.267.050 მან.—100%¹/₁₀

როგორც უკვე აღვნიშნეთ ზემოდ ეს შემოსავალი მოდის მთელ ამიერ-კავკასიაზე. თუ მხედველობაში მივიღებთ იმ გარემოებას, რომ საქართველო უდრის ამიერ-კავკასიის ტერიტორიის ერთ მესამედს, მაშინ მისი (საქართველოს) საერთობო შემოსავალი 1909—11 წ. შეადგენს დაახლოვებით შვიდ მილიონ მანეთს ანუ წლიურად — 2¹/₃ მილ. თუ მხედველობაში მივიღებთ ფულის საშინელ დაცემას და იმ აუარებელ ხარჯებს, რომელიც მოელის ჩვენს ერობას, მაშინ ჩვენ წინ გადაიშლება საშინელი სურათი მისი უსახსრობისა. ძველი წესწყობილების დროს, როდესაც ჩვენში ერობა არ არსებობდა, მთავრობა თითონ ანაწილებდა ზემოდ აღნიშნულ ფულს. ერთი მესამედი ამ შემოსავლისა იხარჯებოდა ხალხის კულტურულ და ეკონომიურ მოთხოვნილებაზე, მაგალითად სახალხო განათლების, ჯანმრთელობის და ეკონომიურ აღორძინების საქმეზე, ხოლო ორი მესამედი მიდიოდა უნაყოფო ხარჯებზე. მარტო პოლიციის რაზმის (Полицейская стража) შენახვა ჯდებოდა ყოველ წლიურად ორ მილიონ მანეთზე მეტი. 1909 — 1911 წ. მთელ ამიერ-კავკასიაში საშუალო რიცხვით იხარჯებოდა წელიწადში:

1) მთავრობის დაწესებულებათა შენახვა	2.496.369 — 45,3% ¹ / ₁₀
2) საერთობო გამგეობის შენახვა	35.224 — 0,6 „
3) სატუსაღოების აშენება—შენახვა	88.186 — 1,6 „
4) საგზაო ხარჯი (Повинность)	1.249.656 — 22,7 „
5) სახალხო განათლება	344.130 — 6,3 „

6) საზოგადოებრივი დახმარება	83.414— 1,5 „
7) საექიმო დარგი	1.092.007—19,8 „
8) საბეთლო ნაწილი:	46.863— 0,9 „
9) ეკონომიურ აღორძინება	71.220— 1,3 „
10) სხვა და სხვა ხარჯები	300— — „
11) მოულოდნელი ხარჯები	53.415— 0,9 „

ს უ ლ 5.560.784 — 100%

თუ თქვენ კარგად ჩაუყვირდებით ამ ციფრებს დაინახავთ, რომ ძველი მთავრობა განზრახ უყურადღებოდ სტოვებდა სახალხო საქმეს (განათლებას, ჯანმრთელობას და სხვა)... და იოლად მიდიოდა თითო ოროლა გროშის დახარჯვით. ჩვენ, რასაკვირველია, არ შეგვიძლიან ამ გზით სიარული. ჩვენი ერობა—დემოკრატიული ერობაა და მისი უმთავრესი მიზანი არის ხალხის წელში გაშლა და კულტურული გაღონიერება. ამისთვის-კი საჭიროა დიდი ხარჯების გაწევა. დღეს ცხოვრების პირობები ისე შეიცვალა რომ იქ, სადაც წინედ საკმარისი იყო ათასები, მილიონებიც აღარ ჰყოფნის.

ზემოდ ჩვენ აღვნიშნეთ, რომ მთელი საქართველოს საერობო შემოსავალი 1909—11 წ. დაახლოვებით უდრის 2 $\frac{1}{3}$ მილ. მანეთს, ანუ თვითეულ ერობაზე 200.000 მან. ხოლო გასავალი კი უნდა ვიანგარიშოთ მილიონობით. იქნება ეს ხარჯები ზოგიერთებს გადაქარბებულად მიაჩნიათ, მაგრამ საბედნიეროთ თუ საუბედუროთ ეს ასეა.

მაშასადამე რაც უნდა ხელმოჭერით იცხოვროს ჩვენმა ერობამ, დეფიციტი დღევანდელ პირობებში აუცილებელია. საიდან უნდა აინახლა უროს ერობამ ეს დეფიციტი? აშკარაა, რომ აქ საჭიროა შემოსავლის ახალი წყაროს გაჩენა ან და ძველის გადიდება. ჩვენ ვიცით, რომ ერობის შემოსავლის უმთავრესი წყარო არის მიწა და უძრავი ქონება. მაშასადამე ჩვენ უნდა მივაქციოთ მას სათანადო ყურადღება. საერობო დებულების ძალით „უძრავი ქონება უნდა შეფასებულ იქნეს მის წმინდა შემოსავლის საშუალო რაოდენობის მიხედვით. თუ ამ შემოსავლის გათვალისწინება შეუძლებელია, მაშინ იგი ირიცხება ქონების ღირებულებასთან შეფარდებით“. (იხ. § 65.) „მიწების შემოსავლის გამოსარკვევად მაზრები იყოფიან ერთგვარ სამეურნეო ადგილებათ, რომელნიც განირჩევიან ერთანეთისაგან ნიადავით და სხვა პირობებით... (იხ. § 68). თვითეულ მაზრაში უნდა გამოარკვეული იყოს „1 დესეტინა“ მიწის საშუალო შემოსავალი“... (იხ. § 70). თვითეულ მიწად-მფლობელობის შემოსავალი ირკვევა ამა თუ იმ ქონების გამრავლებით დესეტინა მიწის საშუალო შემოსავალზე (იხ. § 71). ფაბრიკა-ქარხნების, სამრეწველო და სავაჭრო დაწესებულებების შეფასება ხდება მათ შენობების შემოსავლის მიხედვით. თუ ამ შენობების შემოსავალი ირკვევა მათი ღირებულებით, მაშინ ამ შეფასებაში უნდა შე-

დიოდეს არა მარტო შენობის ღირებულება, არამედ—მანქანების და შიგნულ ტექნიკურ მოწყობილობისა“. (იხ. § 81). ამ შეფასების ანტი საერობო გადასახადთა გაწერის საქმეს აწარმოებდენ რუსეთში საგუბერნიო და სამაზრო ერობა, ხოლო ჩვენში მიწის გადასახადების გამწერი საგუბერნიო დაწესებულება, (Присутствие). გადასახადის რაოდენობა თვითიველ გუბერნიაზე ან ოლქზე მტკიცდებოდა სამ წელიწადში ერთხელ კანონმდებლობითი გზით. ზემოდ აღნიშნული საგუბერნიო დაწესებულება ანაწილებდა ამ გადასახადებს მაზრებ შორის, ხოლო სამაზრო გადასახადთა გამწერი კომისია—წვრილ ერთეულზე შორის. თავისთავად იგულისხმება, რომ საერობო გადასახადში მიწის მთელი წმინდა შემოსავალი კი არ შედის, არამედ—მისი რავდენიმე ნაწილი ანუ პროცენტი. უკანასკნელ ხანებში ეს ნაწილი უდრიდა შემოსავლის—7,2% სოფლად, ხოლო შენობებზე ქალაქ ადგილებში—4%.

ზემოდ ჩვენ ვთქვით, რომ საერობო დებულების ძალით მიწის შეფასება ხდება მისი წმინდა შემოსავლის რაოდენობის მიხედვით. ჩვენში ეს საქმე ფაქტიურად მინდობილი ჰქონდათ ხარკის ამკრებ ინსპექტორებს, რომელნიც ადგილობრივ ირკვევდენ ამა თუ იმ მამულის შემოსავლის რაოდენობას. ისინი ხელმძღვანელობდენ წინა წლების ცნობებით და მოქმედებდენ ამ დარგში შაბლონიურად. 1909—11 წ., მაგალ., ურწყავი მიწები დაყოფილი იყო სამ ხარისხად საშუალო შემოსავლით: 12 მ., 7 მ. და 3 მ. ერთ დესეტინაზე. 1912—1914 წ. თბილისის გუბერნიაში სათეს მიწის დესეტინის შემოსავალი იყო გამოანგარიშებული 1—14 მან. წელიწადში. დღეს—კი იმავე გუბერნიაში სარწყავ-სათეს მიწის შემოსავალი დესეტინაზე შეადგენს—5.000—1.000 მ. ურწყავის—3.000—300 მან. და ზვრების—3.800—2.100 მან. ცხადია, რომ მიწის შეფასების ძველი ნორმები უნდა შეიცვალოს მისი ეხლანდელ შემოსავლის მიხედვით. ეს, რასაკვირველია, საგრძნობლად ასწევს საერობო გადასახადების ჯამსა. ამ მოსაზრებით ხელმძღვანელობდა საფინანსო უწყება, რომელმაც შეიმუშავა პარლამენტში წასარდგენად ერთდროულ გადასახადების კანონ-პროექტი. ამ კანონ-პროექტის განხორციელებას დიდი მნიშვნელობა აქვს არა მარტო ჩვენ სახელმწიფოსთვის, არამედ—ერობის ბიუჯეტისთვისაც. ამიტომ საჭიროდ მიმაჩნია შევაჩერო თქვენი ყურადღება მის ზოგიერთა მუხლებზე. „იმ ფულიდან, რომელიც შემოდის ყოველ მაზრიდან (ანუ ოლქიდან) გადასახადის დასაფარავად ოთხი მეხუთედი ($\frac{4}{5}$) ამ ფულისა ირიცხება, როგორც შემოსავალი ხაზინისა, ხოლო ერთი მეხუთედი ($\frac{1}{5}$)—როგორც შემოსავალი სათანადო მაზრის (ანუ ოლქის) ერობისა. (I § 6). „სახელმწიფო, საბევრო და საერობო მიწის გადასახადები 1919 წ. არ იქნეს გაწერილი (II). მაშასადამე მოკლედ რომ ვთქვათ ერობის სასარგებლოდ ერთდროულ გადასახადიდან გადაიღება $\frac{1}{5}$ შემოსავლისა და ამასთანავე აეკრძალება მას 1919 წ. განმავლობაში საერობო მიწის გადასახადის გაწერა.

თუ მხედველობაში მივიღებთ იმ გარემოებას, რომ მთავრობა ელის ამ ერთდროულ გადასახადიდან 70.000.000 მან. ერობებს ხვდებოდა წილად სულ დაახლოვებით 14.000.000 მან. ($70:5=14...$) ანუ თითო ერობას 1 მილ. $\frac{1}{6}$ მან. ამ თანხით კი ყოვლად შეუძლებელია ერობის არსებობა დღევანდელ პირობებში, რაც უნდა მცირე იყოს მის მიერ გაწეული ხარჯები. ამიტომ ჩვენის აზრით საჭიროა ზემოდ აღნიშნულ მუხლის შესწორება იმ მხრივ, რომ ერთდროულ გადასახადიდან ერობას გადაეცეს არა ნაკლებ $\frac{2}{5}$. ასეთივე შესწორება უნდა იქნეს შეტანილი III მუხლში, სადაც ლაპარაკია ქალაქების უძრავ ქონებაზე. ამასთანავე კანონში უნდა იყოს აღნიშნული, რომ ხაზინაში შემოსულ ერთდროულ გადასახადის ფულიდან ჯერ დაკმაყოფილებულ იქნეს ერობა და შემდეგ მთავრობა. როგორც ვიცით საფინანსო უწყებას დამზადებული აქვს კანონ-პროექტი სააქციოზო გადასახადის შესახებ, საიდანაც იგი მოელის დიდ შემოსავალს. ამ კანონ-პროექტის ძალით განზრახულია გადაიდოს ერობის სასარგებლოთ 15% შემოსავლისა. ჩვენის აზრით საჭიროა აქაც პროცენტის გადიდება. ამით, რასაკვირველია, ჩვენ იმის თქმა არ გვინდა, რომ მთავრობის და ერობის შორის უნდა გაიმართოს რაიმე ქიშპობა. პირიქით, საჭიროა მათ შორის მუდმივ თანამშრომლობის და სოლიდარობის განმტკიცება. როგორც მთავრობა, ისე ერობა ემსახურება ერთ მიზანს — ჩვენი ხალხის ნივთიერ და სულიერ ამაღლებას. თუმცა საქართველოს დამოუკიდებლობა სულ რვა თვეა რაც გამოცხადდა, მაგრამ ჩვენი სახელმწიფოს ფინანსიური აპარატი რავდენადმე წარსულის შედეგია და სცოცხლობს მისი ნაშთებით. ერობა — კი ჩვენში ახალი ხილია. მას თავიდანვე ისეთ მძიმე პირობებში მოუხდა მუშაობის დაწყება, რომ არ შეუძლია ფაქტიურად ისარგებლოს თავის საბიუჯეტო უფლებებით. ამ საერთაშორისო ნგრევის ხანაში ძნელია რაიმე ახალი საქმის დაწყება. კულტურული მუშაობა პირველად ყოვლისა მოითხოვს თანხებს. ამიტომ მთავრობა უნდა ეცადოს, რაც შეიძლება მეტი დახმარება აღმოუჩინოს ერობას, რომ ფეხზე დადგეს და წელში გაიშალოს ეს ნორჩი სახალხო დაწესებულება. ერობა იგივე სახელმწიფოებრივი აპარატია, იმ განსხვავებით, რომ მისი მოქმედების საზღვარი უფრო ვიწრო ტერიტორიით არის შემოფარგლული, ვიდრე სახელმწიფოსი.

ერობათა თანხების გასაძლიერებლად ჩვენ საჭიროდ მიგვაჩნია საქციალური კანონ-პროექტის შემუშავება. როგორც მოგვხსენებთ იანვრის დამლევს პარლამენტმა მიიღო კანონ-პროექტი სახელმწიფო საადგილ-მამულო ფონდიდან მამულების მცხოვრებთათვის კერძო საკუთრებად მიცემისა. რადგანაც ეს კანონი უნდა გატარდეს ცხოვრებაში ერობის დახმარებით, სამართლიანი იქნებოდა, რომ ნაწილი იმ ფულისა, რომელიც შემოვა მიწის გაყიდვით, გადაეცეს ერობას. ამის გარდა საჭიროა მიეცეს ერობას საფუთო გადასახადის გაწერის უფლება მეურნეობის და მრეწველობის სხვა და სხვა ნაწარმოებზე. ჩვენის აზრით საფუთო

გადასახადის რაოდენობის შემუშავება უნდა მიენდოს დაინტერესებულ ადგილობრივ ერობას, ხოლო მისი საბოლოო დამტკიცება — უმაღლეს კანონმდებლობითი ორგანოს.

როდესაც უკვე აღენიშნეთ ზემოდ, ერობას ეძლევა უფლება კანონის ძალით (§ 37 საერობო გადასახადთა დებულებისა) 2% გადასახადის გაწერისა ფაბრიკა-ქარხნების შენობებზე ქალაქ გარეთ. ეს გადასახადი იძლეოდა ამიერ-კავკასიაში მთელი ბიუჯეტის 14,6%, ხოლო რუსეთში — 13,4%. დღეს, როდესაც დანგრეულია მთელი ეკონომიური ცხოვრება, ძნელია წარმოვიდგინოთ, რომ ახლო მომავალში იმატოს საერობო შემოსავლის ამ პარაგრაფმა. რაც შეეხება სახაზინო მიწებს და ტყეებს, რომელნიც იძლეოდნენ ერთობ მცირე შემოსავალს, ერობამ უნდა მიაქციოს მათ დიდი ყურადღება. 1909 — 11 წ. მიწებზე და ტყეებზე გადასახადიდან შემოვიდა ამიერ-კავკასიაში 10.537.558 მან. ე. ი. 59,1% მთელი საერობო ბიუჯეტისა. აქედან სახაზინო მიწებზე მოდიოდა 549.050 მან. ე. ი. 3,1% საერობო შემოსავლისა, ხოლო საუფლისწულო (удѣльные), კერძო მესაკუთრე და საგლეხო მიწებზე და ტყეებზე — 9.988.508 მან. ე. ი. 56%. სინამდვილეში საერთო განყოფილება ამ უძრავ ქონებათა შორის სულ სხვანაირი იყო. მთელ ამიერ კავკასიაში ტყეების სივრცე შეადგენს 5.051.118 დეს. აქედან ხაზინას ეკუთვნის — 3.969.626 დეს ე. ი. 78%, ხოლო დანარჩენებს — 1.081.492 დეს. — 22%. მაშინ, როდესაც საერობო გადასახადი ერთ დესეტინა სახაზინო მიწაზე მოდიოდა — 3 კაპ., იგივე გადასახადი დროებით ვალდებულთა გლეხების მიწაზე უდრიდა — 42,5 კაპ., ხოლო კერძო მესაკუთრეების — 20,4 კაპ.

ასეთი უთანასწორობა აიხსნება იმით, რომ გადასახადების გაწერა და აკრეფა ხდებოდა უსისტემოდ და ბიუროკრატიული წესით, რასაც შედეგად მოსდევდა საერობო შემოსავლის შემცირება. ამიტომ ჩვენ ეხლავე უნდა შეუდგეთ გადასახადთა აპარატის შექმნას და საერობო სტატისტიკის ორგანიზაციას. მე დარწმუნებული ვარ, რომ თუ ჩვენ ეს შევძელით, საერობო შემოსავალი ათჯერ იმატებს. ამ საქმეში დიდი დახმარება შეუძლიანთ გაგვიწიონ წვრილ საერობო ერთეულებმა, რომელნიც ხალხზე ახლო დგანან და მის ნდობით არიან აღჭურვილნი. წვრილი საერობო ერთეული საუკეთესო აპარატია, რომელიც შესძლებს გაწვირდეს გადასახადების აკრეფას. ერობის შემოსავალი, რასაკვირველია, მარტო გადასახადებით არ განისაზღვრება. ერობა — იურიდიული პიროვნებაა და მას უფლება აქვს, მოჰკიდოს ხელი საკუთარ წარმოებას, თუ ამას იგი საჭიროდ დაინახავს. როგორც მოგვხსენებათ ამ ბოლო დროს ჩვენი ერობები ძალზე დაეწაფნენ აგრედ წოდებულ სასურსათო ოპერაციებს. ერობა ჩვენში, როგორც თვით მთავრობა, იძულებული იყო სასურსათო საქმისთვის მოეკიდა ხელი. დღევანდელ პირობებში ეს ყველაზე ადვილი და იოლი საშუალებაა, რომ ერობამ როგორმე სული მოიბრუნოს. მაგრამ უზომოდ გატაცება ამ საქმით არ

შეშენის ერობას. ადვილად მოგებული ფული უკარგავს ერობას თვის ნამდვილ სახეს და ჰკლავს მასში ნამდვილ შემომქმედების ინიციატივას.

ყველა ზემოდ აღნიშნული ჩვენ გვეუბნება იმას, რომ ერობის საქმე არც ისე უნუგეშო ყოფილა ჩვენში, როგორც ეს ზოგიერთებს ჰგონიათ. მართალია დღეს ჩვენ ღარიბები ვართ, მაგრამ უცბათ არავენ გამდიდრებულია. თუ ჩვენ თვალს გადავაგლებთ სხვა ქვეყნების თვითმართველობის ისტორიას, დავინახავთ, რომ საერობო ბიუჯეტი ყველგან თანდათანობით იკიდებდა ფეხს. რუსეთში, მაგალ., საერობო ბიუჯეტი სამაზრო და საგუბერნიო ერობისა 34 გუბ. უღრიდა საშვალო რიცხვით წელიწადში:

1871—1875 წ.	25,2 მილ. მ.	1906 წ.	124,2 მილ. მ.
1876—1880 წ.	33,5 " "	1907 წ.	123,2 " "
1881—1885 წ.	40,9 " "	1908 და 1909 არ არის ცნობები.	
1886—1890 წ.	46,2 " "	1910 წ.	167,9 " "
1891—1895 წ.	56,3 " "	1911 წ.	188,2 " "
1896—1900 წ.	78,0 " "	1912 წ.	220,2 " "
1904 და 1905 წ.	არ არის ცნობები.		

მაშასადამე, 1881 წ.—1912 წლამდის საერობო ბიუჯეტი 34 საერობო გუბერნიაში გაიზარდა 25 მილ. მ. 220 მილიონამდის, ე. ი. თითქმის ცხრაჯერ. ამასთანავე უნდა აღვნიშნოთ ის გარემოება, რომ სახელმწიფოებრივი ბიუჯეტი რუსეთში 1872—1912 წ. ავიდა 500 მილ. მან. 3.000 მილ. მან. ე. ი. გაიზარდა ექვსჯერ. მაშასადამე აღნიშნულ დროს განმავლობაში საერობო ბიუჯეტი იზრდება უფრო ჩქარი ტემპით, ვიდრე სახელმწიფოებრივი. მიუხედავად ამისა საერობო ბიუჯეტი რუსეთში სახელმწიფოებრივ ბიუჯეტთან შედარებით ძალზე მცირე იყო. იგი შეადგენდა 1912 წ. სახელმწიფოებრივ ბიუჯეტის $\frac{1}{10}$. საერობო ბიუჯეტი 34 გუბ. 1912 წ. $2\frac{1}{2}$ —ჯერ უფრო მცირე იყო, ვიდრე გზათა სამინისტროს ბიუჯეტი (554 მილ.) და არ შეადგენდა სამხედრო სამინისტროს ბიუჯეტის (493 მილ. მან.) ნახევარს. (იხ. Рус. Вѣдомости 1 янв. 1914 г.). ყველაფერი ეს ადვილი გასაგებია, თუ მხედველობაში მივიღებთ იმ გარემოებას, რომ ძველი რუსეთი სულს უხუთავდა ერობას და არ აძლევდა მას გასაქან გზას. მარამ სულ სხვანაირ სურათს ვხედავთ დასავლეთ ევროპაში, სადაც მოქალაქეობრივი ცხოვრება მაღალ საფეხურზეა ასული. 1904 — 1908 წ.წ. საერობო და სახელმწიფოებრივი ბიუჯეტი იქ შემდეგი ციფრებით გამოიხატება:

	ადგილობრივი ბიუჯეტი.	სახელმწიფოებ. ბიუჯეტი.	დამოკიდ. ადგილ. ბიუჯ. სახელმწ.
ინგლისი	1639	1319	1 : 0,09
გერმანია	1448	3307	1 : 2,5
საფრანგეთი	1128	2974	1 : 2,6

იაპონია	207	626	1 : 3,0
რუსეთი	380	2580	1 : 6,9

(იხ. Юбилейный Земский Сборникъ. Ст. А. И. Шингарева 104 ст.). მაშასადამე საერობო ბიუჯეტის განვითარების მხრივ პირველი ადგილი უჭირავს ინგლისს, ხოლო უკანასკნელი რუსეთს.

რომელი გზით წავა წინ ნორჩი რესპუბლიკა? თქვენ იცით, რომ ერობის განკარგულებაში უკვე გადმოვიდა ადმინისტრაცია, სასამართლო და შკოლა თავის კრედიტებით. ამას უეჭველია მოჰყვება შემდეგი ნაბიჯებიც და ერობა ჩვენში გადაიქცევა ნამდვილ თვითმართველ სახელმწიფოებრივ აპარატად. ჩვენის აზრით სახელმწიფოს ხელში უნდა დარჩეს მხოლოდ მცირეოდენი საქმე, რომლის ასრულებას ვერ შესძლებს ადგილობრივი თვითმართველობა. საზღვრების დაცვა გარეშე მტრისგან, რკინის გზების საერთო გამგებლობა და ფულის სისტემის წარმოება,— აი უმთავრესი ფუნქციები დემოკრატიული სახელმწიფოისა. ყველაფერი დანარჩენი უნდა გადაეცეს ერობას. რასაკვირველია მე ამით იმის თქმა არ მინდა, რომ ყველაფერი ეს უნდა მოხდეს დღეს ან ხვალ. მე მინდა აღვნიშნო მსვლელობის ტენდენცი.

დღეს ჩვენში არც სახელმწიფოა საბოლოოდ გამტკიცებული და არც ერობა. ჩვენ ჯერ კიდევ გარდამავალ ხანაში ვცხოვრობთ. ასეთ პირობებში, რომ სახელმწიფომ უეცრივ ხელი აიღოს ყველა თავის ფუნქციებზე, ქვიშაზე დარჩება დაწერილი ჩვენი თავისუფლებაც და დამოუკიდებლობაც. სხვა და სხვა ფუნქციების გადაცემა სახელმწიფოს მხრივ ერობების ხელში უნდა ხდებოდეს თანდათანობით და უმტკივნელოდ. ამას მოითხოვს თვით ერობის ინტერესი და თანამედროვე პოლიტიკური მომენტი.

თავისთავად იგულისხმება, რომ ვიდრე ერობა გაიჩენს ამა თუ იმ შესავლის წყაროს, უნდა გამოირკვეს და დამტკიცდეს კანონმდებლობითი გზით მისი საბიუჯეტო უფლებანი. ფვით კანონში უნდა აღნიშნული იყოს ის ობიექტები, რომელსაც დაადებს გადასახადს ერობა ან სახელმწიფო. ასეთი წინასწარი გამიჯვნა საბიუჯეტო დარგში ჩვენ მიგვაჩნია აუცილებლად, რათა დემოკრატიულ სახელმწიფოს და ერობის შორის დამყარდეს სოლიდარული თანამშრომლობა. დასავლეთ ევროპაში, სადაც ეკონომიური ცხოვრება ძალზე განვითარებულია, სახელმწიფოს შემოსავლის უმთავრეს წყაროს შეადგენს პროგრესიული გადასახადი შემოსავლის კვალობაზე. ამიტომ საფინანსო მეცნიერებაც აკუთნებს იქ სახელმწიფოს პრაგრესიულ გადასახადს, ხოლო თვითმართველობას—რეალურ გადასახადებს (ბინაზე, უძრავ ქონებაზე და სხვა..). ჩვენი ქვეყანა, როგორც ვიცით ეკონომიურად ჩამორჩენილია, და რასაკვირველია შეუძლებელია ამ პრინციპის წმინდათ გატარება ცხოვრებაში. მიუხედავად ამისა კანონმდებელმა უნდა გაიხადოს ეს საფინანსო დებულება იდეალად და ეცადოს შეძლების და გვარად განახორციელოს იგი ცხოვრებაში.

დ. ონიაშვილი.

როგორ უნდა მოეწყოს აგრონომიული დახმარება ერობაში 1).

სხვა აუარებელ საკითხთა შორის, რომელიც ცხოვრებამ დაუყენა ერობას გადასაჭრელათ, ერთი უმთავრესი საკითხთაგანია, თუ როგორ უნდა მოეწყოს აგრონომიული დახმარება სოფლათ.

აგრონომიულ დახმარებას მიზნათ აქვს სოფლის მეურნეობის გაუმჯობესობა, სამეურნეო ცოდნის გავრცელება და საზოგადოთ სოფლის ეკონომიურათ გაღონიერება. ამ მიზნის მისაღწევათ ერობამ არ უნდა დაიმუროს არაერთი ხარჯი. საჭიროა გაიხსნას სამეურნეო სკოლები, გავრცელდეს კარგი ჯიშის საქონელი, მოეწყოს საცდელი მინდვრები, სანერგეები, და სხვა და სხვა. ყველა ამის გაკეთება უნდა იკისროს ერობამ და რაც უფრო ბევრს დახარჯავს იგი ამ დარგში, მით უკეთ მოაგვარებს აგრონომიულ დახმარების საქმეს.

ჩვენი სამშობლო მეურნეობის ქვეყანათ უნდა ჩაითვალოს. აქ მრეწველობა არ არის განვითარებული და მეურნეობას კი თითქმის მცხოვრებთა 85% მისდევს. ბუნებით იგი უხვათ არის დაჯილდოებული: ჰავა, ნიადაგი, გეოგრაფიული მდებარეობა და სხვა პირობები ხელს უწყობენ მეურნეობის აყვავებას. აქ ადვილათ ხარობს და უხვ მოსავალს იძლევა ბევრი სასარგებლო მცენარე, მათ შორის ისეთი ძვირფასი მცენარე, როგორიცაა ბამბა, ჩაი, ვაზი, თუთუნი და სხ. ამავე დროს კი თვით მეურნეობის ტექნიკა და მისი წარმოება ძალიან დაბალ საფეხურზე სდგას. შედარებაც კი არ შეიძლება დასავლეთ ევროპის მეურნეობასთან. ევროპაში მიწის დამუშავება და მოსავლის აკრეფა ხდება მანქანებით, იქ მიწის ერთ მტკაველს ვერ ნახავთ დაუმუშავებელს, ჩვენში კი ბევრგან უწინდელ მამაპაპურ გუთნებით და ფარცხებით სთესავენ გაუწმენდავ, ნაგვიან ხორბალს ნახევრათ დასამუშავებელ ხნულში. ამ პირობებში საკვირველი არ არის, რომ ჩვენი მინდვრები იმის ნახევარსაც არ იძლევიან, რის მოცემაც მათ შეუძლია. ამის დასამტკიცებლათ პატარა მაგალითს მოვიყვან. რაც უფრო მაღალ საფეხურზე სდგას სოფლის მეურნეობა, მით ხორბლის საშუალო მოსავალიც დიდია; აი, ცნობები ამის შესახებ: 2).

საშუალო ხორბლის მოსავალი ერთ დესეტიანზე:

ბელგია	128 ფუთი
დანია	110 "
საფრანგეთი	80 "
გერმანია	77 "
რუსეთი	38 "

საქართველოს შესახებ ცნობა არ მაქვს, მაგრამ მგონია, რომ მისი

1) 1919 წელს ერობათა ყრილობაზე წაკითხული მოხსენება.

2) ლოხტინი — „რუსეთის მეურნეობა“.

საშუალო მოსავალი უახლოვდება რუსეთისას. ასეთივე ჩამორჩენის ნიშნები ეტყობა ჩვენი მეურნეობის სხვა დარგებსაც — მებაღეობას, მეღვინეობას, მესაქონლობას. ამ ჩამორჩენას თავის მიზეზები აქვს. სხვა მიზეზთა შორის ჩვენი სოფელი აქნამდის მოკლებული იყო აგრონომიულ დახმარებას. დასავლეთ ევროპის მეურნეობის ინტენსივობა სხვათა შორის იმითაც აიხსნება რომ სახელმწიფო დიდ ფულს და შრომას ხარჯავს სამეურნეო ცოდნის გასავრცელებლათ: აწესებს აუარებელ მოძრავ კათედრებს, სამეურნეო სკოლებს, გამოფენებს, საჩვენებელ მინდვრებს და სხ. მიზნათ აქვთ ფართო აგრონომიული დახმარება გაუწიონ ხალხს. — თვით ჩამორჩენილ რუსეთში ერობის შემოღების შემდეგ ეს საქმე საუცხოვოთ დააყენეს ზოგიერთ გუბერნიებში. შეუძლებლათ მიმაჩნია ყველა იმის ჩამოთვლა, რაც რუსეთის ერობამ ამ დარგში გააკეთა, მაგრამ საჭიროა მოვიყვანო ზოგიერთი ცნობა. 1870 წლიდან დაწყებული რუსეთის მეურნეობა განიცდიდა კრიზისს — ამერიკის იათფასიინმა ხორბალმა დასცა რუსეთის პურის ბაზარი და უკიდურეს გაჭირვებაში ჩააყენა მეურნე გლეხი, რომელიც ამასთანავე იღრჩობოდა მიწის საშინელ სივიწროვით. 1890 წელს ეს კრიზისი უფრო გამწვავდა. სხვა და სხვა გუბერნიის ერობა ცდილობს თავი დააღწიოს ამ გაჭირვებას და იძულებული ხდება მიმართოს ისეთ ზომებს, რომლის მიზანიცაა სასოფლო მეურნეობის გაუმჯობესება. ასეთ ზომათ დაინახეს საერობო აგრონომების ორგანოზაციის შემოღება და ამ წლიდან იწყება აგრონომიული დახმარების მოწყობა სხვა და სხვა ერობებში.

1908 წელს თითქმის ყველა ერობებში მოწყობილია გუბერნიის და მაზრის აგრონომები, დაარსებულია გამგეობასთან აგრონომიული საბჭოები და ამნაირათ აგრონომიული თათბირი ხდება მუდმივ მოვლენათ. ზოგ ერობებში აგრონომიული დახმარება უფრო გააფართოვეს და შემოიღეს უბნური დახმარება, როგორც მაგალითათ — 1908 წლიდან — მოსკოვის, სამარის, პოლტავის და ხერსონის გუბერნიებში. თუ რამდენი დაუხარჯავს სხვა და სხვა ერობას აგრონომიულ დახმარებაზე (სამეურნეო ნაწილზე) ეს სჩანს ქვემოთ მოყვანილ ორი ცხილიდან (მიწ. მოქმ. დეპარტამენტის ცნობით). მაგალითისთვის მომყავს ცნობები შვიდი ერობის შესახებ:

დახარჯულია სამეურნეო ნაწილზე (ასი თუმანი):

მაზრის ერობა	1899 წ.	1904 წ.	1905 წ.	1906 წ.	1907 წ.	1908 წ.	1909 წ.	1910 წ.
ეკატერინოსლავის	92	206	234	249	374	571	692	828
ორლოვის	35	82	75	77	65	68	61	81
პოლტავის	251	414	470	400	425	475	603	779
ტავერიდის	75	99	104	99	114	128	149	167
ტულის	33	38	46	50	61	65	113	874
ხარკოვის	117	237	253	238	295	358	471	516
ხერსონის	123	191	304	263	301	341	369	555
სულ 7 ერობაზე	728	1269	1489	1379	1638	2009	2460	3016

1909 წ. ხარჯი მოდიოდა (სამეურნეო ნაწილზე) — კაპეიკობით.

მაზრის ერობა	თითო დათ. დეს.	თითო სულზე
ეკატერინოსლავის	18,6	20,9
ორლოვის	3,5	2,5
პოლტავის	20,8	13,6
ტავრიდის	4,8	8,2
ტულის	9,2	6,8
ხარკოვის	18,0	13,5
ხერსონის	8,6	12,8

ზემოთ მოყვანილი ციფრები შეიძლება მივიღოთ საშუალოთ, რადგან ერობები ზოგან მეტს, ზოგან ნაკლებს ხარჯავენ ნაჩვენებზე. მაგრამ აგრონომიულ დახმარებას მარტო ერობა არ აწარმოებს. მიწათ-მოქმედების დეპარტამენტი, ადგილობრივი სამეურნეო საზოგადოებანი, საკრედიტო დაწესებულებანი — ყველანი აკეთებენ ამ საქმეს. სპეციალისტების, სამეურნეო სკოლების და საცდელ მინდვრების შენახვა, სამელიორაციო ხარჯების გადაება, სხვა და სხვა სამეურნეო დარგის დახმარება — ყველა ამის ხარჯს თუ სრულიათ არა, ნახევარს მაინც კისრულობს დეპარტამენტი.

სადაც აგრონომიული დახმარება მკვიდრ ნიადაგზე იყო დაყენებული და ხანგრძლივით სწარმოებდა იმ ადგილებში ამ გარემოებამ დიდი გავლენა იქონია სოფლის მეურნეობაზე. სოფლათ გაჩნდა საუკეთესო სამეურნეო იარაღი, გამრავლდა კარგი ჯიშის საქონელი, ხვნა თესვაში მორიგებითი თესვა შემოიღეს, მიწის დამუშავების ტექნიკა გააუმჯობესეს — ერთი სიტყვით ამ ადგილებში ექსტენსიური მეურნეობა ადგილს უთმობს ინტენსიურს. თვით აგრონომიულ დახმარების ორგანიზაცია ერთნაირათ არ არის მოწყობილი სხვა და სხვა ერობებში.

აგრონომიულ დახმარების გეგმის ცხოვრებაში გატარება გვალება ურობის გამგეობას, რომლის განკარგულებაშიც იმყოფება აღმასრულებელი ორგანო — აგრონომიული განყოფილება და ეკონომიური საბჭო. აგრონომიულ განყოფილების შემადგენლობაა: მაზრის აგრონომი, მისი თანაშემწე და სხვა რაიონში მომიშავე ერობის სპეციალისტ-აგრონომი. ეკონომიურ საბჭოში ან აგრონომიულ კომისიაში შედიან: 1) 3—5 ხმოსანი, 2) წარმომადგენელი ადგილობრივ სამეურნეო საზოგადოებისა, 3) წარმომადგენელი კოოპერატივებისა, 4) გამგეობის წევრი, 5) წარმომადგენელი მიწათ-მოქმედების დეპარტამენტისა, 6) სპეციალისტ-აგრონომები და 7) მოწვეულნი თვით საბჭოსგან.

ეკონომიური საბჭო და აგრონ. კომისია იხილავს მომავალი წლის ხარჯთ-აღრიცხვას, მუშაობის გეგმას, წარმოდგენილ პროექტებს და ამის შემდეგ ყველა ეს მასალა ეგზავნება გამგეობას. ეს უკანასკნელი თუ საჭიროთ დაინახავს განხილვის შემდეგ თავისი დასკვნით აღნიშნულ პროექტს წარუდგენს მაზრის ხმოსანთა ყრილობას. დამტკიცების შემდეგ, პროექტი გადაეცემა აგრონომიულ განყოფილებას სისრულეში მოსაყვანათ. აგრონომ-

მიულ პერსონალის მუშაობას კანტროლს უკეთებს ერობის გამგეობა და ადგილობრივ რომელიმე საზოგადო დაწესებულება (მაგალითათ—სამეურნეო საზოგადოება, საკრედიტო ამხანაგობა და სხვა). წელიწადში ერთხელ ან ორჯელ ერობა მართავს სამეურნეო თათბირს, რომელზედაც მოწვეულია როგორც ბიუროს და საბჭოს წევრნი, ისე სხვა და სხვა სოფლის წარმომადგენელნი, კოოპერატორები, მეურნეები და სხ. ამ თათბირზე აგრონომიული განყოფილება იძლევა ანგარიშს თავის მოქმედებაში, იხილავენ სხვა და სხვა საკითხს, ამტკიცებენ მომავალი წლის მუშაობის გეგმას და სხ.

მაზრის აგრონომის გარდა, მაზრაში მუშაობენ—რაიონის ან უბნის აგრონომები და ინსტრუქტორ-სპეციალისტები. მაზრის აგრონომი თვალყურს ადევნებს რაიონის აგრონომის მუშაობას და პასუხს აგებს გამგეობის წინაშე, რომ აგრონომიული დახმარების გეგმა გატარებულ იყოს მთელ მაზრაში. სამეურნეო სკოლებს, როგორც დაბალ ისე საშუალოს ინახავენ მიწათ მოქმედების დეპარტამენტი და ერობა. საქმის დაყენება ერობის განკარგულებაშია. საცდელი მინდორი არის სამიწათ-მოქმედო დეპარტამენტის სრულ განკარგულებაში და ერობა ზოგიერთ შემთხვევაში ეხმარება ხარჯებით.

ისეთ სამეურნეო ქვეყანაში, როგორიცაა საქართველო, არც ერთი სამეურნეო სკოლა არ დაუარსებია ძველ მთავრობას (თუ არ ჩავთვლით თბილისის და ქუთაისის საბაღოს სკოლებს, რომლებიც მთავრობისგან მცირე დახმარებას იღებდნენ).

1913 წელს შემოიღეს მთელ ამიერ კავკასიაში ევრეთ წოდებული საერობო აგრონომიული ორგანიზაცია, რომელსაც განაგებდა ნამესტნიკის კანცელარია. ყოველ გუბერნიაში აგრონომიულ დახმარების საქმეს სათავეში ედგა სამეურნეო თათბირი, რომელზედაც გუბერნატორი თავმჯდომარეობდა, ეს თათბირი იკრიფებოდა წელიწადში ერთხელ ან ორჯელ, რომელზედაც გუბერნიის აგრონომი აძლევდა ანგარიშს თავის მოქმედებაში კითხულობდა მომავალი წლის მოქმედების გეგმას, ამ თათბირის წევრებათ ირიცხებოდნენ—სხვა და სხვა სპეციალისტები, მოხელეები, წარმომადგენელი სასოფლო—სამეურნეო საზოგადოებისა, თავად-აზნაურობის წინამძღოლი და ნაკლებათ თვით სოფლის მეურნენი.

მთელი გუბერნია დაყოფილი იყო რაიონებათ და ამ უკანასკნელს განაგებდნენ აგრონომიულ დახმარების მხრივ რაიონის აგრონომები და ინსტრუქტორები.

რაიონის ხარჯებისთვის (საცდელი მინდვრები, მუდმივი მუშების ჯამაგირი, სამეურნეო იარაღის შეძენა) ყოველ წელს გადადებული იყო თითო რაიონზე 5.000 მან. ეს ფული არ ჰყოფნიდა მარტო ინვენტარის შეძენასაც და სხვა საქმეები გაუკეთებელი რჩებოდა. მთელი აგრონომიული პერსონალი ექვემდებარებოდა გუბერნატორს.

1913 წელს დაარსეს საერობო ხარჯებზე სპეციალისტების მანე მწე-

რებთან საბრძოლველი ბიურო, რომლის მოქმედების ასპარეზს შეადგენდა რამდენიმე გუბერნია.

ახლათ დაარსებულმა ორგანიზაციებმა მართალია თავისი წვლილი შეიტანეს აგრონომიულ დახმარებაში, მაგრამ მათ მუშაობას ორი დიდი დამაბრკოლებელი მიზეზი გამოუჩნდა—საერთაშორისო ომი და ორგანიზაციის ყალბ ნიადაგზე აშენება. 1914 წელს გამოცხადდა საქვეყნო ომი და ამ გარემოებამ სრული დეზორგანიზაცია შეიტანა აგრონომიულ მუშაობაში—მოისპო სამეურნეო იარაღების, თესვების და სხვა და სხვა მასალების მიღება, პერსონალი მოსწყვეტეს თავის პირდაპირ საქმეს, სოფელი დაცარიელდა. მეორე მიზეზი, როგორც ზემოთა ვთქვი, ორგანიზაციის ყალბ ნიადაგზე აშენება იყო—პერსონალის მიღება—დათხოვნა გუბერნატორის ხელში იყო და პროტექციის ძალით ბევრი არა სასურველი პირი მოჰხვდა ორგანიზაციაში, მეორე მხრივ—ძალიან მცირე ჯამაგირს და გზის ხარჯს აღევდნენ ხსენებულ პერსონალს და ამის გამო ზოგმა თავი დაანება სამსახურს, ზოგმა სხვა საქმეც იშოვა. საზოგადოთ—კი ცოტა ინარჯებოდა აგრონომიულ დახმარებაზე—მაგალითად, მთელ თბილისის გუბერნიაზე გადაღებულ იყო 1918 წ. მარტო 15.000 მან.

ეს საერობო აგრონომიული ორგანიზაცია დღესაც არსებობს, მაგრამ ზემოთ მოყვანილ მიზეზების გამო იგი თავის მოვალეობას ვერ ასრულებს და ითვლება მხოლოდ ქალაქდზე.

ზოგ ერობაში, აგრონომიულ დახმარების მოწყობა, თავის მნიშვნელობით ქვა-კუთხედია ერობის მომავალ მოქმედებაში და ზოგან კი ამას ისეთი დიდი მნიშვნელობა არა აქვს. აგრონომიულ დახმარების მოწესრიგება უნდა იყოს ყველა ერობაში ერთნაირი. აგრონომიულ დახმარებას აზრათ აქვს სოფლის ეკონომიურათ გაღონიერება. ეს მოხდება მხოლოდ მაშინ, როცა სოფლათ ინტენსიურ მეურნეობას გავაჩენთ, რათა სოფელმა შესძლოს ყოველ სამეურნეო დარგში მუშაობა აწარმოოს უკანასკნელი ტენიკისა და ცოდნის მიხედვით. ამიტომ ერობაში მოწვეული უნდა იყვეს დაუყოვნებლივ საქმის მცოდნე სპეციალისტ აგრონომები სამეურნეო ხალხში გასავრცელებლათ და მიმდინარე აგრონომიულ საქმის საწარმოებლათ.

ცხადია ერობის ფინანსიურ მდგომარეობას ანგარიში უნდა გაუწიოთ, მაგრამ არის მთელი რიგი მიმდინარე საქმეებისა, რომელიც დღესვე უნდა ვაწარმოოთ. ასეთი საქმეებია: რაიონში უკვე არსებულ სამეურნეო მანქანების მოვლა, მათი გაქირავების მოწყობა, ახალი სამეურნეო იარაღის, თესვების, საწამლმვი მასალის შოვნა და განაწილება, კონსულტაციის მოწყობა, ცნობების შეგროვება და სხვა ყველა ეს საქმეები უნდა იკისროს ახლათ მოწვეულმა აგრონომიულმა პერსონალმა.

ერობამ ისეთი პირობები უნდა შეჰქმნას, რომ 1) აგრონომიულ პერსონალის მუშაობა იყოს ნაყოფიერი და 2) მოეწყოს შესაფერი კანტროლი.

აგრონომი ი. ქურდიანი.

(გაგრძელება იქნება).

ქ რ ო ნ ი კ ა .

ქალაქთა თვითმართველობაში.

✱ თბილისის სახალხო უნივერსიტეტის ქალაქის განკარგულებაში გადასვლა. ფინანსური კომისიის მოხსენების თანახმად, შესახებ სახალხო უნივერსიტეტის ქალაქის განკარგულებაში გადასვლისა, გამგეობამ დაადგინა მიიღოს სახალხო უნივერსიტეტი თავის განკარგულებაში, მისცეს მას ავტონომია, როგორც სწავლის ხელმძღვანელობის ნაწილში ისე სამეურნეო ნაწილშიაც.

სახალხო უნივერსიტეტის გამგეობაში იქნება ქალაქის ერთი წარმომადგენელი.

გამგეობამ მიიღო ხარჯთაღრიცხვა 1019 წლის 130.000 მან. 20.000 მ. გამოკლებით რომელიც უნივერსიტეტს შემოსავლის სახით ექნება.

სატრაქტირო გადასახადის შესახებ. ამ წელს სატრაქტირო გადასახადი, ქალაქის გამგეობამ გადაიღა 2,271,000 მანეთამდე. რადგანაც სატრაქტირო ქარხნების პატრონებმა უარი ჰყვეს ამ გადასახადის განაწილებაზე კომისიის არჩევა, ვინაიდან მათ ეს გადასახადი ძლიერ ედიდათ (გასულ წელს ამ გადასახადის ჯამი სულ 564,434 მან. იყო). ქალაქის გამგეობამ თითონ განაწილა თავის მიერ დანიშნული გადასახადის ჯამი შემდეგნაირად: 74 რესტორანებს მიაწერა 1,029,200 მან., 4 სასტუმროს—85,600 მან., 7 ბუფეტს, კლუბებში—74,900 მან., 3 ბუფეტს რკინის გზების სადგურებში—12,700 მან., 6 ბუფეტს თეატრებში—12,700 მან., 1 ბუფეტს ცირკში—2,000 მან., 5 ბუფეტს პროექტორებში—3,000 მან., 76 მოწყობილ ოთახებს—325,000 მან., 38 ყავახანას—61,200 მან., 64 საჩაიის ცხელი საჭმელით—103,000 მან., 245 სასადილოებს—524,400 მან., 55 საჭმლის გამკეთებელ ღუქნებს—23,400 მან. და 22 ბაკს 13,900 მან.

ქალაქის გამგეობის სესხი. ქალაქის გამგეობა, თავის ფინანსიურ მდგომარეობის დროებით გასაუმჯობესებლად საკრედიტო დაწესებულებათა კომიტეტიდან 3 თვის ვადით მილიონ ნახევარს სესხსულობს.

საავადმყოფოების კომისია. ქალაქის საბჭომ უკანასკნელ სხდომაზე აირჩია კომისია, რომელმაც უნდა გამოარკვიოს ქალაქის საავადმყოფოების მდგომარეობა.

✱ ქალაქის მიერ ეწყობა უფასო აბანო სადაც ტანსაცმელის დეზინფექცია იქნება „გელიოსის“ აპარატით. ღარიბებს მიეცემათ უფასოთ $\frac{1}{2}$ გირვანქა საპონი.

✱ ეპიდემიასთან საბრძოლველად გადაწყვეტილია ალექსანდროვის საავადმყოფო მოეწყოს 120 საწოლით სახადიან ავადმყოფებისათვის და დაცულ იქნეს ამბულატორია, ვენერიულ ავადმყოფებისათვის.

ბიუჯეტი სრული სახით ჯერ კიდევ არ არი შემუშავებული. საჭიროა ავანსი 90.000 მან. მოსაწყობად და შტატის მოსაწვევად.

ტრამვაის შემოსავალი. ტრამვაის გასულ წლის განმავლობაში სულ 1,155,000 მან. შემოსავალი ჰქონია. ამავე დროს 10,600,000 მან. ხარჯი გაუწევია. მაშასადამე წმიდა მოგება დარჩენია 555,000 მან. ამჟამათ კი ტრამვაი ქალაქს ზარალს აძლევს, რადგანაც დღიურ შემოსავლით ვერ დაუხურავს საჭირო ხარჯები, რომელიც თანდათან მატულობს.

ქალაქ სიღნაღის შუამდგომლობა. სიღნაღის ქალაქის თვითმართველობა შუამდგომლობს შინაგან საქმეთა მინისტრის წინაშე, რომ მთელი წლის ნახევარი ხარჯი მილიციის 99000 მ. მიხედულობით წარსულ 1918 წ. მიიღოს და გახსნას საჩქაროთ კრედიტი, რადგანაც თვითმართველობას არ შეუძლია ყოველ თვიურათ დააკმაყოფილოს მილიცია, რაც უკმაყოფილებას იწვევს თვითმართველობის და მილიციის შორის.

თელავის თვითმართველობის მოღვაწეობის წლიური ანგარიში ოქტომბრიდან 1917—1918 წლის დამლევამდე. საბჭოს შემადგენლობა ასეთი იყო: სულ 30 ხმოსანი, ფრაქციულათ ნაწილდება ასე:

- 1) სოციალ-დემოკრატების ფრაქც.—16 ხმოსანი.
- 2) სოც. ფედერალისტთა ფრაქციიდან—3.
- 3) ეროვნულ დემოკრატ.—3.
- 4) დაშნაკუთუნის პარტიიდან—6.
- 5) ორი სოციალისტ-რევოლიუციონერი, 1 კადეტი.
- 6) ვაქართა კავშირიდან—1.
- 7) უკრაინელი—1.

ადმინისტრაციული ნაწილი: კომისარიატს შეადგენს: კომისარი, მისი თანაშემწე და საქმის მწარმოებელი.

ქალაქის გამგეობამ უპირველესათ ყოვლისა მიაქცია ყურადღება მილიციის მოწყობას. მილიციის შტატი შესდგებოდა—20 კაცისაგან, მხოლოდ თითქმის მთელი წლის განმავლობაში გამგეობამ ვერ შესძლო ყოლოდა სრული შემადგენლობა, შტატი არ აღემატებოდა 16—17 მილიციონერს, მარტო წლის დამლევს გამგეობამ მოახერხა შევსება მთელი შტატისა. ახლა ყავს 20 მილიციონერი. ეს დანაკლისი აიხსნება უსახსრობით.

თვით მილიციონერები ვერ იღვენ სათანადო სიმაღლეზე, ხშირათ ზოგიერთს მათგანს უმტკიცდებათ დაახლოვება და კავშირი ქურდებთან და ყაჩაღებთან.

გამგეობა ბევრს ენერგიას ხარჯავდა ამ სენთან ბრძოლაში, ცდილობდა მოეწვია სამილიციო თანამდებობაზე სინდისიერი და პატიოსანი მოქალაქე, მაგრამ მცირე ჯამაგირების გამო ბევრი არ მოდიოდა.

ფინანსიური ნაწილი. განახლებულ თელავის თვითმართველობის გამგეობა ჩაუდგა ქალაქის საქმეებს და მეურნეობას სათავეში 13 სექტემბერს 1917 წელს.

მან მიიღო ქალაქის ბიუჯეტი, რომელიც შესდგებოდა 24.749 მან. და 48 კაპ., თუ მივიღებთ მხედველობაში იმ გარემოებასაც, რომ ომმა და რევოლუციამ საზოგადოთ გამოიწვია ფინანსიური კრიზისი, ადვილი გასაგებია, თუ რა ფინანსიური გაჭირვებას განიცდიდა ქალაქის თვითმართველობა თავის მოქმედების პირველ ხანაში. ამ ფინანსიურ გაჭირვებულ მდგომარეობის მოსაწესრიგებლათ, დიდი ხარჯების დასაფარავად ახლათ შედგენილ ხარჯთაღრიცხვის მიხედვით, გამგეობა შეუდგა გამონახვას შემოსავლის ახალი წყაროებისა, შემოღებას და გადიდებას სხვა და სხვა პირდაპირი და არა პირდაპირი გადასახადებისა.

ყველა მიღებულ გამგეობის მიერ ფინანსიური ზომებისა. და ნაბიჯების წყალობით ქალაქის 1917—1918 წლის ბიუჯეტმა მიიღო შემდეგი სახე; 1917 წლის შემოსავალი იყო 32749 მან. 48 კაპ., გასავალი—28983 მან. 78 კაპ.; 1 იანვრისთვის 1918 წ. სალაროში იყო ნაღდი ფული—3765 მან. 70 კაპ.; აქედან—13 სექტემბრიდან 1917 წლის დამლევამდე შემოვიდა—21858 მ. 28 კ., გავიდა—15385 მან. 31 კაპ. ძველ შემადგენელობის დროს (1 იანვრიდან 13 სექტემ.) შემოვიდა—10.891 მ. 20 კ., გავიდა 13.598 მან. 47 კ. 1918 წ. ნამდვილი შემოსავალი იყო—357.754 მან. 94 კაპ. გასავალი 349.200 მან. 65 კაპ. 1 იანვრისთვის 1919 წლის სალაროში იყო 8.554 მ. 29 კაპ. გარდა ამისა იმავე 1918 წ. შემოსავლელი დარჩა (გადასახადები და სხვა) 30.417 მან. 14 კაპ., გადასახდელი იყო ვალები, ღირებულება შესძენილ ქონებისა 90.058 მან. 55 კაპ.; მისაღები რომ შემოსულყო და გადასახდელი გადახთილიყო წლიური ჯამები მიიღებდენ შემდეგ სახეს. შემოსავალი 388.172 მან. 8 კაპ.

გასავალი 439.259 მან. 20 კაპ., დეფიციტი შეადგენს—51.087 მან. 12 კაპ.

1917—1918 წლ. ქალაქის ბიუჯეტის ასეთი საოცარი გარდა შედარებით წინა წლის ბიუჯეტთან—388.172 მან. 8 კაპ. თხოულობს ახსნას:

დიდი ნაწილი ამ ბიუჯეტისა შეადგენს არა პირდაპირი გადასადის (როგორც მილიციის შესანახად გადასახადი 30.000 მან.), შემთხვევითი შემოსავალი (როგორც, მაგალითად, შემოღებული ქრისტეშობისთვის გენერალ—გუბერნატორის მიერ მდიდრებზე გადასახადი 100.000 მან., ყოფილი საქალაქო სასურსათო კომიტეტიდან—11.571 მ.) ჯარიმები, შემოწირულება სესხი და სხვა,—მაშინ, როდესაც მართო ერთი მესამედი ხედება პირდაპირ გადასახადებს და შემოსავალს ქალაქის საკუთარ უძრავ მამულიდან თქმა არ უნდა ამ გვარ საძირკველზე აშენებული ბიუჯეტი არღვევს დემოკრატიულ პრინციპს ფინანსიური სისტემისა, რომლის ძარღვს შეადგენს პირდაპირი, პროგრესიული გადასახადები შემოსავალზე, მხოლოდ სამეურნეო სისტემის დარღვევის მიხედვით მთელ სახელმწიფოში საზოგადოთ და კერძოთ დიდი ხარჯების დასაფარავათ ქ. თელავში, რომელიც აწვებოდა თვითმართველობას, ეს უკანასკნელი იძულებული ხდებოდა ცენტრი თავის

მოქმედებისა საქალაქო მეურნეობაში გადაეტანა არა პირდაპირი და შემთხვევითი გადასახადებზე რომ ასე ამ გვართ თავიდან აეცდინა მოსალოდნელი ფინანსური კრახი.

შესამჩნევათ იმატა შედარებით წინა წლისა, ბიუჯეტის იმ ნაწილმაც, რომელიც შესდგება პირდაპირი გადასახადებისაგან. მაგალითად, დასაფასებელ კომისიის მიერ მიღებული შეფასება ქალაქის უძრავ მამულებისა საბჭომ გაადიდა ერთი ორად და გადასახადი წინეთ $\frac{1}{2}$ კაპ. გახადა $1\frac{1}{2}$ კაპ., ამ შეფასებამ და გადასახადებმა ქალაქს მისცა 45.000 მან. (წინა წლის — 7.516 მან.); სატრაქტორო გადასახადებმა — მისცა 4.103 მან. (წინა წლის — 769 მ.); საქალაქო სასწორი — 2.748 მ. (წინა წლის — 765 მან); ქალაქის 10 დუქნიდან — 3.096 მ. (წინა წლის — 1.416 მ.), სასაკლამო — 6.520 მ. (წინა წლის — 1.750 მ.), ასე გაიზარდა დანარჩენი გადასახადებიც.

სამეურნეო და განათლების ნაწილი.

ქალაქის სამეურნეო ნაწილში აღსანიშნავია სამი დიდი შეძენა თვითმართველობის მიერ; ესაა აფთიაქი, საავათმყოფო და ელექტრონის სადგური წისქვილით. აფთიაქმა შეიღო თვის განმავლობაში 27 მაისიდან 1 ქრისტეშობისთვისმდე 1918 წ. მისცა შემოსავალი — 119.635 მან. 16 კაპ., გასავალი — 110.630 მ. 4 კ. საავათმყოფო დაარსდა კერძო შემოწირულებათა საშუალებით. მოქალაქე მოსე გიორგის ძე ხითაროვმა თავის დაპირებულ შემოსაწერ თანხიდან 50.000 მან., გადასცა 20.000 მან., ექიმ თუმაჯანოვმა, ექ. ავალიშვილმა და სხვებმა — 1.225 მან., ახლა საავადმყოფო თითქმის ინახავს თავის თავს, თავის შემოსავლით, მაგრამ შემდეგში თუ მას არ აღმოუჩინეს ფართო ქონებრივი დახმარება, მოსალოდნელია დიდი დეფიციტი. — საავათმყოფოში ორი განყოფილებაა: სტაციონალური — საწოლით; აქედან სამი უფასოა — ლარიბთათვის, დანარჩენი ფასიანია, და ამბულატორული, — ამბულატორული დახმარება ლარიბთათვის, ქალაქის გამგეობის შემოწმებით, უფასოა, დანარჩენებისთვის მანეთი სულზე.

ელექტრონის სადგური წისქვილით. მართალია, როგორც ფინანსიურ ნაწილში აღვნიშნეთ სადგურმა მოგვიტანა დეფიციტი, მაგრამ მივიღებთ მხედველობაში დიდ ხარჯებს, რომელიც მოგვივიდა ახალი მატორის შეძენით, წისქვილის ქვებისა და საზოგადოთ სადგურის მოწესრიგებაში და თუ გავითვალისწინებთ ახალ საზოგადოებაზე იჯარით გადაცემას, თამამათ ითქმება, რომ ელექტრონის სადგური თავის წისქვილით წარმოადგენს ქალაქისათვის არა საზარალო, არამედ სასარგებლო შეძენას.

ქალაქმა ვერ შესძლო ქუჩების გადაკეთება და მოკირწყვა, რიყის ნაპირების გამაგრება, ახალი სასაკლავო მოწყობა, მეორე ხიდის გაკეთება, რადგან ქალაქის ინჟინერ-ტეხნიკის გამოანგარიშებით დაჯდებოდა არა ნაკლებ 600.000 მანათი.

გამგეობამ შესძლო მარტო ხიდის ყურეში გაემაგრებინა რიყის ნაპი-

რი, სადაც მიეცა საშუალება დაედგმევიწინებინა კიოსკი და გაეჭირავებინა წვრიმალ ვაჭრობისათვის.

შესამჩნევლათ შეაკეთა სასაკლავო და გაიყვანა ხიდი კურდღელაურის გზაზე აბანოების და ქალაქის საავათმყოფოს შუა; შეაკეთა აგრეთვე ქუჩების ქვატყეცილი ზოგიერთი ადგილებში და დაეხმარა ილდაკნის საზოგადოებას ვაგზლის ქუჩის გაფართოვება-შეკეთებაში. სამოქალაქო ბალი გაამშენიერა, გაიყვანა შიგ დასაღვეი წყალი, თავის აუზით. აუზის წყლით ბალი ზაფხულობით ირწყება. ბალი დაყოფილია ნაჭრებათ რიგზე და შიგ გაშენებულია მცენარეები და ყვავილები; მასში გამართულია დასაჯდომი.

გამგეობამ ქალაქის სამ ნაწილში (სასწორთან, ზემო და ქვემო ბაღებში) გამართა წვრილი მოვაჭრეთათვის შესაფერი კიოსკები, რომლებიც გაჭირავებულია შეღავათიან ფასებში.

გამგეობა აქცევდა ყურადღებას ქალაქის სანიტარულ მხარესაც. შესდგა თვითმართველობასთან სანიტარული კომისია, რომელიც შეძლების და გვართ ცდილობდა, რამდენად უწყობდა ხელს ფინანსიური მხარე, დაეცვა ქალაქში ჯანმრთელობა და სისუფთავე. ყოველივე გაჩენილ ეპიდემიას დროზე ებრძოდა და არ ყოფილა შემთხვევა, რომ ეპიდემია ძალიან გაძლიერებულიყო და მიეყენებინა მცხოვრებთათვის დიდი მსხვერპლი.

გარდა სანიტარულ კომისიისა ექიმ ავალიშვილის თავმჯდომარეობით, სიცოცხლე და უნარი მოქმედებისა გამოიჩინეს ქალაქის სასურსათო კომიტეტის ხმოსან ლ. გოგნიაშვილის თავმჯდომარეობით; ბინის კამერამ ხმ. ბ. ილალოვის თავმჯდომარეობით და დამფასებელ კომისიამ ხმ. ივ. პაატაშვილის თავმჯდომარეობით და ტენიკურმა კომისიამ, დანარჩენთ საბჭოს კომისიებმა (სკოლების გაეროვნების, შრომის, სარევიზიო, სასკოლო, სახალხო სახლის ასაშენებელი და ფინანსიური) ვერ გაამართლეს ნდობა და დავალება თვითმართველობისა.

განათლების სფეროში თვითმართველობა საანგარიშო წელში ფრიად მოიხსტებდა: ამ მხრივ გამგეობას თითქმის არაფერი გაუკეთებია მარტო აღმოუჩინა დახმარება—800 მან. პირველ დაწყებით სკოლას ქალბ. ჭავჭავაძის, ძველი წლის ვალიდან დაუბრუნდა ვაჟთა გიმნაზიას—1.000 და 500 მან. უმაღლეს დაწყებით სამოქალაქო სკოლას.

გამგეობას კარგათ ესმოდა, რომ უპირველესათ ყველისა თვითმართველობას უნდა მიექცია ყურადღება განათლების საქმისათვის, გაეხსნა უფასო დასაწყისი კლასები, დაეარსებინა სახალხო უნივერსიტეტი, ფართო დახმარება აღმოეჩინა გაჭირვებულ არსებულ სკოლებისთვის, განურჩევლათ ეროვნებისა, მხოლოდ ყველა ეს რჩებოდა მარტო ოცნებათ, რადგან $\frac{2}{3}$ ქალაქის ბიუჯეტისა მიდიოდა თვითმართველობის მოსამსახურეთა ჯამაგირებში, ქალაქის კომისარიატის და მილიციის შენახვაში და თითქმის არაფერი რჩებოდა კულტურულ საქმეების შემოღება—მოწყობისათვის.

ქალაქის თავი კ. ანდრონიკაშვილი.

გამგეობის წევრნი: კირაკოზოვი, იმნაძე, ტერ-არუთინოვი.

❖ **საქალაქო არჩევნები ქუთაისში.** ჩვენ მიერ მიღებული ცნობებით ქუთაისის ქალაქის არჩევნებში სოციალ-დემოკრატიულ პარტიას 1 №-ს გაუყვანია 34 ხმოსანი, ეროვნულ-დემოკრატიულ პარტიას 2 №ს—14 ხმოსანი, სოციალ-ფედერალისტებს 9, სოციალისტ-რევოლუციონერებს —1, „მაშვრალთა“—1 და „ეროვნულ“ პარტიას—1.

ოზურგეთის თვითმართველობის ოქმებიდან: 12 თებერვალს საბჭოს სხდომაზე მოხსენება გაკეთდა ქალაქის აფთიაქის შესახებ, კრებამ დაადგინა: კატეგორიულათ მოეთხოვოს გამგეობას გამოარკვიოს აფთიაქის შემოსავალ-გასავლის ანგარიში, ქალაქის აფთიაქში მოსამსახურეთ ამ წლის 1 იანვრიდან მოემატოს თვითეულს 150 მ. ზვანში არსებულ სამეურნეო სასწავლებლის ქალაქის მფლობელობაში მიღების შესახებ კრებამ დაადგინა: დაევალოს გამგეობას აღძრას სათანადო შუამდგომლობა მიწათ-მოქმედების მინისტრის წინაშე სამეურნეო სასწავლებლის ქალაქის მფლობელობაში მიღების შესახებ. ამავე კრებაზე ქალაქის თავად არჩეულ იქნა გ. მურვანიძე. გამგეობის წევრებათ: ს. ცხომელიძე და გ. სალუქვაძე.

ქალაქის შრომის ბირჟა.

❖ განზრახულია მარტის შუა რიცხვებში ქალაქის შრომის ბირჟასთან გაიხსნას ქართული, ინგლისური, ფრანგული და გერმანული ენების კურსები.

კურსებით ისარგებლებენ მხოლოდ შრომის ბირჟაში ჩაწერილი უმუშავრები და თვითურათ გადიხდიან 10 მან. ერთი ენის შესწავლაში.

❖ შრომის ბირჟასთან, მარტის დამლევს გაიხსნება გადასაწერი ბიურო რუსულ და ქართულ ენაზე. ამისათვის შეძენილი იქნება რამოდენიმე საწერი მანქანა.

გადაბეჭვდა უფრო ნაკლები ეღირება ვიდრე სხვაგან და წმინდა შემოსავალი გადაეცემა მანქანაზე მომუშავეს.

❖ გამოვიდა და იყიდება „Сборникъ Биржи Труда“, რომელშიაც მოთავსებულია წერილები რუსულ და ქართულ ენაზე, მუშების დაზღვევის შესახებ. პროფესიანალური კავშირის შესახებ და სხვა. კრებულის ფისი 10 მან. მთელი შემოსავალი გადაიცემა უმუშავართა ფონდის გასაძლიერებლათ.

❖ შრომის ბირჟამ გამოსცა წლიური ანგარიში თავისი მუშაობისა.

შრომის ბირჟა იყო დაარსებული 1917 წ. 27 ნოემბერში. მაგრამ პირველ თვეებში მისი მოღვაწეობა იმდენათ სუსტი იყო, რომ მისი მოღვაწეობა შეიძლება განხილულ იქნეს მხოლოდ 1918 წლიდან. ამ დროიდანვე აქვს შრომის ბირჟას შედგენილი თავისი ანგარიში. 1918 წელში შრომის ბირჟაში ჩაწერილა 8.952 უმუშავარი ამათში 5.498 კაცი და 3.454 ქალი, რომელთაც 33.865-ჯელ ინახულეს შრომის ბირჟა.

უმუშევართა 224 პროცესიდან, ყველაზე მეტი არიან ეგრეთ წოდებული ხელზე მოსამსახურენი სულ 2,080 ადამიანი (906 კაცი და 1.174 ქალი). ჩაწერილთა შორის მეორე ალაგი უჭირავს შავ მუშებს—1747. მესამე ალაგი უჭირავს კანცელარიაში მომუშავეებს—1396, მეოთხე ალაგი ოსტატ მუშებს—1265. შრომის ბირჟაში თხოვნა შემოვიდა 1787. სამუშაოზე გაიგზავნა 3.733 უმუშევარი, რაც შეადგენს მთელ უმუშევართა ჩაწერილ რიცხვის 41,7%. შრომის ბირჟამ ვერ დააკმაყოფილა 187 მოთხოვნილება, უმთავრესად ოსტატ მუშებისა. ნაციონალურათ უმუშევარები იყოფიან ამ ნაირათ:

რუსები—3465, სომხები—2658, ქართველები 1122, სხვა ეროვნების—1107;

1918 წლის განმავლობაში შრომის ბირჟა დამჯდარა 44,186 მ. 44 კ.

ეროვნათა თვითმართვლობაში.

✱ **ერობათა წარმომადგენლების პირველი ყრილობა.** ყრილობა გაიხსნა 21 თებერვალს და გაგრძელდა 27-დის. ყრილობის მიერ მოსმენილი იყო შემდეგი მოხსენებები:

გ. ნანეიშვილი—დამოკიდებულება ცენტრსა და ადგილობრივ ორგანოთა შორის.

ტიმოფეევი—მიწათ-მოქმედების სამინისტროს, ერობათა და სახალხო განათლების სამინისტროს შორის მუშაობის დამოკიდებულობის შესახებ.

ჭუმბურიძე—სახალხო განათლების შესახებ.

დ. ონიაშვილი—ერობის ფინანსების და ბიუჯეტის შესახებ.

ასათიანი—ადმინისტრაცია ერობაში.

თოფურიძე—ერობის ცენტრის მოწყობის შესახებ.

სოკოლოვი—ცენტრალურ ერობის შესახებ.

ბერეჟიანი—ერობის მცირე ერთეულის შესახებ.

კონი—მიზანი და ორგანიზაცია საერობო სტატისტიკის მუშაობისა.

ექ. მაღალკისა და **ლომაურის** მოხსენებანი, შესახებ მედიკო-სანიტარული კითხვისა და აგრეთვე ინჟ. ჟადანოვის მოხსენება „საქართველოს რესპუბლიკის გზების გეგმის განვითარება,“ გადაცემულ იქნა ერობის ცენტრალ ბიუროში. ამ მოხსენების მოსმენის შემდეგ მიღებული იყო ასეთი რეზოლიუციები:

რადგანაც ამ ახლო მომავალში განზრახულია შექმნა ერთ მთლიან ცენტრის, რომელიც შეაკავშირებს ყველა ერობებს, ასეთ ცენტრის დაარსე-

ბამდე მოეწყოს დროებით ცენტრალური ბიურო საქართველოს რესპუბლიკის ერობების, რომელიც უნდა შესდგეს ხუთი პირისაგან და რომლებსაც ყრილობა ირჩევს ერობათა წარმომადგენლებისაგან.

დროებით ბიუროს ევალება შემდეგი:

ა) შემუშავება პროექტის ერობათა გაერთიანების შესახებ.

ბ) მიიღოს მთავრობიდან ხაერობო დაწესებულება, რომელიც ინახება საერობო ხარჯზე და მთელი მხარისთვის საერთო მნიშვნელობა აქვს.

გ) დაუყონებლივ მიიღოს სათანადო კრედიტებით სასურსათო საბჭოები; მომარაგების კომიტეტი და სხ., რომლებსაც მთარობა ლიკვიდაციას უშვრება.

დ) ბიურო არის წარმომადგენელი სამაზრო ერობების მთავრობის, დაწესებულებების და კერძო პირთა წინაშე.

2. ბიურომ უნდა მოაწყოს სურსათის საქმე ქალაქთა კოოპერატივთა კავშირების თანამშრომლობით, ამ მუშაობაში ბიურო უნდა ეყრდნობოდეს სამაზრო ერობებს.

შენიშვნა: ამ მიზნის პრაქტიკულ განხორციელებისათვის უნდა დაარსებულ იქნას სასურსათო საბჭო, რომელშიაც ერობათა წარმომადგენლები უმრავლესობას უნდა შეადგენდნენ.

3. ბიუროს წევრთა და მოსამსახურეთა შესანახი ხარჯები დაიფარება ცენტრალურ საერობო ორგანოს მიერ წარმოებულ სასურსათო ოპერაციების პროცენტებით.

შენიშვნა: ბიუროს წევრებს თვეში თითოს 2000 მ. ექნებათ. ის პირნი, რომელნიც ერთ დაწესებულებაში ღებულობენ ჯამაგირს, მათ ნება აქვთ, აიღონ მხოლოდ ჯამაგირის განსხვავება.

ფინანსიური საკითხის შესახებ. ერობათა ყრილობამ მიიღო რა მხედველობაში, რომ ერობაში ფინანსიური საკითხის მოგვარებას პირველი ადგილი უჭირავს, დაადგინა:

1. ვინაიდან ერობის შემოსავალი მჭიდროდ დაკავშირებულია მის საბიუჯეტო უფლებასთან, საჭიროა ახლო მომავალში გამორკვეულ და კანონმდებლობითი გზით დამტკიცებულ იქნას ერობათა საბიუჯეტო უფლება. სახელმწიფოს—(ცენტრს) ეძლევა პროგრესიული გადასახადები, ერობებს კი ოეალური. ეს ღებულება ცხოვრებაში ტარდება თან და თან.

2. საჭიროა მთავრობასთან ერთად გამომუშავებულ იქნეს სპეციალური კანონ-პროექტი ერობის საშუალებათა გასაძლიერებლათ. ამის ძალით ერობებს გადაეცემა ნაწილი იმ თანხისა, რომელიც ხაზინაში შემოვა მიწების გაყიდვიდან აგრარული კანონის თანახმად.

3. საჭიროა კანონ-პროექტში შეტანილ იქნას ერთდროული გადასახადი. ერობების განკარგულებაში გადადის არა 1 მეხუთედი შემოსავლისა, არამედ 2 მეხუთედი. ასეთივე შესწორება შეტანილ უნდა იქნეს სააქციზო გადასახადებზე. ღვინოზე ფასი უნდა მოემატოს ვედრაზე 9—16 მანათამდე.

კანონი აქციზის შესახებ ვრცელდება არა მარტო ქალაქებზე, არამედ იმ კუთხეზედაც, სადაც ღვინო არ მოდის.

4. ერობებს უფლება ეძლევათ დააწესონ საფუთო გადასახადები, რომელიც დამტკიცებულ უნდა იქნეს საკანონმდებლო ორგანოს მიერ.

5. საჭიროა ხელახლათ იქნეს შეფასებული მიწები და შემოსავლის კვალობაზე დაწესდეს ახალი გადასახადები.

6. ცენტრალურ საერობო ორგანოს გადაეცემა, ქალაქთა კავშირთან ერთად განაწილება სასურსათო საბჭოების და მომარაგების კომიტეტის ქონებისა.

წვრილი საერობო ერთეულების შესახებ. 1 ყრილობა აღიარებს, რომ წვრილ ერთეულების გამოკრის დროს ერობები უმთავრესად უნდა ხელმძღვანელობდნენ ადგილობრივ პირობების მიხედვით.

2. წვრილ ერთეულის ძირითად ორგანიზაციად მიღებულ უნდა იქნას არსებული საზოგადოებანი, მხოლოდ თუ ზემოდ აღნიშნულ ადგილობრივი პირობების მიხედვით მიზან-შეწონილება მოითხოვს, ზოგიერთ საზოგადოებათა შეერთება და გადამიჯვნა დასაშვებია.

სახალხო განათლების შესახებ. 1. სახალხო განათლების საქმე გადადის ადგილობრივ თვითმართველობათა ხელში.

ა) ერობა ინახავს არსებულ სკოლებს ხაზინის ხარჯით, იმუშავებს სასკოლო ბაღებს, ხსნის ახალ სკოლებს ყველა ტიპისა განცხადების წესით.

ბ) ერობის კომპეტენციაში შედის სახალხო სკოლის მართვა-გემგეობა. მასწავლებელ ინსპექტორების მოწვევა და მათი დათხოვნა, ახალი სკოლის ტიპის შემუშავება, პროგრამების და გეგმის წარდგენა დასამტკიცებლეთ საკანონმდებლო დაწესებულებაში.

გ) ერობის მოვალეობას შეადგენს სკოლის გარეშე განათლების ორგანიზაციის მოწყობა და საზოგადოთ ყველა კულტურულ საგანმანათლებლო დაწესებულებათა შექმნა მთავრობის ნივთიერ დეხმარებით.

2. ერობები სახალხო განათლების სფეროში ხელმძღვანელობენ საკანონმდებლო ორგანოს მიერ დამტკიცებული გეგმის ფარგლებში ავტონომიურათ.

3. სახელმწიფოს საკანონმდებლო უწყება უწევს ერობებს საერთო მეთვალყურებას (კანტროლს) სწავლა აღზრდის საქმეებში საკანონმდებლო წესით განაზღვრულ ფარგლებში.

4. არსებული შტატები სახალხო სკოლების ინსპექტორებისა უქმდება საერობო ინსტრუქტორების მოწვევის დღიდან.

❖ **თბილისის ერობის გამგეობას** ჯერ კიდევ არ მიუღია თავის განკარგულებაში სამაზრო ადმინისტრაცია. თუმცა მის მიერ მიღებულია ზომები, რათა გააუმჯობესოს სამაზრო მილიციის მდგომარეობა. გამგეობამ მოაწყო სურსათის მილიციისათვის მიწოდების საქმე; მილიციას მიეცა ხორბალი და თივა.

✳ **ტექნიკურ განყოფილებაში.** თბილისის ერობის გამგეობამ მამართა ქართულ ტექნიკურ გამგეობას თხოვნით, რათა ამ უკანასკნელმა მიუთითოს გამოცდილ სპეციალისტზე, რომელმაც უნდა აიღოს თავისთავზე ტექნიკურ განყოფილების გამგებლობა. ქარ. ტექნიკურმა საზოგადოებამ წარუდგინა გამგეობას სია, რომელშიც ჩამოთვლილია გამოცდილ სპეციალისტთა გვარები. მაზრის საგზაო საქმე ჯერჯერობით არ არი გადაცემული ერობაზე.

✳ **მცხოვრებთათვის საეკიმო საშვალემა.** თბილისის ერობის გამგეობამ დაიწყო მიღება მაზრაში მყოფ საავადმყოფოებისა. მოწყობილია რამოდენიმე საეპიდემიო რაზმი, წინწყლიან სენთან საბრძოლელათ. საეპიდემიო რაზმები მუშაობენ სართაქალის, საგარეჯოს, მარტყობის რაიონებში. ეპიდემიურ რაზმის შედგენის დროს, გამგეობამ განიცადა დიდი დაბრკოლება იმის გამო, რომ სამედიცინო პერსონალი საკმარისათ ვერ იშოვა. საქმე იმაშია, რომ სომხეთ-საქართველოს ომის დროს, ომში წაყვანილი სამედიცინო პერსონალი ჯერ კიდევ არ არი განთავისუფლებული.

✳ **სასკოლო საქმე.** თბილისის ერობის გამგეობა ამ მოკლე ხანში შეუდგება მაზრაში მყოფ სკოლების მიღებას. ახლო წარსულში შესდგა სახალხო სკოლების ინსპექტორთა თათბირი იმის შესახებ, თუ როგორ მოეწყოს სკოლის საქმე. ერობის გამგეობა იწვევს ინსტრუქტორს, რომელიც მოაწყობს საქმეს და გაუწევს მას ხელმძღვანელობას. როგორც კი იქნება მიღებული გამგეობის მიერ სკოლები, ყურადღება მიექცევა რათა შეეკეთდეს სასკოლო შენობები.

გამგეობას გადაეცა კრედიტი, სამასწავლებლო პერსონალის 1919 წლ. 1 იანვრიდან შენახვისათვის.

✳ **სურსათი.** თბილისის ერობის გამგეობამ მიიღო ცენტრალ სასურსათო საბჭოდან საქონელი, რომელიც გაანაწილა მცხოვრებლებზე. განაწილებულია მცხოვრებლებზე 6 ქვაბი ნავთი, ერთი ვაგონი სიმინდი, სამარხვო ზეთი, საპონი, ჩაი, ხორბალი, თავისი წამალი. საქონელი ინაწილებოდა კოოპერატივის საშვალეებით და სადაც კოოპერატივები არ იყო, საქონელს სოფლის საზოგადოებების წარმომადგენლებზე ანაწილებდნ.

ერობის გამგეობას მიზნათ აქვს დასახული მოაწყოს სარაიონო სასურსათო კომისია, რომელიც გაანაწილებს სურსათს. ასეთი კომისია ჯერჯერობით მხოლოდ მანგლისის რაიონშია მოწყობილი. მას მეთაურობს ერობის ხმოსანი ბარასოვ-ბერიძე.

✳ **რაქის ერობა** პირველი სამაზრო ერობის კრება მოწვეულ იყო ონში. გამგეობის შემადგენლობაში არჩეულ იქნენ ლომჯანიძე, ტობაჯიშვილი, ბიჯაშვილი და ჯადრიძე.

✳ **ეპიდემიურ ავადმყოფობასთან საბრძოლველათ ფულის მოკრება.** ოზურგეთის ერობის გამგეობამ თხოვნა აღძრა, რათა ნება მიეცეს მას მოა-

წყოს ერთდროული გადასახადი თითო თუმანი კვამლზე, ეპიდემიასთან საბრძოლველათ.

შინაგან საქმეთა სამინისტრომ არ სცნო შესაძლებლათ ამ თხოვნის დაკმაყოფილება და განმარტა, რომ ერობის კრებას შეუძლია თავისი ნებით აწარმოოს ის გადასახადები, რომელიც არი განხილული ერობის დებულებით. ასეთი კვამლზე ბაჟის დადება, დიდი ხანია გაბათილებულია კანონდებითი წესით და შეიძლება მისი განახლება მხოლოდ იმავე წესით, პარლამენტის საშვალებით.

✱ **ქუთ. სამაზრო ერობის გამგეობამ** ქუთაისის მაზრის რაიონულ კომისარებს ცირკულიარული მიწერილობები დაუგზავნა სოფლის საზოგადოებებში ფოსტა-ტელეგრაფის და ტელეფონის განყოფილებების დაარსების შესახებ.

✱ **საავადმყოფოების და აფთიაქების მიღება.** ქუთაისის სამაზრო ერობის გამგეობის წევრი შალვა სანებლიძე და ექიმი შამშე ლეყავა გაემგზავრენ ვანის რაიონში ერობის საავადმყოფოების და აფთიაქების მისაღებათ.

✱ **ქუთ. სამაზრო საერობო გამგეობამ** მოწერილობა დაუგზავნა მაზრაში ყველა პირველ დაწყებითი სასწავლებლის გამგეებს, რომ თანახმად საერობო ყრილობის დადგენილებისა 1 იანვრიდან 1919 წ. გაუქმებულია ყოველ-გვარი სასწავლო გადასახადი პირველ დაწყებითი სასწავლებელში.

✱ **ქუთაისის სამაზრო ერობის გნმგეობას** გადაწყვეტილი აქვს ჯერ-ჯერობით ქუთაისის მაზრის მცხოვრებთათვის აგრონომიული და ხმარების აღმოსაჩენათ მოიწვიოს სამი უმაღლეს სწავლა დამთავრებული აგრონომი, ამავე გამგეობის დადგენილებით ამავე მაზრის მცხოვრებთათვის საბეითლო დახმარების აღმოსაჩენათ მოწვეულ იქნება სამი ბეითალი. აგრონომების და ბეითლების რიცხვი თანდათან გაიზრდება.

✱ **შინაგან საქმეთა სამინისტრო** ატყობინებს ქუთაისის სამაზრო ერობის გამგეობას, რომ თანახმად საქართველოს პარლამენტის დადგენილებისა, 2 თებერვლის თარიღით აღმინისტრაცია გადადის ერობის ხელში თავის კრედიტებით.

✱ **წყალტუბოს წყლები.** მიწათ-მოქმედების მინისტრის საბჭოს დადგენილებით სამინისტროს კურორტების სექციის გამგე გ. ფ. ჩურსინი იგზავნება ქუთაისის წყალტუბოს მადნეულ წყლების გადასაცემათ ქუთაისის სამაზრო ერობის გამგეობის ხელში და აგრეთვე ამ წყლების საექსპლოატაციოთ საქირო თანხის ხარჯთ-აღრიცხვათა შესადგენათ.

✱ **ერობა გორის მაზრაში.** გორის მაზრაში ერობა მოეწყო და კიდევ მოქმედებს. მან ურადლება მიაქცია მაზრის დაქვეითებას სწავლა-აღზრდაში, სახალხო სკოლების სიმცირეს, და სახალხო სკოლების განრავლება განიზრახა; ეს კი შესაძლებელი იქნება მხოლოდ მაშინ, როცა ჩვენ გვეყოლება საკმაო რიცხვი სახალხო მასწავლებლებისა; ამ უკანასკნელ მიზნი-

სთვის ერობამ გორის საოსტატო სემინარიასთან მოაწყო სამასწავლებლო კურსები, სადაც ორივე სქესის პირნი მოემზადებნიან სახალხო მასწავლებლად. კურსებზე მეცადინეობა დაიწყო. მსმენელთა რიცხვი ორმოცამდე იქნება; ვაჟები სპარბობენ ქალებს; მეცადინეობა გაგრძელდება ექვს თვეს; ლექციებს საოსტატო სემინარიის მასწავლებლები კითხულობენ.

✱ **საბეთლო ნაწილი.** გუბერნიის სამმართველოსთან არსებული საბეთლო ნაწილი, რომელიც ძველად ინახებოდა და არსებობდა საერობო ფონდიდან, მთავრობის განკარგულებით ახლო მომავალში გადაეცემა ქუთაისის გუბერნიაში არსებულ სამაზრო ერობათა გამგეობებს. ქუთაისის სამაზრო საერობო გამგეობა თავის მხრით გუბერნიის სამმართველოსთან საბეთლო საქმეების ჩასაბარებლათ უკვე საჭირო სამზადის შეუდგა.

✱ **ქუთაისის სამაზრო ერობის გამგეობამ** ეპიდემიასთან საბრძოლველათ დაგზავნა ექიმთა რაზმები ოფურჩხეთში, საყულიაში, ფარცხანაყანებში. აგრეთვე სოფელ მაღლაკში. ყვავილის ასაცრელათ ერობამ გაგზავნა ექიმთა რაზმი.

✱ **გზათა სამინისტრო** ატყობინებს ქუთაისის სამაზრო ერობის გამგეობას, რომ თანახმად პარლამენტის მიერ გამოცემულ კანონისა, ყველა საზოგადოებებში უნდა იქნან გაყვანილი ფოშტა ტელეგრაფი და ტელეფონი.

✱ **სახალხო განათლების სამინისტრო** ატყობინებს ქუთაისის სამაზრო ერობის გამგეობას, რომ მიმდინარე წლის იანვრიდან 31 დეკემბრამდე სახალხო შკოლების შესანახავად უკვე გახსნილია თქვენს განკარგულებაში კრედიტი 1.558,790 მან.

✱ **ოზურგეთის სამაზრო ერობის შუამდგომლობა.** ოზურგეთის სამაზრო ერობის გამგეობამ შემდეგი მოხსენება გამოუგზავნა შინაგან საქმეთა სამინისტროს: ოსმალთა შემოსევისა და სხვა მრავალგვარ მიზეზთა გამო გურია დიდ გასაჭირშია ჩავარდნილი სურსათის მხრივ; სანოვავის ფასები ყოველ საათობით იზრდება, ცხოვრების უკუღმართმა პირობებმა, სპეკულიაციით დაავატყოფა თითქმის ყველა წრეები; ამას ნათლათ ამტკიცებს სიმინდის ფასის ზრდა. ჯერ კიდევ ზამთარი არ გათავებულა და სიმინდის ფასი უკვე 50 და 55 მანეთს აღწევს. რომ ადგილობრივ მაზრას სიმინდი არ დაკლებოდა ოზურგეთის სამაზრო ერობამ იშუამდგომლა, რომ გურიაში მოკრეფილი ღალა გურიას იქით არ გაეზიდათ, რაზედაც მთავრობა დაგვეთანხმა, მაგრამ ეს ზომა არ კმარა. მთავრობა ვერ ახერხებს სიმინდის შეყიდვას, ღალის აკრეფა ვერ არის სასურველ ნიადაგზე დაყენებული. გლეხები ღალას გაურბიან, სიმინდს მთავრობის აგენტებს არ აწვდიან უმთავრესად იმიტომ, რომ დახელოვნებული სპეკულიანტები დაძვრებიან აქა იქ და ახერხებენ არამც თუ სიმინდის ყიდვას, რასაკვირველია, დიდ ფასებში, არამედ მის გაზიდვასაც; ეს გარემოება ერთის მხრივ საზღაპროთ ზრდის სიმინდის ფასს, მეორე მხრივ კი უმზალებს ნიადაგს გუ-

რუის დამშევას. ამ მდგომარეობიდან თავის დასაღწევ ერთ საშუალებათ ერობას მიაჩნია გურიის საზღვრებიდან სიმინდის გაზიდვის აღკრძალვა. ზემოხსენებულის გამო ოზურგეთის სამაზრო ერობის გამგეობა სთხოვს ბატონ შინაგან საქმეთა მინისტრს მიიღოს სათანადო ზომები, რომ აიკრძალოს ოზურგეთის მაზრის რკინის გზის სადგურზე სიმინდის მიღება და მისი გადაზიდვა.

თბილისის მაზრის ერობის ყრილობამ დაადგინა:

1. დაარსდეს ათი საეპიდემიო რაზმი (არსებობს მხოლოდ 6).
2. ყველა ამ ათ. რაზმში უნდა გაიხსნას ბარაკები ავადმყოფების განსაცალკევებლათ.
3. ეპიდემიის მოსპობის შემდეგ რაზმები არ დაიშლება. ექვს საწოლიანი საავადმყოფო გადაკეთდეს თხუთმეტ საწოლიანად. (საგარეჯოში და ვაშლოვანში) დანარჩენი რაიონები დატოვებული იყოს ისე, როგორც არის.
4. ათი-ათასი მანეთი გადაიღოს ციებ-ცხელებასთან საბრძოლველად.
5. წინადადება მიეცეს გამგეობას ზომები მიიღოს ყვავილის წინააღმდეგ, რადგან მიღებულ ცნობებით ყვავილის ეპიდემიაც ფეხს იკიდებს ზოგიერთ ადგილას.
6. კრებამ დაადგინა, რომ სურსათის კომიტეტს ეთხოვოს შესაფერო მასალა გამოსძებნოს ბარაკების მოსაწყობად და მეტი ყურადღებით მოეპყრას ამ საქმეს, ვიდრე დღეს აქვს მიქცეული.

✳ **კრედიტი ერობის კონტროლის ქვეშ:** გაეხსნა გზათა სამინისტროს ხარჯთ-აღრიცხვის დამტკიცების შემდეგ 300.000 მანეთის კრედიტი იმ პირობით, რომ ამ ფულის ხარჯვა იწარმოებს სათანადო ერობის კონტროლის ქვეშ.

✳ **ერობის შემოღება.** შინაგან საქმეთა მინისტრს ა. ხატისოვს სომხეთის პარლამენტისთვის წარუდგენია პროექტი ერობის შემოღებისთვის სურმალინის, ერევნის და ეჩმიაძინის რაიონებში.

ერობის მომზადება დაარჩევნები სამ თვეს დამთავრდება. ამავ ექვით, ვაგარშაპატი, იგდირი, აშტარაკი, კარაკლისი, დელიჯანი და ჯალალოლი ქალაქათ არიან გამოცხადებულნი.

✳ **ერობაში.** შკოლების მიმღები ინსტრუქტორები ბ. გელაზანია და გალდავაძე უკვე გაემგზავრენ. ბაღდათის და სვირის რაიონში შკოლების მისაღებათ.

✳ **ხონის რკინის გზის** გაყვანის მუშაობას უკვე შეუდგა ერობის მიერ მოწვეული ინჟინერი კარპოვი, უკვე მიღებულია რკინის გზისათვის მასალა: რკინის გზა გაივლის წყალტუბოზე.

✳ **სენაკის სამაზრო ერობის გამგეობა** უკვე შეუდგა მაზრის დამინისტრაციის და მილიციის მთელი მათი ქონებით და საქმეებით თავის განკარგულებაში ჩაბარებას. გამგეობამ შეიძინა მაზრის მცხოვრებთა საქიროებისათვის ერთი ცისტერნა ნავთი და 40 ათასი არშინი მიტკალი.

Организація контролю въ общественныхъ учрежденіяхъ. *)

(Окончаніе).

II.

Такимъ образомъ 1) естественное свойство человѣка ошибаться контроль болѣе или менѣе нейтрализуетъ системою инструкцій, правилъ и нормъ, 2) срочность дѣла и измѣчивость условій, въ которыхъ оно протекаетъ и которыя мѣшаютъ вести правильный учетъ расходовъ и тратъ, преодолеваются разнообразіемъ формъ контрольной работы**), и наконецъ, 3) всеобщая одіозность къ контролю одолевается особымъ положеніемъ о контролѣ, обуславливающимъ тѣмъ или инымъ способомъ его независимость.

Какъ уже было сказано контроль не пользуется особымъ кредитомъ со стороны исполнительной, контролируемой власти.

О немъ обычно долго не вспоминаютъ. Достаточно сказать, что во всемъ Закавказьѣ контроль организованъ только въ Тифлисскомъ Городскомъ Самоуправленіи. Даже въ Баку его не было до самыхъ послѣднихъ дней, за исключеніемъ контроля при Шолларскомъ водопроводѣ. Съ 16 апрѣля 1918 года предположено было распространить его и на все Бакинское Общественное Управление, но помѣшали событія.

Когда же рано или поздно назрѣваетъ необходимость ввести контроль, вокругъ него разгорается борьба; исполнительная власть, управа, стремясь прибрать его къ рукамъ, начинаетъ развивать идеи такъ называемаго, управскаго контроля, въ противовѣсъ независимому отъ управы думскому контролю, доказывая, что по существу никакого думскаго контроля и быть не можетъ, ибо всѣ его функціи сосредоточиваются и исчерпываются функціями ревизіонной комиссіи.

Обычно аргументація развивается такъ: контроль является одной изъ функцій исполнительной власти. Каждое административное лицо въ порядкѣ надзора за подчиненными ему служащими, обязано слѣдить за точнымъ соблюденіемъ правилъ и инструкцій, за своевременнымъ исполненіемъ его распоряженій и указаній. Но такъ какъ осуществить этотъ надзоръ въ полной мѣрѣ не возможно,

*) См. „Кавк. Городъ“, № 2.

**) См. Объяснительную записку къ положенію о контролѣ Моск. Гор. Управы, схемы организаціи котораго приведены въ статьѣ.

то эта функція должна быть выдѣлена и поручена специальному органу, который и долженъ находиться въ распоряженіи исполнительной власти, давая ей опору и увѣренность въ томъ, что ея распоряженія исполняются и цѣли, поставленныя текущей работѣ, своевременно достигаются. Всякое поползновеніе на этотъ контроль со стороны другихъ органовъ неправильно, ибо нарушаетъ органическую связь власти съ контролемъ, нарушая ихъ правильную координацію.

Тѣмъ болѣе, что учрежденіемъ контроля не отмѣняется ревизіонная коммиссія, которая въ своихъ дѣйствіяхъ вполне независима и всегда сумѣетъ обнаружить всѣ недочеты, промахи и злоупотребленія въ управской работѣ.

Обычно такого рода аргументація развивается и торжествуетъ тогда, когда привычки бюрократическаго самовластия еще рѣютъ въ воздухѣ, когда оппозиція въ думѣ слаба и правящее большинство даетъ возможность своей управѣ вершить дѣла, какъ ей заблагоразсудится.

По существу же въ такого рода аргументаціи двѣ ошибки: во первыхъ, учрежденіемъ особаго органа контроля у управы не отнимается обязанность и возможность производить контроль въ порядкѣ административнаго наблюденія, такъ что отъ учрежденія независимаго контроля административная власть не можетъ потерпѣть въ своемъ существѣ никакого ущерба. Наоборотъ, независимость контроля, давая ему, контролю, возможность въ условіяхъ свободы отъ давленій на его совѣсть со стороны исполнительной власти развить свою работу наиболѣе цѣлесообразно и продуктивно, создаетъ тѣмъ самымъ надежную почву для твердой и увѣренной работы самой администраціи. А, во вторыхъ, никакая ревизіонная коммиссія, какъ бы тщательно ни была ея работа, не можетъ обнаружить всѣ возможные ошибки, улущенія и злоупотребленія. Прежде всего ея работа не предупреждаетъ ошибокъ; она приходитъ тогда, когда ущербъ уже нанесенъ, когда убытки уже легли бременемъ на общественное хозяйство. Наконецъ, ея конструкція такова, что она не можетъ дать постоянной, размѣренной, входящей во всѣ мелочи текущей жизни работы специалистовъ—контролеровъ, прошедшихъ опредѣленный стажъ.

По городовому положенію, даже исправляемому временнымъ правительствомъ (ст. 68), ревизіонная коммиссія обязательно избирается, изъ гласныхъ и, только для разсмотрѣнія отчета управы по исполненію городской росписи. Каковъ бы ни былъ составъ гласныхъ,

входящихъ въ ревизионную комиссію, они во всякомъ случаѣ могутъ удѣлять лишь свой досугъ и только временами. Что же касается компетенціи ревизионныхъ комиссій, то усиліями оппозиціи она можетъ быть и выведена за предѣлы разсмотрѣнія отчета управы по исполненію росписи и работа ея (комиссій) можетъ быть сдѣлана текущей, съ правомъ ревизіи всей дѣятельности управы въ любой моментъ и во всѣхъ ея частяхъ. Но отсутствіе своего постоянного штата съ контрольными функціями, а, главное, отсутствіе права самостоятельно давать порученія управскому контролю дѣлаетъ работу ея непланомѣрной и случайной, т. е. такой, какую могутъ дать люди занятые. Отъ этого страдаетъ и основное „пугающее“ значеніе ревизионной комиссіи, вытекающее изъ внезапности ревизіи, которое вообще говоря, всегда было ничтожно и мало кого „пугало“.

Такимъ образомъ, ревизионныя комиссіи сами по себѣ только отчасти, весьма условно, могутъ пополнять недочеты такъ называемаго управскаго контроля и вся аргументація противниковъ независимаго думскаго контроля не всегда отличается достаточной мѣрой искренности.

Исторія введенія контроля въ городскихъ управленіяхъ достаточно поучительна въ этомъ отношеніи. Пройти дорогу независимому контролю стоило обычно большихъ трудовъ. И когда, наконецъ, онъ добивался своего признанія, то всетаки сначала ограничивали его компетенцію только правомъ формальной провѣрки документовъ и распоряженій, не давая возможности высказываться по вопросамъ цѣлесообразности расходовъ, пока, какая нибудь обнаруженная имъ панама не подготовляла ему окончательнаго торжества.

Какъ бы то ни было, а независимый контроль—это оружіе обоюдоострое и нуждающееся въ деликатныхъ и твердыхъ рукахъ. Помимо цѣлой системы формальныхъ условій правильной его работы, необходимъ особо тщательный подборъ личнаго состава: какъ и всякая функція, такъ и кантрольная, имѣетъ свои внутреннія опасности „выйти изъ береговъ“ и вторгнуться въ сосѣднія области. Первая его опасность—вторгаться въ область исполнительной власти и придавать своимъ мнѣніямъ и оцѣнкамъ характеръ окончательныхъ распоряженій и рѣшеній. Другая опасность—это опасность уклоняться въ сторону розыска и обвиненія, забывая то, что единственной презумпціей контроля можетъ быть: „человѣкъ ошибается“. И, наконецъ, третья опасность—это опасность излишней формальности и связанной съ ней медлительности работъ контроля. Все это вмѣстѣ съ общей обычной непріязнью къ контролю создаетъ для

его работы условия чрезвычайной трудности и вызывает необходимость особенно внимательно построить положеніе о независимости контроля.

Тифлисское Городское Управление сдѣлало попытку выйти изъ всѣхъ затрудненій путемъ созданія особаго типа смѣшаннаго управско-думскаго контроля. По его положенію: „контроль находится въ вѣдѣніи управы, непосредственно подчиняясь Городскому Головъ“... „Главный котролеръ избирается Городской Думой изъ кандидатовъ, намѣченныхъ Управой, контролеры же назначаются Управой изъ кандидатовъ, представленныхъ коллегіей контролеровъ черезъ главнаго контролера съ его отзывомъ“... „При несогласіи съ постановленіями Управы касающимися“... „имущественныхъ и денежныхъ оборотовъ“... „Главный контролеръ можетъ возникшіе вопросы представлять на разрѣшеніе Городской Думы по предварительномъ обсужденіи ихъ въ ревизіонной комиссіи, во всякомъ случаѣ, не приостанавливаетъ приведенія въ исполненіе постановленій Управы“.

Этимъ положеніемъ достигается нѣкоторое предупрежденіе „опасной“ склонности контроля „выходить изъ береговъ“. Управа, принимая участіе въ назначеніи контролеровъ, можетъ отводить тѣхъ изъ нихъ, которые по личнымъ своимъ качествамъ не удовлетворяютъ требованіямъ контрольнаго такта. А относительно главнаго контролера ей даже предоставляется право представлять своего кандидата. Такимъ пріемомъ устраняется много пенужныхъ треній и налаживается тѣсный (не слишкомъ ли?), контактъ Управы и контроля. Однако независимость контроля и думское его существо виситъ на довольно тоненькой ниточкѣ и обуславливается избраніемъ Думою главнаго контролера и предоставленіемъ ему права доклада въ Думѣ, но только по нѣкоторымъ вопросамъ и только по предварительномъ обсужденіи ихъ въ ревизіонной комиссіи.

Если представить себѣ тотъ психологическій грузъ, который наваливается и придавливаетъ Главнаго контролера отъ тѣснаго контакта съ Управой, выдвинувшей его, какъ своего кандидата; если представить себѣ чрезвычайно медленный темпъ дѣятельности ревизіонной комиссіи, которая по случайности своего состава, иногда просто неработоспособна, то независимость контроля, утверждаемая и дѣйствующая именемъ Думы, становится фиктивной.

Въ этомъ отношеніи проектъ организаціи контроля при Бакинскомъ Общественномъ Управленіи ставитъ вопросъ много опредѣленнѣе. Въ третьемъ и пятомъ параграфахъ его сказано: „Контрольный отдѣлъ находится въ завѣдываніи главнаго контролера изъ

браннаго Городской Думой и участвующаго въ засѣданіяхъ Управы съ правомъ совѣщательнаго голоса. „Контрольный отдѣлъ независимъ отъ Управы и работаетъ въ предѣлахъ специальной инструкціи“. Наконецъ въ §§ 18а, 25 и 31, контроль обязывается непосредственно докладывать Думѣ о всѣхъ случаяхъ своего несогласія съ Управой. Особенно опредѣленно сказано это въ § 31: „по каждому изъ замѣчаній контроля Городская Управа должна дать объясненія въ двухнедѣльный срокъ. Въ случаѣ несоблюденія такового или признанія объясненій Управы неудовлетворительными, контроль докладываетъ о томъ Думѣ“.

Проектъ однако совершенно обходитъ вопросъ объ устраненіи тѣхъ несомнѣнно существенныхъ затрудненій, зависящихъ въ контролѣ болѣе, чѣмъ гдѣ бы то ни было отъ характера личнаго состава и неустраняемыхъ никакими инструкціями.

Было бы правильнѣе предоставить Управѣ при выборахъ Главнаго контролера и назначеніи остальныхъ контролеровъ право основаннаго отвода кандидатовъ Думы и кандидатовъ контрольной коллегіи. Этимъ бы окончательно отнималась у Управы возможность объяснять требовательность контроля „посторонними мотивами и цѣлями“.

Было бы также правильно предоставить Управѣ право давать контролю порученія контрольнаго, слѣдственнаго или ревизіоннаго характера.

Въ общемъ, чѣмъ выдержаннѣе принципы думскаго контроля, чѣмъ точнѣе и полнѣе выработаны положенія и инструкціи, по которымъ онъ работаетъ, тѣмъ увѣреннѣе работа Управы.

При Думскомъ контролѣ и дѣятельность ревизіонной комиссіи принимаетъ иной характеръ и становится болѣе плодотворной, ибо въ своей работѣ она можетъ опереться на работы контроля, давать ему порученія и, провѣряя дѣятельность контроля, въ то же время провѣрять и дѣятельность всего самоуправленія.

А. Калюженый.

Земская земельная оцѣнка.

(Окончаніе).

IV. Основное обследованіе.

Въ предыдущей главѣ въ главныхъ чертахъ задачи основнаго обследованія уже выяснились. Здѣсь придется добавить

нѣкоторыя необходимыя подробности, не вдаваясь въ техническія тонкости.

Какъ уже было указано, безъ предварительнаго составленія сѣти владѣній къ мѣстному обслѣдованію приступить нельзя. Только такая сѣть даетъ возможность установить необходимый порядокъ въ работѣ и въ распредѣленіи добытыхъ матеріаловъ.

Въ Грузіи не было генеральнаго межеванія и поневолѣ придется удовольствоваться тѣмъ, что есть, чтобы впослѣдствіи дополнить пробѣлы сѣти владѣній данными мѣстнаго обслѣдованія. Недостаточное знакомство съ мѣстными условіями лишаетъ меня возможности сказать что либо опредѣленное. Но думается, что работы по оцѣнкѣ земель, которыя велись земскимъ отдѣленіемъ канцеляріи Намѣстника, должны быть взяты за основу, которую придется дополнить данными нотаріальныхъ архивовъ при окружныхъ судахъ, мѣстныхъ земельныхъ банковъ и отдѣленія крестьянскаго банка, а также управленія Государственныхъ имуществъ и бывшихъ удѣльныхъ имѣній. Всѣ эти данныя необходимо будетъ сличить съ топографическими картами военнаго вѣдомства, нанести на нихъ сѣть учтенныхъ владѣній и выяснить, какія части территоріи оказались внѣ ея. На тѣ участки, о которыхъ свѣдѣній не окажется, нужно будетъ обратить особое вниманіе и изыскать способы продолженія сѣти владѣній и на эти участки. Въ данное время трудно предвидѣть, какіе способы для этого окажутся наиболѣе пригодными. Все же, думается, возможно будетъ обойтись безъ спеціальнаго межеванія этихъ земель, какъ мѣры очень затяжной и дорого стоящей.

Составленная по перечисленнымъ даннымъ сѣть владѣній далеко не будетъ соответствовать дѣйствительности, такъ какъ вслѣдствіе аграрной реформы часть и, вѣроятно, большая часть владѣній перешла въ другія руки и раздробилась на мелкіе участки. Свѣдѣнія объ этомъ въ данную минуту находятся въ земельныхъ комитетахъ и использовать ихъ будетъ необходимо. Включеніе ихъ въ общую сѣть будетъ значительно легче, такъ какъ каждая группа вновь образовавшихся участковъ относится къ опредѣленному бывшему крупному владѣнію и при ихъ учетѣ и повѣркѣ площадей нужно будетъ имѣть ввиду только это владѣніе, а не всю сѣть. По окончаніи этой работы всѣ крупныя ячейки первоначальной сѣти прежнихъ владѣній будутъ заполнены дробной сѣточкой мелкихъ участковъ современныхъ

владѣльцевъ и тогда общая сѣть владѣній можетъ быть сочтена законченною для начала мѣстнаго обслѣдованія, которое выяснитъ ошибки и пробѣлы, вкравшіяся при ея составленіи для соотвѣтствующаго ея исправленія.

Само собою разумѣется, что общая сѣть владѣній по всему краю можетъ быть закончена по частямъ, начиная съ уѣздовъ, гдѣ данныя будутъ полнѣе и гдѣ по принятому плану должны начаться работы въ первую очередь.

Когда сѣть будетъ закончена, составляются исчерпывающіе списки владѣній и владѣльцевъ; въ тѣхъ и другихъ ставятся порядковые номера со взаимной связью и указаніемъ на крупныя дачи, послужившія основой сѣти. Эта нумерація дастъ твердое основаніе для регистраціи и разборки всѣхъ собранныхъ матеріаловъ, стоитъ только неукоснительно отмѣчать на каждомъ документѣ мѣстнаго обслѣдованія номера участковъ и дачъ, къ коимъ они относятся. Благодаря этому, какое бы множество документовъ ни скопилось, всегда легко и безошибочно можно будетъ въ нихъ разобраться.

Тѣ же номера легко свяжутъ данныя основнаго обслѣдованія съ данными почвеннаго изслѣдованія и въ подлежащихъ случаяхъ съ данными текущей статистики.

До сихъ поръ мы не касались формъ документовъ для мѣстнаго обслѣдованія. Между тѣмъ, эти формы имѣютъ немаловажное значеніе. Участникамъ обслѣдованія приходится работать при самыхъ тяжелыхъ условіяхъ: и въ избѣ, и въ полѣ, и на повозкѣ. Тутъ съ бумагами не разложишься и потому всѣ бланки должны быть, за рѣдкими исключеніями, умѣщены на листкѣ, безъ второй половины и наименьшаго размѣра, въ четверть листа, самое большее полъ-листа обыкновеннаго формата.

Весь безконечный рядъ вопросовъ долженъ быть втиснуть въ эти рамки. Мало того, нужно ихъ расположить такъ, чтобы и писать было удобно, и разобраться было не трудно, и впоследствии, при подсчетѣ, было бы легко сводить итоги по цѣлому ряду листковъ, подкладывая ихъ другъ подъ друга. Къ сожалѣнію, въ данную минуту нѣтъ подъ рукою образца такой статистической карточки, если удастся его добыть, то приложенная его копія пояснитъ суть дѣла лучше всякихъ описаній. Пока же нужно сказать, что обѣ стороны этой карточки тщательно расчерчиваются на ряды клѣточекъ, каждая изъ нихъ для особаго вопроса; всѣ онѣ пронумеровываются для удобства

справокъ и разборки. Расчертить удачно такую карточку требуетъ большого спеціальнаго навыка, редактировать вопросы еще большаго умѣнія. Они должны быть изложены елико возможно кратко и вмѣстѣ съ тѣмъ настолько ясно и опредѣленно, чтобы не оставалось никакихъ сомнѣній. Такое умѣние добывается только долгимъ опытомъ техника-специалиста.

Но какъ бы ясно не были изложены вопросы, все же необходимо составить особое подробное наставленіе, въ которомъ подробно было бы изложено значеніе каждаго вопроса, помѣщеннаго на карточкѣ.

Составленіе карточки, какъ уже упоминалось, дѣло весьма сложное, но еще болѣе оно затрудняется тѣмъ, что нельзя ни-коимъ образомъ ограничиться только вопросами, которые непосредственно относятся до оцѣночнаго дѣла. Сплошное обследованіе настолько сложно и дорого, что повториться оно можетъ лишь черезъ многіе десятки лѣтъ; упустить случай для выясненія многихъ сторонъ мѣстной культурной и экономической жизни прямо грѣшно. Допустить эти вопросы необходимо, но установить для нихъ границу чрезвычайно трудно. Понадобится ли для школьнаго дѣла узнать уровень грамотности, или для продовольственнаго дѣла обезпеченность населенія пищевыми продуктами, или для агрономическихъ мѣропріятій количество лошадей и т. д., всѣ эти вопросы, какъ носящіе признаки срочности пойдутъ впередъ. всѣ силы статистическаго отдѣла часто будутъ направлены на разработку ихъ, а дѣло оцѣнки все отсрочивается и отсрочивается. Такія временныя, чрезвычайна цѣнныя услуги статистики забываются весьма скоро, вмѣстѣ съ минованіемъ надобности въ данномъ вопросѣ. а затяжка на дѣлѣ оцѣнки остается у всѣхъ на виду и, въ концѣ концовъ, вызываетъ неудовольствіе среди гласныхъ, недовѣріе къ статистическому отдѣлу и даже заподозрѣваніе въ нарочитомъ затягиваніи дѣла.

Въ виду этихъ горькихъ указаній опыта необходимо, какъ можно строже относиться къ попутнымъ вопросамъ и ограничить ихъ предѣлами крайней необходимости.

О многочисленности состава работниковъ по обследованію, обусловливаемой обширностью работы и ограниченностью времени, уже упоминалось. Главная ихъ часть—работники временныя, приглашаемые на мѣстѣ изъ лицъ мало-мальски къ этому пригодныхъ. Лучшими изъ нихъ по опыту оказывались учителя, которые вполнѣ могутъ работать во время каникулъ, за ни-

ми идутъ ученики старшихъ классовъ учительскихъ и духовныхъ семинарій, затѣмъ студенты и, наконецъ, ученики старшихъ классовъ среднихъ учебныхъ заведеній.

Прежде чѣмъ выпустить ихъ на работу необходимо ознакомить ихъ съ основными ея приѣмами путемъ собесѣдованій и пробной работы подъ непосредственнымъ надзоромъ главнаго руководителя. На это можно дать недѣлю, много двѣ. Конечно, за это время нельзя достигнуть чего либо основательнаго и эти временные работники не могутъ быть оставлены безъ постоянного и бдительнаго надзора. Поэтому ихъ соединяютъ въ партію человекъ по 10—15 подъ руководствомъ постоянного сотрудника, уже опытнаго статистика, который все время провѣряетъ работу членовъ своей партіи и отвѣчаетъ за ея успѣшность и точность добытыхъ ею данныхъ.

Всѣ партіи, работающія въ одномъ уѣздѣ, подчиняются одному старшему статистикѣ. Онъ долженъ направлять техническую сторону дѣла въ уѣздѣ и поддерживать связь съ уѣздною оцѣночною комиссіею. Если первая требуетъ знаній, то вторая большаго такта и способности выяснить представителямъ земствъ суть работы и заручиться ихъ сочувствіемъ и довѣріемъ. Можетъ быть это требуетъ меньше времени, но послѣдствія имѣютъ рѣшающее значеніе. Ошибки, вкравшіяся въ обследованія, такъ или иначе будутъ исправлены, а недостаточное пониманіе и, тѣмъ болѣе, недовѣріе можетъ отразиться самымъ пагубнымъ образомъ на веденіе всего дѣла. Это настолько важно, что первые шаги въ уѣздѣ и первое совѣщаніе съ комиссіею должны быть при непремѣнномъ участіи главнаго руководителя и члена Краевой Управы, завѣдывающаго оцѣночнымъ отдѣломъ. При этомъ не нужно скупиться ни на время, ни на подробнѣйшее изложеніе, чтобы достигнуть взаимнаго пониманія, а отъ него и довѣрія.

Гораздо труднѣе, почти невозможно достигнуть полной откровенности и правильности показаній. Обыватель вездѣ остается обывателемъ съ хитрецей и себѣ на умѣ. Онъ ясно видитъ, что дѣло идетъ объ обложеніи и, какъ его не увѣрай, онъ все будетъ думать, что это обложеніе новое, отъ котораго ему смертельно хочется ускользнуть. Рѣдкое исключеніе пайти откровенный, исчерпывающій отвѣтъ о своемъ хозяйствѣ. Чтобы добиться истины, есть нѣсколько испытанныхъ приѣмовъ перекрестныхъ и повторныхъ вопросовъ, повѣрки показаній у сосѣ-

дей и т. п., которые изложить почти невозможно, но на практикѣ легко объясняются опытнымъ статистикомъ и усваиваются всѣми сотрудниками. Примѣненіе этихъ способовъ даетъ возможность сразу же замѣтить лукавство обывателя, вывести его на чистую воду, заставить дать вѣрныя данныя и въ худшемъ случаѣ все же сопоставленіемъ разнородныхъ показаній добиться истины и исправить завѣдомо невѣрныя показанія.

При производствѣ работъ крайне желательно возможно частое посѣщеніе отдѣльныхъ партій и техническимъ начальствомъ, и представителями уѣзднаго земства. Для этого слѣдуетъ имѣть въ уѣздной Управѣ точныя свѣдѣнія, сообщеніе которыхъ должно быть вмѣнено въ обязанность начальникамъ партій, гдѣ и какая именно въ данное время работаетъ. Безъ этого трудно бываетъ найти ихъ по уѣзду и посѣщенія ихъ крайне затрудняется.

По окончаніи работы въ одномъ мѣстѣ, партія переходитъ въ слѣдующее, а собранные матеріалы пересылаетъ въ статистическій отдѣлъ при губернской управѣ, пока вся работа на мѣстѣ не будетъ закончена, а всѣ документы не сосредоточатся въ Краевой Управѣ.

Почвенное изслѣдованіе въ Псковской губерніи, можно сказать, образцовое, было проведено и закончено тремя лицами: профессоромъ Сибирцевымъ одинъ уѣздъ, профессоромъ Глинъ другой уѣздъ, и молодымъ, подававшимъ блестяшіе надежды, ученымъ, Д. Н. Вихманомъ, заочившимъ остальные шесть уѣздовъ, но на работѣ подорвавшимъ свои силы и окончившимъ свою молодую жизнь передъ самымъ концомъ любимаго дѣла.

Помощниковъ при мѣстномъ изслѣдованіи у нихъ не было, кромѣ первой въ Россіи женщины-почвовѣда Е. А. Домрачевой, приглашенной на помощь Вихману во время его болѣзни. При лабораторныхъ изслѣдованіяхъ было 5 человекъ съ рабочимъ и сторожемъ. Вотъ и весь составъ.

Здѣсь въ Грузіи придется этотъ составъ увеличить, ввиду большей площади и гористой мѣстности, но все таки онъ останется очень небольшимъ.

Главная причина такой разницы въ численности состава-это отсутствіе всякихъ разспросовъ и показаній. Нужно лишь смотрѣть почвы и вѣрно отмѣчать, то что онѣ показываютъ путемъ химическаго и вегетативнаго анализа.

V. Нормы доходности.

Норма доходности это та же средняя доходность, которую статистикъ опредѣляетъ долгимъ логическимъ непрерывнымъ построениемъ и подсчетами.

Весь статистическій матеріалъ долженъ быть распредѣленъ и разобранъ такъ, чтобы онъ привелъ къ опредѣленію нормальнаго дохода по отдѣльнымъ угодыямъ.

Распредѣленіе матеріала связано съ его изучениемъ.

Изучая можно опредѣлить, какіе виды различныхъ угодій должны быть отмѣчены въ данной мѣстности; какія системы хозяйства существуютъ здѣсь по каждому отдѣльному виду сельско-хозяйственной культуры и какая изъ нихъ является господствующей; наконецъ, какіе экономическіе факторы вліяютъ, какъ они отзываются на доходности и какія мѣстности обособляются по этому экономическому признаку.

Опираясь на эти данныя, можно приступить къ классификаціи, чтобы, использовавъ ее, вернуться къ провѣркѣ признаковъ, легшихъ въ основаніе распредѣленія матеріала.

Попутно, при изученіи происходитъ и критика матеріаловъ.

Матеріалъ достовѣрный распредѣляется сначала по признаку экономическому. Вся изучаемая мѣстность подраздѣляется на особыя поля, отличающіяся другъ отъ друга условіями сбыта, цѣнъ на рабочія руки, удобствомъ путей сообщенія и т. п.

Данныя по каждому плану подраздѣляются затѣмъ по почвенному признаку. Всѣ матеріалы, относительно къ опредѣленной почвѣ, собираются воедино.

Эти данныя, обособленные по признаку почвы, изучаются по отдѣльнымъ угодыямъ. Напримѣръ, сначала пашня, затѣмъ луга, лѣса и т. д. въ той или иной послѣдовательности.

По каждому виду угодій выбираются тѣ данныя, которыя относятся къ господствующей системѣ хозяйства и въ первую очередь идутъ въ статистическую обработку и подсчетъ. Данныя по инымъ, высшимъ или низшимъ системамъ будущаго или прошедшаго, какъ мы ихъ называли раньше, откладываются въ сторону для обработки во вторую очередь.

Такимъ путемъ, у насъ въ рукахъ окажутся данныя, относящіяся къ одной системѣ хозяйства, къ одному роду угодій, къ одной почвѣ и къ одному экономическому поясу. Получается законченное объединеніе однородныхъ данныхъ. Остается под-

считать по всѣмъ годамъ собранныя свѣдѣнiя, подсчитать урожай всѣхъ, воздѣлываемыхъ растений, опредѣлить его стоимость и затѣмъ опредѣлить валовой доходъ по каждому году, вывести въ отдѣльности среднiй годовой валовой доходъ и то же сдѣлать для расхода. Вычитая изъ средняго валового дохода среднiй расходъ, опредѣлимъ среднiй доходъ, относящiйся ко всей суммѣ площадей изучаемыхъ угодiй. Остается полученную нами часть раздѣлить на общую площадь и мы получимъ среднiй чистый доходъ съ единицы даннаго угодiя опредѣленной почвы и извѣстнаго экономическаго пояса, т. е. мы получимъ норму доходности для даннаго вида угодiя данной почвы. Чтобы придать ей окончательную опредѣленность остается наименованiе почвы замѣнить наименованiемъ разряда. А этотъ послѣднiй самъ собою опредѣлится, когда мы вычислимъ нормы для всѣхъ видовъ почвъ, встрѣчающихся въ данномъ поясѣ.

Такимъ образомъ, будутъ вычислены нормы доходности пашни, покосовъ, луговъ, садовъ, лѣсовъ и т. д. для всѣхъ поясовъ данной мѣстности.

Нужно отмѣтить, что экономическiе пояса могутъ и даже скорѣе должны не совпадать съ границами уѣздовъ, ибо экономическiя отношенiя не знаютъ административныхъ границъ. Слѣдовательно, послѣдняя работа будетъ заключаться въ распредѣленiи выработанныхъ нормъ по уѣздамъ.

Конечно, порядокъ подсчета показанъ здѣсь примѣрно и можетъ измѣняться въ своей послѣдовательности. Скажемъ классификацiя начнется не съ поясовъ, а съ почвъ и т. д.

Разумѣется, что здѣсь все изложено кратко и схематически, а въ дѣйствительности, работа эта въ высшей степени сложная и заключаетъ въ себѣ массу затрудненiй, разрѣшить которыя бываетъ не такъ то легко, ибо они требуютъ нерѣдко самыхъ тонкихъ соображенiй наиболѣе опытныхъ специалистовъ.

Техническая сторона дѣла этимъ заканчивается и начинается полоса административнаго проведенiя выработанныхъ нормъ черезъ контроль земскихъ оцѣночныхъ комиссiй и уѣздныхъ земскихъ собранiй до утвержденiя ихъ Краевымъ Земствомъ.

Порядокъ для этого можетъ быть примѣрно такой. Нормы представляются руководителемъ въ Краевую Управу, которая вноситъ въ нихъ, если потребуется, необходимыя поправки и передаетъ Краевой Оцѣночной Комиссiи. Та по разсмотрѣнiи

ихъ препровождаетъ уѣзднымъ Оцѣночнымъ Комиссіямъ, которыя со своимъ заключеніемъ представляютъ Уѣзднымъ Собраніямъ. Отсюда они возвращаются въ Краевую Управу, дѣлается общая сводка всѣмъ сдѣланнымъ замѣчаніямъ и заключеніямъ и съ отзывомъ Управы по каждому изъ нихъ вновь передаются въ Краевую Оцѣночную Комиссію, которая вноситъ все производство на окончательное утвержденіе Краевого Земскаго Собранія.

Длинная и, можетъ показаться, слишкомъ сложная процедура. Но избѣжать ее едва-ли возможно. Во-первыхъ, дѣло дѣлается не на одинъ годъ и чѣмъ больше вдумчивой критики, тѣмъ лучше. Во-вторыхъ, необходимо, чтобы съ нормами, которыя должны войти въ самую толщу населенія, это послѣднее было заблаговременно ознакомлено, хотя бы въ лицѣ своихъ земскихъ представителей. Въ-третьихъ, необходимо, чтобы нормы были дѣйствительно нормальными, правильными и понятными для населенія величинами, что можно провѣрить только путемъ ихъ тщательной критики мѣстными людьми. Въ четвертыхъ, наконецъ, въ раздѣленіи на пояса, на разряды есть извѣстная условность и только мѣстные люди могутъ дать окончательный отвѣтъ о пригодности ихъ для жизни. Очень часто бываетъ, что статистика слишкомъ точно учитываетъ разницу въ томъ или въ другомъ отношеніи и проектируетъ поэтому слишкомъ дробное дѣленіе и на экономическіе пояса, и на разряды угодій, между тѣмъ, какъ на практикѣ оказывается болѣе удобнымъ поступиться точностью анализа и уменьшить число дробленій, уменьшая число поясовъ и разрядовъ.

Правильность и равномерность оцѣнки отъ этого не страдаетъ.

При этомъ прохожденіи черезъ всѣ инстанціи отъ руководителя статистикой и его ближайшихъ помощниковъ требуется не только знаніе, но и тактъ, умѣніе ясно изложить дѣло и убѣдить земцевъ въ правильности ихъ работы.

По утвержденіи нормъ Краевымъ Земскимъ Собраніемъ, собственно статистическая работа заканчивается, остается лишь почти механическое составленіе земельного инвентаря и окладныхъ книгъ.

VI. Земельные инвентари и окладныя книги.

Земельные инвентари и окладныя книги ведутся поуѣдно.

Земельные инвентари составляются по карточной системѣ, потому что составъ, видъ владѣній постоянно мѣняется и услѣдить за этой смѣной можно только лишь при карточной системѣ.

На каждое владѣніе идетъ опредѣленный листъ. Онъ долженъ быть отмѣченъ порядковымъ номеромъ, со ссылкой на номеръ списка владѣній, списка владѣльцевъ и окладной книги.

Самый листъ долженъ быть заранѣе разграфленъ по утвержденной формѣ и долженъ заключать въ себѣ слѣдующія данныя:

- 1) номеръ и названіе дачи генеральнаго межеванія или той дачи, изъ которой данное владѣніе выдѣлилось,
- 2) номеръ и названіе даннаго владѣнія,
- 3) имя владѣльца,
- 4) площадь владѣнія общаго и по угодіямъ, съ раздѣленіемъ ихъ на разряды,
- 5) оцѣнку доходности по утвержденнымъ нормамъ общаго владѣнія и по каждому учрежденію и разряду въ отдѣльности,
- 6) отмѣтка въ примѣчаніи о старыхъ владѣльцахъ и о владѣніи, изъ котораго данное было выдѣлено.

При послѣдовавшихъ въ данномъ владѣніи перемѣнахъ дѣлаются соотвѣтствующія отмѣтки въ инвентарномъ листѣ или замѣняютъ его новымъ, за тѣмъ же номеромъ, но съ отмѣткою о сдѣланной перемѣнѣ, а старый листъ сдается въ архивъ.

При раздробленіи вмѣсто одного листа образуется столько, сколько образовалось вновь участковъ. Всѣ новые листы нумеруются тѣмъ же номеромъ, но съ литерами а, б, в, и т. д., которые и остаются до новаго составленія инвентаря и перемѣны всей нумераціи.

Окладныя книги печатаются по установленной формѣ и дѣлятся на нѣсколько частей, которыя переплетаются отдѣльно для удобства пользованія ими.

Окладныя книги составляются не по владѣніямъ, а по владѣльцамъ для удобства составленія окладныхъ листовъ, взысканія и отмѣтки уплаченныхъ сборовъ.

Заготавливается книга лѣтъ на пять, на десять. Въ ней отмѣчается: номеръ порядка, фамилія и имя владѣльца, номеръ его владѣнія по инвентарю, наименованіе владѣній, общая площадь и доходность владѣнія, десять графъ для вписанія оклада въ

теченіе десяти лѣтъ, такое же число графъ для вписанія уплаченныхъ сборовъ и примѣчаніе.

Окладъ отмѣчаютъ или по каждому владѣнію отдѣльно, или общимъ итогомъ по всѣмъ владѣніямъ даннаго лица. Последній приемъ болѣе употребителенъ.

Накопляющуюся недоимку или отмѣчаютъ въ той графѣ, къ какому году относится, или вносятъ въ графу слѣдующаго года.

Измѣненія во владѣніяхъ дѣлаются на томъ же мѣстѣ, гдѣ оно записано, или если это затруднительно по недостатку листа, это владѣніе зачеркивается и для него составляется новый листъ въ концѣ, послѣ послѣдняго номера, придавая ему послѣдующій порядковый номеръ съ отмѣткою въ старомъ и новомъ мѣстѣ о сдѣланномъ исправленіи.

Въ началѣ каждаго года подводятся частные и общіе итоги уплаченныхъ сборовъ, опредѣляется недоимка, вписывается и подытоживается новый окладъ на текущій годъ.

По окладной книгѣ составляются окладные листы, представляются въ частности выписки изъ нея на каждаго владѣльца особо.

VIII. Текущая статистика и организація по текущей оцѣнкѣ.

По окончаніи работъ основной статистики при краевой Управѣ остаются два земельно-статистическихъ Отдѣла: текущей статистики, работающей съ перваго дня начала оцѣночныхъ работъ и по текущей оцѣнкѣ, вновь образуемой по окончаніи основныхъ работъ.

Текущая статистика, какъ было и раньше указано, постоянно слѣдитъ за урожайностью и движеніемъ цѣнъ на продукты сельскаго хозяйства. Это ея главная задача, но также, какъ и при основномъ облѣдованіи, неизбежно возникаютъ попутные вопросы, которые въ данное время интересуютъ земство и возлагаются на ту же статистику.

Насколько неизбежно при мѣстномъ облѣдованіи большое количество временныхъ сотрудниковъ, настолько же въ текущей статистикѣ они не желательны. Составъ ея дѣлится на два слоя. Въ центрѣ поставлены статистики и счетчики.

Первый слой немногочисленъ.

Самое большее 3 статистика: завѣдывающій и два помощника по урожаямъ и по цѣнамъ и 5-10 счетчиковъ, въ зави-

симости отъ количества работы. Подыскать ихъ не трудно.

Но весьма затруднительно организовать правильную и замкнутую сѣть корреспондентовъ на мѣстахъ. Здѣсь служащіе на жалованіи люди совершенно не пригодны. Здѣсь нужны мѣстные люди, близкіе къ сельскому хозяйству, достаточно грамотные и развитые и вполне независимые. Чтобы привлечь ихъ, во первыхъ, нужно избавить ихъ отъ какихъ либо расходовъ и, во вторыхъ, предоставить имъ какія либо услуги со стороны земства, а также за опредѣленный срокъ какую либо почетную награду, что очень и очень цѣнится.

По опыту русскихъ земствъ лучшими корреспондентами являлись сельскіе священники, затѣмъ учителя, далѣе управляющіе крупныхъ имѣній и хуже всѣхъ волостные управленія, мелкіе собственники и т. д.

Первые два—священники и учителя особенно удобны потому, что приходы уже испоконъ вѣка составляютъ довольно правильно и равномерно распределенную сѣть, охватывающую всю территорию уѣздовъ, такъ что, если бы удалось привлечь всѣхъ священниковъ и всѣ бы оказались пригодными, то получилась бы полная и равномерная сѣть корреспондентовъ. То же и по отношенію къ учителямъ; со введеніемъ всеобщаго обученія и школьная сѣть будетъ также равномерно и полно охватывать всю территорию.

Поэтому на священниковъ и учителей и нужно обратить особое вниманіе, но ограничиться ими только нежелательно, ибо опредѣленная профессія все же накладываетъ свой отпечатокъ и при самомъ безупречномъ отношеніи и добросовѣстности, свѣдѣнія, сообщенныя ими будутъ освѣщены нѣсколько односторонне. Добавляя къ упомянутымъ категоріямъ корреспондентовъ изъ двухъ другихъ слоевъ, можно при извѣстной настойчивости и умѣнии составить надлежащую сѣть корреспондентовъ. Если это удастся, то успѣхъ текущей статистики обезпеченъ.

Остальное пойдетъ куда легче. Выработать бланки, назначить сроки ихъ представленія, организовать быструю ихъ разработку и изданіе полученныхъ сводокъ дѣло не трудное.

Но большимъ тормазомъ было и, думается, остается плохія сообщенія съ сельскими мѣстностями, и здѣсь статистика почти безсильна что либо сдѣлать.

Необходимы и другія мѣры со стороны земства, нужна правильная сѣть почтовыхъ учрежденій и доставка писемъ изъ

деревни. По личному опыту, можно сказать, что для этого кредитовъ большихъ не нужно, нужна только неослабная настойчивость. Такъ въ Псковской губернии въ течение 4-хъ лѣтъ при затратѣ Губернскимъ земствомъ ежегодно около 4000 руб. удалось удвоить число почтовыхъ учреждений, число которыхъ ежегодно возрастало въ геометрической прогрессии; во всѣхъ волостяхъ удалось устроить правильный пріемъ и выдачу простыхъ писемъ и въ большей половинѣ ихъ доставку писемъ на домъ особыми волостными разсыльными. Эти мѣры сразу же отразились на быстротѣ и улучшеніи работы по текущей статистикѣ.

О значеніи ея и говорить не приходится. Своевременно отмѣченный неурожай даетъ возможность и самому населенію и земству во время принять надлежащія мѣры. Движеніе цѣнъ на рынкѣ, сообщенное во время въ деревню, отражается и на торговлѣ и оберегаетъ населеніе отъ много-тысячныхъ убытковъ и т. д.

Это значеніе ея разрѣшаетъ вопросъ и о томъ, въ чьемъ вѣдѣніи ей находится, — Краевой или уѣздныхъ управъ. Неурожай не знаетъ административныхъ границъ и отражается на пространствѣ не только одного уѣзда; также и цѣны. Свѣдѣнія о нихъ только тогда имѣютъ значеніе, когда охватываютъ широкую площадь, а не только интересы своею прихода. Только Краевая управа можетъ дать это широкое освѣщеніе, а уѣздныя извѣстія даже и для своего уѣзда не будутъ имѣть достаточной цѣнности.

Нельзя также упустить изъ вниманія и громадное увеличеніе штата. При Краевой управѣ достаточно двухъ-трехъ специалистовъ, а при уѣздныхъ потребуется, и совершенно бесполезно, увеличеніе ихъ чуть не въ десять разъ.

Единственное соображеніе въ пользу уѣздной организаци, такъ называемая, близость къ населенію — соображеніе мнимое. Близость и дальность измѣряются не числомъ верстъ, а скоростью почтовыхъ сообщений и именно въ деревняхъ, а не между городами. По числу верстъ уѣздный городъ ближе, а по неудобству почты такъ же далекъ, какъ и краевой центръ.

Уже было указано и неоднократно объ измѣнчивости состава и условій по оцѣнкѣ владѣній. Если такія измѣненія не будутъ своевременно замѣчены и отмѣчены въ земельномъ ин-

вентарь, то очень скоро действительность уйдетъ отъ данныхъ основной оцѣнки, и она потеряетъ свою цѣнность и значеніе.

Задача отдѣла по текущей оцѣнкѣ и заключается въ этомъ постоянномъ исправленіи данныхъ основного обследованія по указаніямъ жизни.

Какъ основная статистика была сосредоточена при Краевой управѣ, такъ и объединеніе работы по текущей оцѣнкѣ должно быть ввѣрено ей же, тогда какъ непосредственная работа по исправленію инвентарей должна быть раздѣлена по уѣздамъ.

При Краевой управѣ должны быть инспектора; инструкторы при уѣздныхъ управахъ—статистики по оцѣнкѣ.

Кромѣ прямой задачи, на нихъ возложенной, на нихъ же обязанности лежитъ и разсмотрѣніе всѣхъ жалобъ на обложение, основанныхъ на оцѣнкѣ. Жалобы эти неизбежны, особенно въ первое время и разслѣдованіе на мѣстѣ каждой жалобы является первѣйшей необходимостью, для чего, конечно, пригоднѣе всего специалистъ статистикъ.

Въ заключеніе позволяю себѣ повторить то же, что говорилъ въ началѣ: я не имѣю въ виду писать учебника по статистикѣ и для статистиковъ, въ этомъ они не нуждаются. Мнѣ хотѣлось, используя свой опытъ, возможно проще и понятнѣе изложить тѣ мысли, которые возникаютъ у не-специалиста, и выясняютъ, по возможности, земскимъ людямъ ту сторону статистическихъ работъ, которая наиболѣе интересуютъ рядового обывателя.

Если мнѣ это удалось хотя бы въ малой степени я былъ бы вполне удовлетворенъ.

Исковичъ.

Мелкое земство и народное образованіе.

I.

Одной изъ главныхъ заслугъ земства въ Россіи является распространеніе образованія въ широкихъ массахъ. Много заботъ и труда положено уѣздными и губернскими земствами, какъ для развитія школьнаго дѣла, такъ и для развитія внѣшкольнаго образованія. Въ одномъ, напримѣръ, Московскомъ уѣздѣ въ 1917 г. было 243 земскихъ школъ, 686 учительницъ, и учителей, обучалось—38

тыс. дѣтей; на школы тратилось свыше 1 мил. руб., т. е. приблизительно столько же, сколько тратилось до сихъ поръ земскихъ суммъ на всѣ земскія потребности въ Тифлисской губ. Кроме того, были уѣзды въ Россіи, превышавшіе Московскій уѣздъ и по обширности, и по населенности, и по числу школъ.

Несмотря на это нужно признать, что и Россія, и тѣмъ болѣе Кавказъ*), отстали въ культурномъ отношеніи не только отъ Западной Европы, но и отъ многихъ другихъ государствъ. Только ожидаемое въ скоромъ времени введеніе волостного земства можетъ дать сильный толчекъ быстрому распространенію у насъ грамотности или хотя бы только первоначальнаго образованія.

Хотя уѣзды у насъ, въ Грузіи, не такъ обширны, какъ въ Россіи, но все же они не будутъ въ состояніи услѣдить за развитіемъ школьной сѣти по всѣмъ деревнямъ. Уѣздныя управы такъ будутъ обременены многоразличными дѣлами по административному и хозяйственному управленію, что не будутъ имѣть времени, денежныхъ средствъ и личныхъ силъ, чтобы поспѣвать за всѣми нуждами деревни и начнется, какъ рассказываетъ извѣстный знатокъ земской школы, Е. Звягинцевъ, въ статьѣ: „нужно ли волостное земство для развитія народнаго образованія“ („Волостное земство“, № 2 1917 г.): „длинная—недѣлями и мѣсяцами бумажная волокита, вмѣсто живого скорого дѣла“.

Когда откроется волостное земство, нѣтъ сомнѣнья, во многомъ упрямится школьное хозяйство. Будутъ во время удовлетворяться хозяйственныя нужды земскихъ школъ и цѣлесообразнѣе расходоваться земскія сборы съ населенія. Но не въ этомъ одномъ заключается польза введенія мелкаго земства. Оно важно и для самой учебной дѣятельности школы. Школьный учитель, присланный изъ города, далеко отъ населенія, и населеніе смотритъ на него, какъ на чужака. То, чему онъ учитъ дѣтей въ классѣ, во многомъ чуждо жизни мѣстнаго населенія. Дѣти подростки и юноши скоро по выходѣ изъ школы порываютъ всякую связь со школой и со своимъ бывшимъ учителемъ. Къ тому же, учителя часто смѣняются одинъ другимъ, и тѣмъ еще болѣе затрудняется прочное сближеніе школы съ населеніемъ.

Будетъ у насъ хорошая начальная школа, какъ правильно замѣчаетъ выше цитированный авторъ, явится возможность народженія дополнительной, высшей крестьянской школы; явится возмож-

*) Грамотн. на Кавказѣ распространена вдвое слабѣе, чѣмъ въ Россіи.

ность правильной постановки профессиональнаго (ремесленнаго и сельско-хозяйственнаго) образованія, въ которомъ такъ теперь нуждается деревня.

Введеніе мелкой земской единицы, по замѣчанію первоумца М. Езерскаго, составляетъ насущную потребность страны вообще, но въ частности важно и для народной школы: все тогда въ ней пойдетъ по иному. Контроль будетъ производиться не только заѣзжимъ разъ въ годъ инспекторомъ, не случайнымъ благотворителемъ-попечителемъ, а вообще населеніемъ, по крайней мѣрѣ тѣми элементами, которые могутъ понять и выразить требованія жизни къ школѣ. Тогда школа будетъ истинно народной и у населенія всегда найдутся средства на ея развитіе („Земское дѣло“, № 11—1912 г.).

Тѣмъ болѣе нужно спѣшить введеніемъ у насъ мелкой земской единицы, что народъ отъ продолжительной войны, еще болѣе отсталъ въ своемъ развитіи. Для всѣхъ очевидно пониженіе за послѣднее время грамотности въ деревнѣ. Грамотные уходили на фронтъ, въ войска. Въ деревнѣ остались только подростки, которые учились далеко не такъ, какъ въ мирное время, ибо по недостатку взрослыхъ работниковъ въ деревнѣ, замѣняли ихъ и, отрываясь отъ ученія принуждены были ходить за скотомъ, ѣздить въ лѣсъ, смотрѣть за хозяйствомъ, вѣять, молотить и т. д. кромѣ того, не хватало бумаги, чернилъ, карандашей, перьевъ; школьныя помѣщенія нерѣдко отбирались для военныхъ потребностей, не было учителей*). Да и теперь учителя бѣгутъ со своихъ мѣстъ, чтобы искать хлѣба на другомъ дѣлѣ и десятки школъ стоятъ пустыми.

Въ настоящее время грамотность нужнѣе, чѣмъ когда либо прежде. Новый строй съ перваго дня потребовалъ отъ народа грамотности. Нужно производить выборы въ общественныя и государственныя учрежденія въ разные комитеты, съѣзды, совѣщанія. Бездѣ выборы надо производить на основахъ всеобщаго, прямого, равнаго и тайнаго голосованія.

Разъ выборы всеобщіе, безграмотный не будетъ знать, внесенъ ли онъ въ списокъ и какъ обжаловать его. Разъ выборы равныя, безграмотному придется отказаться отъ почетной выборной должности, чтобы не навредить себѣ и обществу. Разъ выборы прямыя и тайныя, избирателю нужно ознакомиться и со списками кандидатовъ, и съ программами партій.

*) См. статью Саламатина: „Борьба съ безграмотностью“. („Волостное земство“ № 15—16, 1917 г.).

II.

Вышкольное образование нигдѣ такъ не необходимо, какъ въ деревнѣ. Въ сельской школѣ учащіеся проводятъ большей частью 3—4 года, а по выходѣ изъ нея остается еще 40—50 лѣтъ жизни.

Живеть крестьянство въ Россіи, говоритъ Е. Медвѣдскій (см. „Волостное земство“ № 3, 1917 г.), не въ душныхъ и дымныхъ городахъ, а въ деревнѣ; занимается здоровымъ, земледѣльческимъ трудомъ, а не работаетъ на дымныхъ фабрикахъ и заводахъ, какъ англичане и нѣмцы. Казалось бы, что самымъ здоровымъ народомъ должны быть русскіе. На самомъ дѣлѣ нигдѣ смертность не велика такъ, какъ въ Россіи, гдѣ изъ каждаго 1000 жителей умираетъ въ годъ 28 чел., въ Германіи всего 17, а въ Англии—14 чел. И это потому, что въ Россіи народъ невѣжественъ, не умѣетъ ухаживать за маленькими дѣтьми, не умѣетъ предохранить себя отъ болѣзни, питается плохо“.

И бѣдность въ Россіи тоже во многомъ происходитъ отъ невѣжества. Наприм., нигдѣ не собирается съ десятины такъ мало хлѣба, какъ въ Россіи. Съ десятины пшеницы: въ Россіи—45 пуд., во Франціи—86, въ Германіи—132, въ Англии—147 пуд. Русская деревня не знаетъ, по словамъ того же автора, какъ правильно вести хозяйство и гдѣ достать деньги.

Все это мы видимъ и на всемъ Кавказѣ, и въ Грузіи.

Нужно ли послѣ этого доказывать, какъ неотложно необходимо въ деревнѣ учрежденіе библиотекъ, устройство чтеній, курсовъ и народныхъ домовъ.

Чтеніе хорошихъ книгъ, не отрывая населенія отъ работы (въ праздники и по вечерамъ) можетъ дать много больше, чѣмъ школы. Въ библиотекѣ, гдѣ собрано много хорошихъ книгъ, каждый найдетъ отвѣтъ на любой свой вопросъ. А для того, чтобы выбрать подходящую книгу, нужно слушать популярныя чтенія. Непродолжительные курсы, наприм., по сельскому хозяйству, винодѣлію, садоводству и огородничеству, пчеловодству, шелководству, молочному хозяйству не помогутъ крестьянину обезпечить безбѣдное существованіе.

Народныя выставки, подобно популярнымъ лекціямъ доступны какъ грамотнымъ, такъ и неграмотнымъ.

Еще больше значенія имѣютъ народные дома, которые вмѣщаютъ въ себѣ библиотечку—читальню, залъ для спектаклей и народныхъ чтеній, иногда потребительную лавку. Такіе дома не толь-

ко просвѣщаютъ народъ, но и избавляютъ его отъ пьянства и другихъ нездоровыхъ развлеченій.

Сельское земство ближе знакомо съ нуждами своего околка и поэтому лучше знаетъ, въ какомъ видѣ внѣшкольнаго образованія опъ нуждается; построить ли народный домъ, устроить ли библиотеку, курсы и народные чтенія.

Внѣшкольное образованіе доступно даже самымъ маленькимъ поселкамъ. Наприм., въ Уфимской, Ярославской и др. губерніяхъ, устраиваются избы—читальни, каждая изъ которыхъ обходилась въ годъ 60 руб. (на выписку журналовъ и газетъ). Земство доставляетъ въ подобныя избы пол-пуда керосина въ мѣсяць, на освѣщеніе.

Практика пермскихъ земствъ показываетъ, что сельскія общественныя организаціи берутъ на себя трудъ совершенно бесплатно хранить передвижныя библиотеки, пересылаютъ ящикъ съ книгами и ведутъ выдачу книгъ, не доставляя никакихъ расходовъ центру. При этихъ библиотекахъ могутъ быть спеціальныя разъѣздныя лектора, съ волшебными фонарями, съ картинами синематографа, съ грамофономъ *).

Агрономъ В. В. Шарковъ (см. „Волостное земство“, № 9—10, 1917 г.) находитъ внѣшнюю практику по распространенію сельскохозяйственныхъ знаній крайне недостаточной. Недостаточно распространять ихъ посредствомъ живой рѣчи, школъ и книжекъ. Нужно устраивать сельскохозяйственныя музеи, показательныя поля, показательныя (пробныя) участки, показательныя крестьянскія хозяйства, опытные поля съ опытными скотными дворами.

Нужны прокатныя станціи земскихъ орудій и машинъ. Желательно, чтобы ихъ было не менѣе, какъ по одной на каждое селеніе. Удобно прокатныя станціи устраивать при показательныхъ поляхъ и хозяйствахъ, при крестьянскихъ сельскохозяйственныхъ обществахъ и при отдѣленіяхъ земскихъ складовъ сѣмянъ и туковъ.

Желательно зерноочистительные пункты, случные пункты, ветеринарныя лечебницы и абмудаторіи для крестьянской скотины. Первые пункты по 1 на селеніе, а послѣдніе по 1 на каждый агрономическій участокъ.

III.

Земство не можетъ ограничиваться распространеніемъ спеціальныхъ знаній. И въ школахъ, и на внѣшкольныхъ чтеніяхъ должно

*) См. статью П. Сазаматина: „Организація народныхъ чтеній“ „Волостное земство“ № 4, 1917 г.

быть объяснено народу объ его новыхъ правахъ. Забитый до сихъ поръ обыватель сдѣлался свободнымъ гражданиномъ. Въ нѣсколько дней не могло исчезнуть отсутствіе правового сознанія, политическое и социальное-экономическое невѣжество широкихъ массъ населенія, все то, что воспитывалось и тщательно поддерживалось старой властью.

Необходимо популярно ознакомить народъ съ новой системой управленія. Права всѣхъ правительственныхъ и общественныхъ учреждений расширились. Необходимо ознакомить народъ и съ новыми его обязанностями, съ новыми налогами и повинностями.

Необходимо текстуально и подробно разъяснить сущность и значеніе объявленныхъ политическихъ свободъ, избирательнаго права, учредительнаго собранія, его задачъ. Ознакомить съ задачами милиціи, мѣстнаго самоуправленія.

Особенно важно привлечь вниманіе крестьянъ и притомъ безграмотной и полуграмотной массы къ задачамъ земства, вообще, и въ частности мелкой земской единицы, рассказать что дѣлало земство въ Россіи и Западной Европѣ и что можетъ сдѣлать здѣсь, въ Грузіи.

Особенное вниманіе должно быть удѣлено аграрной реформѣ. Необходимо ознакомить народъ съ разными проблемами, связанными съ ней, и съ той программой, которую намѣтило Правительство.

Таковы, по мнѣнію опытныхъ земцевъ, высказавшихся въ спеціальной земской печати, задачи вновь вводимыхъ земскихъ учреждений, особенно мелкой земской единицы, по дѣлу развитія въ народѣ просвѣщенія. А затѣмъ практика можетъ дополнить изложенную выше программу первыхъ шаговъ земства, укажетъ, какія еще мѣстныя нужды, необходимо принять во вниманіе при примѣненіи этой программы.

Г. Тумановъ.

Посредническая дѣятельность земствъ.

На долю молодыхъ земствъ выпала весьма тяжелая и отвѣтственная задача по устройству мѣстной жизни и для успѣшнаго разрѣшенія ея надо приложить много энергіи и труда. Помимо организационной работы, которая къ тому же тормозится отсутствіемъ и средствъ, и подготовленныхъ работниковъ, молодымъ земствамъ предъявляются требованія о немедленномъ увеличеніи числа больницъ съ образованіемъ небольшихъ ме-

дицинскихъ участковъ, объ открытїи новыхъ начальныхъ училищъ для осуществленія всеобщаго обученія, объ организацин всеобщаго обученія, о постройкѣ дорогъ, объ учрежденїи агрономическихъ участковъ и пр., пр., совершенно забывая, что каждая новая лечебница, школа, дорога прежде всего требуютъ денегъ, денегъ и денегъ. Между тѣмъ земскіе ресурсы весьма ограничены. Заводская и фабричная промышленность, которая могла бы служить объектомъ для обложенія земскими сборами, у насъ почти не развита. Главное занятіе населенія составляетъ сельское хозяйство, которое находится въ первобытномъ состоянїи и ведется примитивными приѣмами. Поэтому увеличеніе ставокъ обложенія земли, которая въ силу создавшихся экономическихъ условій, является главнымъ объектомъ обложенія, если и возможно, то далеко не въ такой степени, чтобы покрыть хотя бы главные обязательные расходы земствъ. При административномъ веденїи земскаго хозяйства земскіе сборы въ процентахъ составляли;

Названіе сборовъ.	Тифлисская	Кутаисская	Сухумскій округъ.
	губернїя.		
Сборъ съ промысловыхъ свидѣтельствъ	8 ⁰ / ₁₀₀	7 ⁰ / ₁₀₀	6,4 ⁰ / ₁₀₀
Сборъ съ трактирныхъ заведеній	0,66 ⁰ / ₁₀₀	2,3 ⁰ / ₁₀₀	0,7 ⁰ / ₁₀₀
Доходы б. приказа общественнаго призрѣнїя	4 ⁰ / ₁₀₀	0,6 ⁰ / ₁₀₀	0,3 ⁰ / ₁₀₀
Зачетъ изъ штрафнаго капитала	0,9 ⁰ / ₁₀₀	10 ⁰ / ₁₀₀	0,9 ⁰ / ₁₀₀
2 ⁰ / ₁₀₀ -ный сборъ	2,4 ⁰ / ₁₀₀	4 ⁰ / ₁₀₀	3 ⁰ / ₁₀₀
Сборъ съ городскихъ недвижимыхъ имуществъ	25,5 ⁰ / ₁₀₀	8,7 ⁰ / ₁₀₀	14, ⁰ / ₁₀₀
Сборъ съ казенныхъ земель	1,7 ⁰ / ₁₀₀	1,1 ⁰ / ₁₀₀	2,1 ⁰ / ₁₀₀
Пеня за несвоевременный взносъ окладныхъ сборовъ	7 ⁰ / ₁₀₀	4,7 ⁰ / ₁₀₀	4,5 ⁰ / ₁₀₀
Поземельный сборъ	44, ⁰ / ₁₀₀	53,7 ⁰ / ₁₀₀	67, ⁰ / ₁₀₀

Изъ этой таблицы видно, что въ Тифлисской губернии земскій сборъ отъ обложенія недвижимости составлялъ (городской 25,5%, земельной 44,7% и пеня 7%)—77,2%, въ Кутаисской (городской 8,7%, земельной 53,7% и пеня 4,7%)—67,1% и въ Сухумскомъ округѣ (городской 14,2%, земельной 67,6% и пеня 4,5%)—86,1%.

Если даже допустить, что нѣкоторыя статьи доходной смѣты и будутъ земствами измѣнены, тѣмъ не менѣе главнымъ источникомъ земскихъ сборовъ все таки останется земля. Къ вопросу же о какомъ либо существенномъ повышеніи поземельнаго обложенія надо относиться весьма серьезно, такъ какъ, нажимая сильно налоговой прессъ, возможно вызвать, если не ропотъ, то во всякомъ случаѣ недовольство среди населенія. А это крайне нежелательно, и все стараніе земствъ должно быть направлено на укрѣпленіе ихъ престижа. Конечно, повышая обложеніе, земство дастъ населенію школы, больницы и пр. Но и школы и больницы не могутъ же быть открыты въ каждомъ селеніи. И вотъ тѣ то селенія, въ которыхъ не будутъ открыты больницы и школы, а возможно, что такихъ селеній будетъ въ нѣкоторыхъ уѣздахъ значительное количество, могутъ остаться недовольными: налоги увеличили, а ничего не дали, дали другимъ, а не намъ...

Поэтому, относясь съ крайнею осторожностью къ сколько нибудь значительному повышенію земельного обложенія, земствамъ надлежитъ искать другіе пути, укрѣпляя въ то же время въ сознаніи народной массы идею земскаго управленія.

Въ настоящее время, на почвѣ ненормальнаго положенія транспорта, товарообмѣна и вообще рынка пышнымъ цвѣтомъ расцвѣла во всѣхъ видахъ спекуляція, и вмѣстѣ съ тѣмъ исчезли самыя необходимыя для крестьянскаго обихода предметы. Снабженіе населенія самыми необходимыми предметами—сахаромъ, мыломъ, бязью, гвоздями, косами, лечебными матеріалами и пр. пр. могло бы съ одной стороны удешевить эти продукты, а съ другой операція эта могла бы дать земствамъ нѣкоторыя суммы въ видѣ прибыли, окупивъ, конечно, всѣ издержки по веденію этой операціи. Направляя по этому руслу свою первоначальную дѣятельность, земства не только укрѣпили бы свое положеніе, введя въ сознаніе народной массы значеніе и пользу земствъ, но могли бы за счетъ нѣкоторой прибыли развивать земскую дѣятельность, открыть нѣсколько школъ, больницъ. Са-

мо собою разумѣется, что снабженіе населенія предметами и продуктами первой необходимости, т. е. посредническая дѣятельность земствъ, должно вообще входить въ программу ихъ работы, но на иныхъ основаніяхъ. Сейчасъ же современныя условія диктуютъ земствамъ посредническую дѣятельность поставить на первомъ планѣ.

Для большей успѣшности посреднической дѣятельности уѣздныя земства должны объединиться въ одну организацію или въ видѣ цѣлевого союза, или въ видѣ центральной.

Если мы обратимся къ дѣятельности русскихъ земствъ, то увидимъ, что въ „мирное“, до „военнаго времени“, когда транспортъ, товарообмѣнъ дѣйствовали правильно и спекуляція не находила для себя столь благопріятной почвы, почти всѣ земства въ большей или меньшей степени развивали посредническую дѣятельность, открывая склады сельскохозяйственныхъ машинъ, орудій, и другихъ необходимыхъ для деревенскаго обихода предметовъ. Нѣкоторыя земства, какъ напр. Полтавское, сами производили необходимыя для населенія предметы, устраивая кирпично-черепичные и известковые заводы. И этой посреднической дѣятельностью русскія земства занимались не между прочимъ, а придавали ей большое и серьезное значеніе. Цѣлью посреднической дѣятельности было съ одной стороны стремленіе по возможности удешевить предметы первой необходимости, дать ихъ населенію лучшаго качества, а съ другой насколько возможно облегчить ихъ приобрѣтеніе, предоставляя населенію широкій кредитъ. Обыкновенно при покупкѣ уплачивалась одна пятая или даже одна десятая стоимости приобрѣтаемаго предмета, а остальная сумма разсрочивалась подъ поручительство сельскихъ властей на 6—12 мѣсяцевъ. Такая дѣятельность земствъ нисколько не носила филантропическаго характера, посреднической дѣятельности былъ приданъ дѣловой коммерческой характеръ: не только окупались издержки, но получались нѣкоторые излишки, которые, по постановленіямъ земскихъ собраній, обращались на удовлетвореніе земскихъ нуждъ.

Чѣмъ шире поставлена посредническая дѣятельность, чѣмъ большій районъ она захватываетъ, тѣмъ больше она обезпечена успѣхомъ. Поэтому посредническою дѣятельностью занимались главнымъ образомъ губернскія земства, но и районъ губерніи оказывался недостаточнымъ: нѣкоторыя губернскія земства входили въ союзы. Такъ, Орловское губернское земство въ союзѣ

съ сосѣдными земствами имѣло центральный складъ сельскохозяйственныхъ машинъ, орудій и разныхъ другихъ предметовъ.

Обращая вниманіе нашихъ земствъ на этого рода дѣятельность и по условіямъ времени и обстоятельствамъ придавая ей первостепенное значеніе, мы должны указать, что для успѣшности развитія посреднической дѣятельности она должна быть предметомъ вѣдѣнія не уѣздныхъ въ отдѣльности земствъ, а по возможности должна охватывать наиболѣе широкій районъ. Для этого посредническая дѣятельность должна быть объединена или въ центральномъ земскомъ органѣ или въ цѣлевомъ союзѣ уѣздныхъ земствъ.

И въ томъ и въ другомъ случаѣ уѣздныя земства могутъ снабжать главное закупочное бюро средствами для образованія оборотнаго капитала и, пропорціонально взносу, уѣздное земство получаетъ предметы для распространенія среди населенія. Такъ какъ въ разныхъ уѣздахъ населеніе можетъ нуждаться въ различныхъ предметахъ въ большей или меньшей степени, то приобрѣтеніе центральнымъ органомъ разныхъ предметовъ производится по предварительнымъ заказамъ уѣздныхъ земствъ.

Если русскія земства и открывали населенію широкій кредитъ при покупкѣ изъ земскихъ складовъ, то это объяснялось отсутствіемъ у населенія денегъ, и тѣмъ, что и земства сами приобрѣтали въ кредитъ. Въ настоящее время, когда вся торговля ведется на наличныя деньги, когда земства врядъ ли будутъ въ состояніи сами приобрѣсти что либо въ кредитъ и при наличіи у населенія денегъ, отпущкъ земствами населенію предметовъ и продуктовъ первой необходимости долженъ вестись не въ кредитъ, а за наличныя деньги.

Съ образованіемъ же мелкой земской единицы, которая должна явиться самымъ дѣятельнымъ агентомъ по снабженію населенія предметами первой необходимости посредническая дѣятельность, будучи приближена къ населенію, должна получить самое широкое развитіе, а это въ свою очередь послужитъ не только къ завоеванію земствами довѣрія со стороны населенія, но и можетъ дать земствамъ нѣкоторыя средства для развитія своей дѣятельности.

В. Соколовъ.

Планъ развитія дорожной сѣти въ Республикѣ Грузин.

(Окончаніе).

Въ самомъ недавнемъ прошломъ Россія, создавая сѣть путей сообщенія, обращала вниманіе почти исключительно на постройку желѣзныхъ дорогъ. И при наличности значительнаго протяженія естественныхъ водныхъ путей и дешеваго саннаго пути—оно было по началу естественно, потому что именно этотъ родъ путей по своимъ удобствамъ, скорости движенія и непрерываемой срочности провоза, могъ пробуждать страну отъ застоя, обусловливаемого громадными разстояніями и трудностью передвиженій. Рельсовые пути блестяще выполнили свое назначеніе. Освобождая страну отъ застоя, желѣзныя дороги въ то же время усиленно развивали и самыя потребности сношеній и притомъ самыхъ разнообразныхъ, —отъ быстрыхъ до медленныхъ, отъ дешевыхъ до дорогихъ и отъ раздробительныхъ до массовыхъ. Съ другой стороны, въ этомъ процессѣ общаго оживленія страны и выявилась та глубокая разница, которая существуетъ между различными родами путей сообщенія въ ихъ служеніи государству сообразно природѣ ихъ органическихъ свойствъ, которая заставляетъ ихъ специализироваться на извѣстныхъ сторонахъ этого сложнаго дѣла. Но мало того, что разные пути обладаютъ различными специальными качествами въ дѣлѣ обслуживанія внутреннихъ сношеній, они вмѣстѣ съ тѣмъ рѣзко разнятся и по предѣльному объему своей работы, а въ отношеніи запаса этого объема, въ отношеніи способности усиливать движеніе желѣзныя дороги стоятъ на послѣднемъ мѣстѣ. Предѣлъ ихъ движенія ставится графикомъ, сама по себѣ природа желѣзныхъ дорогъ, съ ихъ фиксированнымъ на рельсахъ движеніемъ вагоновъ, лишаетъ возможности широко развитъ пропускную и провозную способность. Не то даютъ гужевые и въ особенности водные пути. Они допускаютъ свободное движеніе въ обѣ стороны въ нѣсколько рядовъ, и такое ихъ качество придаетъ имъ огромную эластичность въ развитіи пропускной способности. Ко всему тому гужевой извозъ близокъ къ населенію, а водная доставка—самая дешевая изъ трехъ видовъ транспорта. Безъ развитія гужевыхъ и водныхъ путей немислимо процвѣтаніе желѣзныхъ дорогъ, и тѣмъ не менѣе въ Россіи до 1914 года игнорировали потребность страны въ устройствѣ шоссеинныхъ дорогъ, а временами прямо отрицали необходимость ихъ проведенія при наличности рельсовыхъ путей, и водное богатство государства оставляли въ первобытномъ видѣ. Останавливаясь здѣсь особо на водныхъ

путяхъ, мы можемъ добавить, между прочимъ, два положенія, признанныхъ теперь и у насъ, и за-границей: водные пути помогаютъ желѣзнымъ дорогамъ, облегчаютъ ихъ и, способствуя разработкѣ естественныхъ богатствъ страны, вмѣстѣ съ тѣмъ создаютъ и новые грузы для желѣзныхъ дорогъ. Рѣки Грузіи—съ одной стороны не знаютъ зимняго стоянія, которое имѣетъ мѣсто въ Россіи и позволяетъ желѣзнымъ дорогамъ отнимать грузы отъ водныхъ путей,— съ другой стороны бытовое характеръ нашихъ рѣкъ лишаетъ возможности значительнаго развитія внутреннихъ водныхъ путей. И потому въ этой области мы на первое время намѣчаемъ немного: предполагаемъ улучшить фарватеръ р. Ріона отъ Самтреди до Поти, дабы возможно было установить пароходное движеніе на этомъ участкѣ. Судходный участокъ придется обставить пристанями: позже съ судходствомъ по Ріону можно будетъ подняться и выше Самтреди, по крайней мѣрѣ до Копитнари, откуда начнется вторая перевальная дорога. Кромѣ того предстоитъ одновременно съ осушкой болотъ въ низовьяхъ Ріона провести съѣтъ необходимыхъ этому району каналовъ. Объ одномъ изъ такихъ каналовъ говорилось въ Шатиловской Комиссіи въ 1908 году. Наконецъ, придется обратить вниманіе и на улучшеніе слага по рѣкамъ Грузіи.

Перехода къ гужевымъ дорогамъ, надлежитъ отмѣтить, что въ условіяхъ мѣстной дѣйствительности, при недостаточномъ развитіи желѣзно-дорожной сѣти, при отсутствіи физической возможности даже въ будущемъ широко пользоваться самыми дешевыми водными путями съ одной стороны, а съ другой съ появленіемъ автомобиля, который въ значительной мѣрѣ удешевитъ и ускоритъ гужевую перевозку, значеніе колесныхъ (гужевыхъ) путей здѣсь особенно повышается. Болѣе того: въ настоящее время роль гужевыхъ дорогъ важнѣе, чѣмъ прежде; ибо онѣ не только являются подъѣзными путями къ желѣзно-дорожнымъ линіямъ и воднымъ путямъ, но онѣ должны представлять собою цѣльную, самодовлѣющую, независимую отъ рельсовыхъ и водныхъ путей сѣтъ, допускающую новѣйшее грузовое автомобильное движеніе. Изъ всего сказаннаго выше о гужевыхъ путяхъ, становятся вполне естественными требованія средствъ, какъ на улучшеніе существующихъ дорогъ, такъ и на развитіе наличной гужевой сѣти. Предлагаемое нами развитіе гужевой сѣти предусматриваетъ, во-первыхъ, перестройку, или восстановленіе важнѣйшихъ, но плохихъ по ихъ состоянію дорогъ, а, во-вторыхъ, сооруженіе новыхъ дорогъ. И тѣ, и другія дороги мы ниже приводимъ по губерніямъ, расположивъ ихъ въ порядкѣ важности для государства.

А. Кутаисская губернія.

Возстановить Военно-Имеретинское государственное шоссе въ направленіи „Самтреди - Коцитнари - Кутаисъ-Сурамъ-Михайлово-Гори-Михетъ“, протяженіемъ $28 + 78 + 110 = 216$ вер. Разсматриваемая дорога должна быть: а) центральной и самой важной частью главной артеріи автомобильной (гужевой) сѣти дорогъ Грузіи, б) крайне важной стратегической сѣтью двухъ базисовъ-центровъ Республики—Кутаиса и Тифлиса, в) магистралью Горійскаго, Шаропанскаго и Кутаисскаго уѣздовъ, г) гужевымъ подходомъ къ самому дешевому по тарифу водному пути, имѣя въ виду возстановленіе въ улучшенномъ видѣ воднаго транспорта отъ Самтреди (Оршири) до Поты, на первое время, а въ будущемъ доведеніе воднаго пути до Кутаиса.

2) Шатиловская коммиссія, обсудивъ дорожныя нужды Кутаисской губерніи, на первомъ мѣстѣ постановила работы по улучшенію Военно-Осетинской дороги Округа путей сообщенія. Эта нужда до сихъ поръ не утолена и въ текущемъ году она остро ощущалась. Сказаннаго достаточно, чтобы считать указанныя работы по-прежнему первоочередными, особливо учитывая большое государственное значеніе Военно-Осетинской дороги, являющейся единственнымъ для всей Кутаисской губерніи колеснымъ выходомъ на Сѣверный Кавказъ.

3) Дорогу Зугдиди-Сухумъ надлежитъ оборудовать постоянными искусственными сооруженіями; этого требуетъ прежде всего несомнѣнное большое государственное значеніе этой дороги, являющейся началомъ берегового Черноморскаго шоссе, и многоводіе и быстрота теченія пересѣкаемыхъ дорогой рѣкъ и рѣчекъ. Временные деревянные мосты, при обиліи влаги на побережьѣ, и въ прежнее время, при дешевомъ лѣсѣ, оказывались не выгодными. Будущее можетъ дать лишь новые доводы въ пользу постоянныхъ сооружений. Такое улучшеніе дороги, помимо глубоко понимаемыхъ экономическихъ интересовъ (учета капитализаціи расходовъ на ремонтъ) повелительно диктуется запросами автомобилизма, требующаго самостоятельной, независимой отъ желѣзныхъ дорогъ, сѣти шоссеинныхъ магистралей, на которыя лишь 4 года тому назадъ, передъ войной, въ Россіи, наконецъ, установился правильный взглядъ. Разсматриваемая дорога „Зугдиди-Сухумъ“ является участкомъ главной и единственной для Грузіи продольной шоссеинной магистрали, которую придется возстановить полностью и оборудовать надлежащимъ образомъ. Шатилов-

ская комиссія, обсудивъ дорожныя нужды Сухумскаго Округа признала необходимымъ въ первую очередь привести въ надлежаще состояніе Сухумо-Зугдидское шоссе, имѣющее „не только экономическое и административное, но и важное стратегическое значеніе. Приведеніе въ порядокъ этой дороги должно выразиться, по мнѣнію Комиссіи, не только въ капитальномъ переустройствѣ полотна дороги но и въ оборудованіи ея постоянными искусственными сооружеями“.

4) Построить „Они-Цхинвальскую“ колесную дорогу черезъ сел. Ири, Часавали, Гунта, длиною около 72 вер. Гужевому пути давно пора быть въ этомъ направленіи, такъ какъ тутъ одно время намѣчалось сооруженіе рельсоваго пути. Разсматриваемая дорога должна захватить густо населенный районъ, соединить центръ Рачинскаго уѣзда, живущаго преимущественно отхожимъ промысломъ съ хлѣбнымъ Горійскимъ уѣздомъ, сосѣдней, Тифлисскаго губерніи, съ торговыми пунктами и желѣзною дорогой въ Гори, въ 70-ти верстахъ отъ Тифлиса, и приблизить къ послѣдней на 138 верствъ. Наконецъ „Они-Цхинвальская“ дорога, съ ея продолженіемъ до Гори и далѣе по Военно-Имеретинской дорогѣ до Мцхета, установитъ весьма важную въ стратегическомъ отношеніи связь между такими крупными магистралями, какъ Военно-Грузинская и Военно-Осетинская дороги.

5) Шоссированіе, съ параллельнымъ переустройствомъ нѣкоторыхъ, слабо трассированныхъ участковъ, и оборудованіе искусственными сооружениями дороги „Мерія (полпути отъ Озургеть къ Нотанеби)-Сунса“, длиною 18 верствъ. Съ окончаніемъ шоссировки Григолетской дороги (на участкѣ, прилежащемъ къ Молтаквиному желѣзно-бетонному мосту, что въ 9-ти верстахъ отъ Поти) и улучшеніемъ разсматриваемой дороги „Мерія-Сунса“, создается сквозной шоссированный путь отъ Озургеть до Поти, протяженіемъ $18+18+18=45$ верствъ, иначе говоря, кратчайшій выходъ для произведеній Озургетскаго уѣзда къ вышнему рынку, къ морю. Этимъ же путемъ Озургеты должны получать и хлѣбъ и др. предметы ввоза. Стратегическое значеніе разсматриваемой дороги несомнѣнно велико; для оцѣнки достаточно учесть расположеніе путей у Поти и Озургеть. Шатиловская комиссія, признавъ за этой дорогой экономическое значеніе для всего уѣзда, поставила ее выше Сванетской тропы (Джвари-Бечо).

6) Шоссировать и оборудовать искусственными сооружениями, обезпечивающими сквозной проѣздъ, дорогу Зугдидо-Джанскую протяженіемъ 30 вер. Шатиловская Комиссія, обсуждая дорожныя нужды Кутаисскаго губерніи поставила эту дорогу на первое мѣсто, (см.

стр. 47 Протоколовъ комиссії ген. Шатилова). Наблюдаемое на разсматриваемой дорогѣ значительное движеніе должно на много возрасти съ завершеиіемъ Сванетской тропы, которая дастъ выходъ черезъ Джвари-Зугдиди всей Сванетіи на плоскость къ морю и желѣзной дорогѣ.

7) Достройка и уширеніе Сванетской тропы („Джвари-Бечо“), протяженіемъ 98 в., составляющей продолженіе предыдущей дороги и являющейся единственнымъ безпрепятственнымъ въ теченіе круглаго года сообщеніемъ Сванетіи съ остальнымъ міромъ въ направленіи на Зугдиди. Разсматриваемая Сванетская тропа не знаетъ переваловъ, она имѣетъ лишь естественный по р. Ингуру, спускъ въ Зугдиди и къ строящейся Черноморской желѣзной дорогѣ. Всѣ остальные выходы изъ Сванетской котловины имѣютъ или ледниковые (на сѣверъ) или высокіе, болѣе 9 тысячъ футовъ, перевалы, доступные для вьючнаго переѣзда въ теченіе 3—4 мѣсяцевъ въ году. А между тѣмъ Сванетіа, съ ея богатѣйшей альпійской флорой, давно ждетъ капитала, который развелъ бы правильное молочное хозяйство и понастроилъ санаторіи. И то и другое съ одной стороны выявитъ производительныя силы цѣлаго народа (свановъ), а съ другой стороны избавитъ послѣдній отъ необходимости искать заработокъ ради пропитанія себя и семьи въ отхожемъ промыслѣ, въ неподходящихъ и вредныхъ для него климатическихъ условіяхъ.

8) Построить „Сачхеро-Шорапанскую“ колесную дорогу, которая должна оживитъ горнопромышленный районъ уѣзда и дать обиженному дорогами Шорапанскому уѣзду меридіональную гужевую магистраль, крайне необходимую при тамошней топографіи мѣстности. Приблизительная длина дороги 40 верст.

9) Озургетскій уѣздъ имѣетъ одну шоссеиную магистраль съ запада на востокъ. Нужна ему вторая, меридіональная, магистраль съ сѣвера на югъ и, по возможности въ средней части. Такимъ условіямъ удовлетворитъ постройка дороги „Ланчхута—Озургеты—Ачи“, которая, помимо мѣстнаго экономическаго, будетъ имѣть большое стратегическое значеніе. Прибавимъ, что часть этого пути, длиною до 33 вер., можно считать шоссированной въ обоихъ возможныхъ вариантахъ отъ Озургетъ къ Ланчхутамъ. При окончательномъ выборѣ направленія дороги надлежитъ полностью учесть мнѣніе изыскателя—инженера.

10) Построить „Хони-Цагерскую“ колесную дорогу и тѣмъ дать естественный выходъ на равнину, къ губернскому центру—Кутаису, къ желѣзной дорогѣ и будущему водному пути всѣмъ живущимъ по

такой большой рѣкѣ, какъ Цхенись-Цхали. Помимо оживленія значительнаго района, не имѣющаго колесныхъ путей, этой дорогой приблизится уѣздный центръ „Цагери“ къ Кутаису и облегчится самый путь, такъ какъ не придется брать высокаго перевала, лежащаго на теперешнемъ пути—Черезъ Орбели. А проведеніемъ желѣзной дороги до Хони (что входитъ въ разрядъ первоочередныхъ линій) разстояніе отъ Цагеръ до рельсовой сѣти сократится съ 75 до 50-ти верстъ. Тутъ слѣдуетъ отмѣтить, что на первыхъ отъ Хони 10-ти верстахъ вверхъ по Цхенись-Цхали имѣется уплотненная гравіемъ дорога равниннаго характера, содержащая натуральной повинностью, и потребуетъ для проведенія ея въ должный видъ сравнительно небольшихъ работъ. На протяженіи остальныхъ 40 верстъ придется строить новую колесную дорогу.

11) Продолжая предыдущую дорогу вверхъ по р. Цхенись-Цхали построить саженную тропу отъ Цагеръ до Лашкетъ, длиною 55 верстъ. Шатиловская комиссія, во-первыхъ, имѣла въ виду эту тропу продолжить черезъ Латпарскій переваль (высотою 9300 фут.) до Ушкуля, т. е. верхней Сванетіи, иначе говоря, войти въ верховья р. Ингура; проектировалась тропа длиною 65 верстъ.; во-вторыхъ, та же комиссія намѣчала для Сванетіи второй выходъ, черезъ ея восточные перевалы, затѣмъ на югъ къ Кутаису, въ видѣ тропы „Ушкуль—Лашкетъ—Переваль—Джвари—Орбели—“, откуда по Лаожапурской земской колесной дорогѣ можно попасть (у Алпани) на Военно-Осетинскую дорогу Округа путей сообщенія. Протяженіе этой, второй, тропы теоретически опредѣлялось въ 50 верстъ. И объ тропы—„Цагери-Сванетская“ и „Орбели-Сванетская“ Шатиловской комиссіей ставились по своему значенію выше ранѣе нами упомянутой, заканчиваемой постройкой—такъ называемой, Сванетской тропы „Джвари-Бечо“, Съ такой точкой зрѣнія, объясняемой недостаточнымъ освѣщеніемъ вопроса съ экономической и технической точек зрѣнія, представителями съ мѣстъ, работавшими въ Шатиловской комиссіи—экономическое тяготѣніе Сванетіи черезъ восточные перевалы какъ къ уѣздной ставкѣ и губернскому центру, такъ и къ Терской области, черезъ Мамисонскій переваль, тяготѣніе обусловливаемое несовершенствомъ, а вѣрнѣе отсутствіемъ путей сообщенія и ненормальной припиской Сванетіи не къ Зугдидскому, а Лечхумскому уѣзду, нужно было давно признать совершенно неестественнымъ и эту ошибку исправить. Такая мысль у мѣстной администраціи была и выливалась въ форму официальнаго представленія. Теперь при введеніи земства и новомъ государственномъ строительствѣ

исправленіе такой ошибки вполне возможно, и проведеніе въ жизнь реформы—въ видѣ приписки Сванетіи къ Зугдидскому уѣзду и административному управленію изъ Зугдидъ—въ значительной мѣрѣ облегчается наличиемъ Сванетской тропы (Джари-Бечо), на которой остались сравнительно небольшія недодѣлки для открытія безпрепятственаго сквозного движенія. Тутъ можетъ возникнуть вопросъ: почему Сванетія экономически должна тяготѣть къ Зугдидамъ и вообще къ юго-западу? Отвѣтъ простой: Сванетія расположена въ котловинѣ, образуемой сѣвными вершинами въ верховьяхъ р. Ингура; естественно сванамъ, имѣющимъ кругомъ ледниковые (на сѣверѣ) и вообще высокіе, болѣе 9 тысячъ, футовъ, перевалы, 8—9 мѣсяцевъ покрытые снѣгомъ,—тяготѣть въ направленіи теченія Ингура, при впаденіи котораго въ Черное море расположена Анаклія, ведущая довольно значительную морскую торговлю, при отсутствіи какихъ либо портовыхъ устройствъ. По Ингуру сваны сплавляютъ лѣсъ, по Ингуру же Сванетской тропой къ нимъ долженъ приходиться хлѣбъ, какъ кукурузный изъ избытковъ Западной Грузіи и Анакліи, такъ и пшеничный, доставляемый моремъ или по сооружаемой Черноморской желѣзной дорогѣ. А отъ поѣздокъ за хлѣбомъ въ Терскую область черезъ ледники, на сѣверъ, или черезъ 3 высокіхъ перевала въ восточномъ направленіи (на Мамисонскій перевалъ) съ теченіемъ времени сваны должны будутъ отказаться, въ особенности, когда мѣстное земство сумѣетъ организовать соответствующіе кооперативы и склады дешеваго хлѣба въ Бечо, путемъ своевременнаго подвоза по Сванетской тропѣ. Наконецъ, удобнѣе всего будетъ Сванамъ въ зимнее и вообще холодное время спускаться съ ихъ высокой котловины по сванетской тропѣ въ поискахъ отхожихъ промысловъ, пока развитіе ихъ мѣстныхъ производительныхъ силъ, создавъ на мѣстѣ солидный спросъ на рабочія руки, не низведетъ до минимума потребность изъ-за куска хлѣба въ отхожемъ промыслѣ.

Изъ приведенныхъ соображеній становится очевиднымъ, что пока взаимныя сооруженія двухъ тропъ—„Цагеры-Сванетской“ и „Орбези-Сванетской“, достаточно будетъ построить часть первой изъ нихъ, т. е. отъ Цагеръ вверхъ по Цхенисъ-Цхали, до Лашкетъ, протяженіемъ 55 верстъ, что съ другой стороны даетъ экономіи $(65+50)-55=60$ верстъ горной тропы.

12) Соорудить колесный путь „Они—Шкмери—Сачхери“, который явится естественнымъ продолженіемъ упомянутой въ пунктѣ 8-мъ гужевои магистрали Шорапанскаго уѣзда и облегчитъ сношенія двухъ смежныхъ уѣздовъ со значительнымъ взаимнымъ тяготѣ-

нѣмъ, такъ какъ одинъ изъ нихъ (Рачинскій) живетъ преимущественно отхожимъ промысломъ и, между прочимъ, извѣстенъ своими плотниками, а другой (Шорапанскій) очень богатъ разрабатываемыми недрами земли (марганецъ) Техническая рекогносцировка, произведенная въ намѣченномъ направленіи, показала, что для проведенія колесной дороги потребуются сравнительно небольшія работы. Приблизительное протяженіе проектируемой дороги 45 верстъ.

13) Построить новую шоссейную „Кутаисъ-Цхалтубскую“ дорогу, протяженіемъ 9 верстъ, взаимъ существующей, столь плохо проведенной, что по ней въ дождливое время можно ѣхать лишь верхомъ, или на туземной арбѣ. Проектъ новой дороги имѣется въ Строительномъ Отдѣленіи Кутаисскаго Губернскаго Правленія, составленный на основаніи изысканій 1913 года, когда стоимость новаго полотна съ постоянными искусственными сооружениями опредѣлялась примѣрно 46¹/₂ тысячъ рублей. Цѣною такой сравнительно небольшой затраты имѣлось въ виду покончить съ существующей опасной для проѣзда дорогой, удорожающей и стѣсняющей проѣздъ и тѣмъ крайне понижающей значеніе цѣлебныхъ Цхалтубскихъ минеральныхъ водъ и ихъ посѣщаемость, и развитіе курорта. Радиоактивные Цхалтубскіе источники стоятъ особнякомъ среди минеральныхъ водъ не только Грузіи, но и всего Закавказья и по существу должны стать замѣтной статьёй дохода въ бюджетъ страны, быстро погасивъ затраты на устройство новой шоссейной дороги.

Считаемъ не лишнимъ ради поясненія привести нѣкоторые выводы изъ научнаго доклада о Цхалтубѣ. Изслѣдованіемъ 1913 года Цхалтубскія воды признаны химически безразличными или термальными—цѣлебныя ихъ свойства приписываются главнымъ образомъ ихъ радиоактивности и высокой температурѣ. По количеству плотныхъ веществъ и по температурѣ Цхалтубскіе источники стоятъ очень близко къ заграничнымъ водамъ—Terpliz-Schönaу въ Богеміи, Wildbad въ Вюртембергскомъ Шварцвальдѣ и Alhama de Aragon въ Испаніи. По степени радиоактивности Цхалтубскія воды не уступаютъ знаменитымъ водамъ Terpliz-Schönaу. При всемъ томъ Цхалтубскія воды продолжаютъ пребывать въ первобытномъ состояніи, во-первыхъ, изъ-за плохой дороги, во-вторыхъ, потому, что эти воды являлись собственностью 80 владѣльцевъ.

Второе препятствіе теперь взято: воды переданы въ казну и остается дать шоссейную дорогу и затратить средства на устройство водъ. Съѣзды до 40 тысячъ народу ежегодно, безъ помощи всякой газетной рекламы, уже доказываютъ, что Цхалтубскія воды стоятъ

того, чтобы затратить капиталъ на ихъ благоустройство, чтобы ихъ изучить всесторонне и использовать ихъ цѣлебныя свойства при помощи современныхъ бальнеотерапевтическихъ методовъ для полученія наибольшихъ результатовъ въ смыслѣ ихъ цѣлебности.

14) Не взирая на полное отсутствіе дороги, до войны процвѣтала, привлекая много дачниковъ и больныхъ, единственный въ своемъ родѣ во всей Западной Грузіи уголокъ—казенная дача „Бахмаро“, (въ Озургетскомъ уѣздѣ), представляющій рѣдкое сочетаніе горнаго и морского воздуха. Примѣрная высота Бахмаро 5000 футовъ. Необыкновенно благотворный климатъ, красоты природы, живописная мѣстность, покрытая богатой хвойной растительностью, очаровательные виды съ окружающихъ горъ на все Западное Закавказье, съ Эльбрусомъ, Чернымъ моремъ и т. п.,—даютъ достаточные шансы на то, чтобы Бахмаро превратилось въ первоклассную климатическую станцію. Тому доказательствомъ служить, между прочимъ, регистрація 6.000 душъ дачниковъ въ 1913 году. Но помѣхой тому служить полное отсутствіе колесныхъ путей сообщенія. Необходимо построить колесную дорогу, уплотненную сподручными матеріалами (гравіемъ, чурой и т. п.), отъ Чохатаури до Бахмаро, протяженіемъ примѣрно 25 верстъ. Трассируя линію на Бахмаро, необходимо изыскателю однимъ варіантомъ захватить расположенное на р. Гобезаули, извѣстное своими минеральными водами щелочными и желѣзистыми сел. Набеглави.—

Б. Тифлисская губернія.

1) Спрямить Военно-Грузинскую шоссеиную дорогу на переконѣ „Цилканы-Анануръ“, отъ 43-й до 67-й версты, что вызывается прежде всего значительными экономическими соображеніями, а именно: проектируемое спрямленіе

а) сокращаетъ рассматриваемый участокъ съ 24 версты на 6 вер., т. е. на 25%, что будетъ давать ежегодную экономію по обычному и капитальному ремонту, а равно по перевозкѣ грузовъ;

б) вовсе выбрасываетъ подъемъ съ высоты въ 2100 футовъ (Цилканы) на Базалетскій (Керанскій) переваль въ 3500 футовъ, откуда приходится у Ананура спускаться до 2500',—тогда какъ въ проектируемомъ спрямленіи на Жинвали будемъ имѣть лишь постепенный и естественный, вверхъ по рѣкѣ Арагвѣ, подъемъ съ 2100' (Цилканы) до 2500' (Анануръ),—что будетъ давать значительную экономію въ бензинѣ для автомобилей и сберегать силы упряжныхъ

животныхъ при движеніи въ обоихъ направленіяхъ—отъ Цилванъ къ Ананuru и обратно;

в) уходить отъ сплошныхъ на протяженіи 6-ти верстъ ползуновъ, по которымъ (59—64 в.в.) пролегаетъ существующая дорога и съ которыми борьба совершенно безнадежна въ виду глубокаго залеганія постелей скольженія. Эти ползуны, во-первыхъ, вызываютъ спеціальныя по борьбѣ съ ними въ общемъ крупныя расходы, имѣющіе естественную, обусловленную природой ползуновъ тенденцію къ непрерывному нарастанію, во-вторыхъ, тѣ же ползуны, разстраивая шоссеиную кору, способствуютъ скорому ея износу и въ значительной мѣрѣ повышаютъ поперстный расходъ на ремонтъ полотна, въ-третьихъ, ползуны, разстраивая цѣлостъ искусственныхъ сооружений на дорогѣ, вызываютъ частые и крупныя расходы, какъ на капитальный ремонтъ, такъ и на полное переустройство этихъ сооружений, не говоря о необходимости усиливать мощность сооружений противъ обычнаго изъ-за неблагопріятныхъ условій ихъ службы въ ползунахъ;

г) наконецъ, проектируемое спрямленіе дороги, приблизивъ послѣднюю къ Арагвѣ, улучшить качество и удешевить стоимость заготовки шоссеино-ремонтнаго матеріала (щебня).

Протяженіе проектируемаго спрямленія—18 верстъ, при чемъ на ближайшихъ къ Ананuru 6½ верстахъ уже имѣется полотно, придется его лишь уширить и поверхъ имѣющагося уплотненія дать сплошныя розсыпи. И, вообще, работы по переносу дороги обойдутся сравнительно не дорого и во всякомъ разѣ въ ближайшія затѣмъ 10 лѣтъ окупятся на экономіи въ ремонтѣ, а тамъ, далѣе, казна будетъ имѣть 10% съ затраченнаго на спрямленіе капитала въ видѣ той же экономіи на содержанія новой дороги по сравненію со старой. Шатиловская комиссія много вниманія удѣлила этому спрямленію Военно-Грузинскаго шоссе: была назначена спеціальная комиссія подъ предсѣдательствомъ Члена Совѣта Намѣстника для детальной разработки даннаго вопроса, и только недоразумѣніемъ можно объяснить, что до сихъ поръ не осуществлено разсматриваемое спрямленіе.

2) Продолжить Манглиское шоссе, обрывающееся нынѣ въ 21 верстѣ за Манглисомъ (въ Березовой Балкѣ), до г. Ахалкалакъ и тѣмъ приблизить къ Тифлису, какъ Ахалкалакскій уѣздъ съ его промышленностью, такъ и верховье р. Храмъ, съ его сыровареніемъ и маслодѣліемъ. Подробныя техническія изысканія въ этомъ направленіи были произведены Округомъ въ 1914 году. Однако потребується

назначить и окончательныя изысканія ради внесенія улучшеній въ проектированную линію, въ особенности при подходѣ къ Ахалкалакамъ; тамъ, дабы избѣжать снѣжныхъ заносовъ и необходимости нести излишніе расходы на содержаніе зимняго пути, придется трассировать линію въ обходъ съ юга обоихъ Абуловъ (вершины горъ), черезъ Радіоновку, Погу и Джиграшены, и выйти па земское шоссе недалеко отъ Ахалкалакъ. Тогда протяженіе проектируемаго шоссе окажется—87 вер. Необходимость достройки дороги на Ахалкалаки поставлена была на первое мѣсто въ докладѣ представителя Тифлисской губерніи Шатиловской комиссіи и, наконецъ, то же (первое) мѣсто ей отведено и военнымъ вѣдомствомъ Грузинской Республики въ Особомъ Совѣщаніи 2 октября прошлаго года.

3) Продолжить Кахетинское шоссе отъ платформы „Качрети“ Кахетинской ж. д. въ направленіи — Просіанскій переваль — Карагаачъ—Таначи—Закаталы, съ вѣтвой на Царскіе Колодцы. Протяженіе проектируемой линіи до 73 вер., изъ коихъ на ближайшихъ къ Закататамъ (отъ Таначи) 23 верстахъ имѣется сносная уплотненная гравіемъ дорога. Сверхъ того Царскоколодскую вѣтку нужно считать верстъ 15. Разсматриваемая основная линія приблизитъ къ Тифлису Закаталы и богатѣйшій своей добывающей промышленностью Закаतालскій Округъ и, главное, дастъ возможность установить регулярныя сношенія въ теченіе круглаго года. Не то имѣемъ теперь: существующая шоссейная дорога изъ Цнорисъ-Цхали на Лагодехи и Белоканы пересѣкаетъ вбродъ 4 бѣшеныхъ горныхъ рѣчки, переѣздъ черезъ которыя бываетъ опасенъ, а то и вовсе невозможень въ періоды дождей—съ апрѣля по октябрь, т. е. въ теченіе полугода. А постройка мостовъ на этихъ рѣчкахъ требовала 1½ милліонной затраты (по нормамъ мирнаго времени), которая была не по силамъ земской кассѣ Закавказскаго края. И вотъ найденъ за послѣдніе годы иной выходъ изъ такого положенія: Строительное Отдѣленіе Тифлисскаго Губернскаго Правленія проектировало измѣнить направленіе колесной дороги на Закаталы въ обходъ упомянутыхъ рѣчекъ. Намѣченная нами линія „Качрети - Просіанскій переваль - Карагаачъ - Таначи - Закаталы“ какъ нельзя болѣе соотвѣтствуетъ указаннымъ даннымъ: во-первыхъ, она оставляетъ въ сторонѣ 4 горныхъ рѣчки, являющіяся теперь помѣхой регулярному и безопасному сообщенію съ Закататами, во-вторыхъ, проектируемая линія на 38 верстъ (52%) короче существующаго шоссе.

4) Въ направленіи „Цхинвали - Гупта“ переваль „Кутхъ - Зармагъ“—предполагается соединить Южную Осетию съ Сѣверной, усту-

ная ихъ значительному взаимному экономическому тяготѣнію. Конечные пункты разсматриваемой перевальной гужевоѣ дороги лежать—а) Цхинвали въ 32 верстахъ отъ г. Гори (расположеннаго на желѣзной дорогѣ) и б) Заромагъ—на Военно-Осетинской магистральной перевальной линіи. Протяженіе линіи „Цхинвали-Заромагъ“, какъ показали техническія изысканія, равно 95 вер. И настолько эта дорога нужна населенію, что оно съ минувшаго лѣта приступило къ разработкѣ дороги *натуральной повинностью*, не ввирая на неблагоприятное для строительства время. Между прочимъ, не лишнее будетъ отмѣтить, что разсматриваемая дорога на первыхъ отъ Цхинваль 15 верстахъ (до Гупты) сливается съ линіей, нами приведенной выше подъ № 4—по Кутаисской губерніи („Они-Гори“).

5) Обѣ дороги, упомянутыя въ предыдущемъ пунктѣ требуютъ улучшенія и шоссировки подхода къ желѣзной дорогѣ, къ уѣздному центру—Гори, т. е. на перегонѣ — „Цхинвали-Гори“, протяженіемъ 32 версты. За то говорятъ: наблюдаемое усиленное движеніе по дорогѣ, настоятельныя ходатайства мѣстнаго населенія (приплачивающаго за доставку грузовъ изъ за плохой дороги) и попытка Совѣта Намѣстника ассигновать средства на шоссировку, не удавшаяся лишь изъ за войны, которая вынудила сократить до минимума проведенныя раѣе въ установленномъ порядкѣ предположенія (земская смѣта на трехлѣтіе).

6) Построить гужевоѣ путь въ направленіи—Тіонеты-Балачаури-Цилканы, до 39-й версты Военно-Грузинскаго шоссе, протяженіемъ 32 версты. Проектируемая линія до 71 версты сократитъ разстояніе отъ Тифлиса до Тіонетъ и приблизитъ вмѣстѣ съ тѣмъ послѣдній пунктъ къ будущей перевальной желѣзной дорогѣ (Тифлисъ-Владикавказъ), трассированной по р. Арагвѣ. Ближайшей къ Тіонетамъ желѣзнодорожной станціей будетъ „Чопорта“, расположенная въ 4-хъ верстахъ отъ поворота разсматриваемой гужевоѣ дороги („Тіонеты-Цилканы“) на Абонасхевскій мостъ черезъ Арагву. Для большаго уясненія вопроса объ обезпеченіи Тіонетъ выходомъ къ Тифлису и о сѣти, а равно современнаго положенія вопроса о сообщеніяхъ Тіонетъ съ вышнимъ міромъ и необходимо добавить слѣдующее: изъ Тіонетъ теперь имѣется двѣ колесныхъ дороги, одна грунтовая, длиною 75 в. направляется на югъ къ Тифлису черезъ 3 высокихъ перевала, пролегающая по ползунамъ отъ Тіонетъ на первомъ перегонѣ, и находится она въ такомъ состояніи, что мѣстами опасенъ по ней проѣздъ; другая шоссейная дорога, протяженіемъ 55 вер. идетъ къ Телаву, содержится натуральной повиннос-

тью населенія, которое давно ничего не дѣлало по ремонту дороги и тѣмъ ее запустяло. И въ этомъ направленіи въ двухъ районахъ имѣются ползуны, дѣлающіе ненадежнымъ выходъ изъ Тіонетъ.

Наилучшимъ въ этомъ смыслѣ является направленіе на западъ къ Балачаурамъ, при наличіи хорошаго сподручнаго камня для шоссировки на большей части протяженія. Въ настоящее время изъ Тіонетъ въ Тифлисъ ѣдутъ кружнымъ путемъ, черезъ Телавъ, и дѣлаютъ—если пользуются Кахетинской желѣзной дорогой 144 версты по послѣдней и 55 вер. по земскому шоссе, всего 199 вер. Если же изъ Телавы, пользуясь автомобилемъ, направляются на Гомборы по казенному шоссе, то тутъ отъ Тіонетъ до Тифлиса будетъ 153 версты, при подъемахъ на 3 перевала.

Между тѣмъ какъ въ проектируемомъ направленіи „Тіонеты-Балачаури-Цилканы“ мы имѣемъ 71 версту при одномъ перевалѣ (водораздѣлъ р. р. Іоры и Арагвы).

7). На 41-й верстѣ шоссе изъ Тифлиса къ Воронцовкѣ и Александрополю расположено небольшое сел. Кизиль-Аджило, откуда имѣется отвѣтвленіе прямо на югъ, черезъ р. Храмъ, къ Шулаверамъ. Необходимость гужеваго приближенія (до 58 вер.) Шулаверъ къ столицѣ республики настолько сама собой очевидна, что аргументировать ее не приходится.

8). Шоссировать, съ попутными улучшеніями, подходъ отъ тѣхъ же Шулаверъ до Желѣзнодорожной стан. Ашага-Сераль, протяженіемъ 7 верстѣ. Необходимость устройства шоссе на этой подъѣздной къ ближайшему вокзалу вѣткѣ отмѣчалась многократно мѣстнымъ населеніемъ, дѣлались попытки натуральной повинностью уплотнить подотнѣ гравіемъ, вносились кредиты въ земскую смѣту на шоссировку, но пока положительныхъ результатовъ нѣтъ, а шоссировки требуютъ прежде всего крайне тяжелыя мѣстныя грунтовыя условія, въ значительной мѣрѣ превышающія ставки гужеваго транспорта въ періоды дождей и распутицы.

9). Обширѣйшая и богатѣйшая своими пастбищами Лорійская степь имѣетъ единственный и въ то же время весьма неудовлетворительно построенный подъѣздной путь къ желѣзной дорогѣ въ направленіи „Джелаль-Оглы-Калагеранъ“, протяженіемъ 25 верстѣ. Эту дорогу на первыхъ отъ Калагерана 21 вер. необходимо перестроить и шоссировать по проекту, имѣющемуся въ округѣ путей сообщенія. Въ видѣ справки можемъ сообщить, что передъ войной Округъ дѣлалъ соответствующее представленіе въ Министерство и потребный на работы кредитъ вносилъ въ смѣту. Отсюда явствуетъ

крупное стратегическое значеніе разсматриваемой дороги, отмѣченное и военнымъ министерствомъ Грузіи въ особомъ Совѣщаніи 2 октября 1918 года.

10) Возстановить Тифлисъ-Кавашскую дорогу, на протяженіи 41 версты, составляющую участокъ заброшеннаго съ проведеніемъ желѣзной дороги, шоссейнаго пути государственнаго значенія между Тифлисомъ и Елисаветполемъ. Тутъ, въ цѣляхъ установленія правильныхъ точекъ зрѣнія на дорожное дѣло, нельзя не обратить вниманія на характерный, по вмѣстѣ съ тѣмъ крайне ошибочный взглядъ творцовъ былой россійской дорожной политики, въ силу которой, построивъ желѣзную дорогу, всякій разъ забрасывали шоссе, пролежавшее въ томъ же направленіи.

Рутинеры, игнорировавшіе и статистику, и экономику, брали по первому впечатлѣнію лишь то положеніе, которое предшествовало открытію новаго рельсоваго пути, и не учитывали вліянія чугулки на захватываемый ею районъ. И въ самомъ дѣлѣ такое шоссе лишается транзитныхъ грузовъ изъ за дешевизны желѣзно-дорожнаго тарифа, но мѣстное значеніе того же шоссе, обычно являющагося магистралію, на которую выходитъ цѣлая серія гужев. подъѣздныхъ путей, возрастаетъ съ теченіемъ времени, подъ вліяніемъ оживленія, вносимаго открытіемъ рельсоваго пути; густота движенія пассажирскаго и грузоваго на шоссе вскорѣ поднимается до данныхъ, предшествовавшихъ постройкѣ желѣзной дороги. И примѣры Западной Европы также указываютъ, что мѣстное движеніе по шоссе сливается въ такія направленія, которыя придаютъ имъ новое значеніе магистралей государственнаго характера. Въ сущности, шоссейная магистраль по отношенію къ государству имѣетъ такое же значеніе, какое въ городѣ имѣютъ улицы. Вѣдь точно также и въ городахъ по улицамъ проводятся рельсовые пути, а въ нѣкоторыхъ городахъ существуетъ и водное движеніе по каналамъ; но никому не приходится въ голову возбуждать вопросъ о томъ, нужны ли улицы въ городѣ.

Когда же рѣчь заходитъ о шоссе въ государствѣ, то почему то ставятъ вопросъ, нужны ли шоссейныя магистраліи и не достаточно ли ограничиться одними подъѣздными путями. И если въ прошломъ такой вопросъ былъ ошибкой, то теперь, съ развитіемъ автомобильнаго движенія, такихъ вопросовъ и ставить нельзя. И въ самомъ дѣлѣ, автомобиль только тогда приблизится къ населенію и получить должное распространеніе, когда шоссейныя дороги будутъ не въ видѣ подъѣздныхъ путей, а въ видѣ связанныхъ между собой пла-

номѣрно проведенныхъ магистралей, къ которымъ должны примыкать пути мѣстные, по крайней мѣрѣ, уплотненіе сподручными матеріалами. И ни въ коемъ случаѣ нельзя бросать старыхъ шоссеинныхъ магистралей, какъ то было сдѣлано въ семидесятыхъ годахъ въ отношеніи Казахскаго и Военно-Имеретинскаго государственныхъ шоссе.

11) Построить колесную дорогу „Гори—Атени—Цалка“, до Едд—Килисы (связь съ будущимъ шоссе Тифлисъ—Ахалкалаки), протяженіемъ 73 версты, и тѣмъ продолжить до конца меридіональную магистраль обширнаго Горійскаго уѣзда и дать выходъ Цалкѣ, тяготящей къ Гори въ силу экономическихъ императивовъ. О проведеніи этой дороги хлопочетъ, между прочимъ, и военное вѣдомство Грузіи, по стратегическимъ соображеніямъ.

12) Шоссировать общую для трехъ уѣздовъ (Сигнахскаго, Телавскаго и Тіонетскаго) правоалазанскую (расположенную по правому берегу р. Алазани) магистраль „Сигнахъ—Телавъ—Тіонеты“, пролегающую по густо-населенной и богатой виноградниками мѣстности. Исключеніе составляютъ ближайшія къ Тіонетамъ 30 версты, но тамъ мы имѣемъ другое богатство—Ильдоканскую нефть. Полное протяженіе этой дороги 119 версты, изъ нихъ 8 версты шоссированы, остальные—лишь уплотнены.

13) Лѣвоалазанская магистраль, начинающаяся отъ Телава и доходящая у Лагодехъ до Закатальскаго Округа,—на перегонѣ „В. Гавази—Ново-Мизайловка“ прерывается въ районѣ Угельтехильскаго перевала; необходимо постройку этой дороги, имѣющей протяженіе въ 20 версты и начатой натуральной повинностью населенія, закончить по технически составленному проекту.

14) Въ дорожномъ отношеніи сѣверная часть Тіонетскаго уѣзда находится въ исключительно тяжелыхъ условіяхъ; во всей Грузіи она стоитъ особнякомъ, такъ какъ тамъ вовсе нѣтъ дорогъ; нельзя считать за дороги опасныя для передвиженія горныя тропы, которыми вынуждены пользоваться непрехотливыя пшавы, вистины и хевсуры. Этимъ бездорожіемъ, этой оторванностью отъ всего остального міра и объясняется культурная отсталость названныхъ выше народовъ. Въ направленіи „Живвали—Пшавская и Хевсурская Арагвы—верховье Чанты—Аргуна“ до границъ Терской области проектируется постройка въ началѣ тропы саженой ширины (по примѣру Сванетской тропы) съ тѣмъ чтобы съ теченіемъ времени ее уширить подъ колесное движеніе. Приблизительная длина „Пшаво-Хевсурской“ тропы—65 версты.

15) Необходимо въ направленіи Шулаверы-Ахъ-Керпі-Привольное-Воронцовка съ вѣткой на Садахло, закончить переустройство и уплотненіе сподручнымъ матеріаломъ существующей дороги, мѣстами снесенной рѣчками. Протяженіе дороги 60 вер., вѣтки 10 вер. Работы производились въ 1916 году натуральной повинностью населенія, усилено и въ теченіе многихъ лѣтъ хлопотавшаго объ организаціи этого благого для нихъ дѣла. Рѣзко усилившіеся съ осени 1916 года наборы на войну прервали работы. Необходимо, однако отмѣтить, что рассматриваемая дорога имѣетъ не столько мѣстное, сколько транзитное движеніе, вызываемое кочевками мусульманскаго населенія Сигнахскаго, Тифлисскаго и Борчалинскаго уѣздовъ, уходящаго на лѣто въ Лорійскія степи со своимъ скотомъ, и въ началѣ осени спускающагося обратно на свои низменныя, мларійныя мѣста.

Таковъ планъ развитія путей сообщенія Грузіи.

И если теперь подвести краткій цифровой итогъ сказанному выше и ради сопоставленія обратиться къ даннымъ наличной сѣти наиболѣе благоустроенныхъ дорогъ Грузіи, то мы получимъ слѣдующее:

I. Существующіе пути сообщенія:

- 1) Желѣзныхъ дорогъ 876 верстъ *)
- 2) Лучшихъ гужевыхъ путей:
 - а) Округа путей сообщенія (М. П. С.) 1349 верстъ
 - б) Земскихъ дорогъ, содержимыхъ на денежные сборы 898 верстъ.

Итого гужевыхъ дорогъ—2247 верст .

II. Проектируемые пути сообщенія:

- 1) Постройка новыхъ желѣзныхъ дорогъ—1626 верстъ.
- 2) Приспособленіе подъ судоходство воднаго пути 70 верстъ.
- 3) Въ отношеніи гужевыхъ дорогъ намѣчено:
 - а) построить вновь 787 верстъ.
 - б) перестроить, возстановить 410 верстъ.
 - в) шоссировать, частично улучшить 513 верстъ.

Въ результатъ къ приведенной выше наличной гужевой сѣти—прибавится благоустроенныхъ (гужевыхъ) дорогъ $787+410+173=1370$ верстъ, а общее протяженіе всѣхъ путей сообщенія поднимет-

*) Сѣть, приведенную въ № 2 „К. Г.“, на стр. 39, мы въ данномъ случаѣ дополнили Кахетинской ж. дорогой и выставили ея итогъ.

ся съ 3123 вер. до 6189 вер., т. е. удвоится. Но, какъ видно изъ цифръ введенія настоящей записки, этого вѣдъ всякихъ сомнѣній мало: можно проектируемую здѣсь сѣть почестъ лишь за начало, съ осуществленіемъ котораго нужно поспѣшить. О дальнѣйшемъ должны позаботиться и казна, и народившееся земство, обязательно координируя свои дѣйствія въ интересахъ государственныхъ.

Не выходя изъ предѣловъ своей узко-технической компетенціи, на этомъ можно было бы и почестъ свою задачу выполненной, однако глубокая живленность затронутого вопроса вынуждаетъ насъ слегка коснуться и другой стороны дѣла, взятаго въ полномъ объемѣ, сказать нѣсколько словъ касательно изысканія средствъ, необходимыхъ для осуществленія намѣченнаго нами плана и, вообще для развитія въ краѣ дорожнаго дѣла. При этомъ намъ придется ограничиться простымъ перечнемъ соответствующихъ мѣропріятій, такъ какъ вопросъ о финансированіи нашего плана могъ бы быть предметомъ особаго доклада.

Базирюясь на разнообразныхъ матеріалахъ, собранныхъ заграничной практикой, европейской и американской, а равно дѣятельностью русскаго правительства съ 1914 года до октябрьскаго переворота 1917 года, можно указать такіе способы финансированія выше приведеннаго плана развитія путей сообщенія Грузіи. При этомъ мы будемъ имѣть въ виду лишь водные и гужевые пути, потому что постройка желѣзныхъ дорогъ сама найдетъ для себя средства, главнымъ образомъ, извнѣ.

1) Такъ какъ устроенными путями сообщенія будетъ пользоваться не только нынѣшнее поколѣніе, но еще въ большей степени ими воспользуются будущія поколѣнія, то вполне умѣстно заставить послѣднія участвовать въ расходахъ на постройку дорогъ. Иными словами, для устройства путей сообщенія должны быть заключены займы *внѣшніе и внутренніе*, подобно тому какъ устраиваются займы для постройки желѣзныхъ дорогъ, признаваемыхъ необходимыми и общающихъ выгоды отъ эксплуатаціи.

2) Образованіе *дорожнаго капитала* уѣздныхъ земствъ путемъ изданія закона, аналогичнаго проведенному Витте въ 1896 году; и 22-хъ лѣтняя практика русскіихъ земствъ дастъ достаточно матеріаловъ для изданія хорошаго закона для Грузіи.

3) Созданіе *Земскаго Фонда* по матеріаламъ русскаго закона 28 іюня 1914 года, съ измѣненіями, проведенными 31 іюля 1916 г. въ порядкѣ 87 ст. Осн. Зак. Изъ этого фонда Министерство путей сообщенія могло бы выдавать земствамъ безвозвратныя субсидіи отъ

$\frac{1}{2}$ до $\frac{2}{3}$ стоимости проектируемыхъ работъ и $\frac{1}{8}$ отпускать въ видѣ ссуды на известное число лѣтъ (напр. 25) изъ 3,8% (см. проектъ русскаго гужевого устава). Отмѣтимъ здѣсь, между прочимъ, что американскій законъ „о федеральномъ субсидированіи дорожнаго строительства“, изданный 11 іюля 1916 года разрѣшаетъ выдачи пособій *не свыше 50%* стоимости работы,—остальное долженъ давать штатъ (губернія).

4) *Обложеніе прилегающихъ къ дорогамъ частновладѣльческихъ земель.*

5) Установленіе *дорожной подати* въ видѣ прямого ежегоднаго обложенія всѣхъ *дорожными полтинниками*—вродѣ дорожныхъ саптимовъ во Франціи.

6) Возможно введеніе заставнаго сбора, но мы не рекомендовали бы эту мѣру въ силу такихъ соображеній: русск. практика судебныхъ и шоссейныхъ сборовъ, повлекшая отмѣну послѣднихъ, показала, что это обложеніе сопряжено съ дорогой системой взиманія сборовъ, которая сама поглощаетъ много средствъ. Затѣмъ, при ней неизбежны злоупотребленія по взиманію самихъ сборовъ. Наконецъ, это обложеніе всегда было ненавистнымъ для населенія явленіемъ. Такое же явно отрицательное отношеніе къ шоссейнымъ сборамъ выявили и американцы при изданіи въ 1916 году закона о федеральномъ субсидированіи дорожнаго строительства.

7) Установить на всѣхъ желѣзнодорожныхъ станціяхъ *попудный сборъ* съ грузовъ какъ прибывающихъ, такъ и отправляемыхъ.

8) Ежегодныя въ бюджетномъ порядкѣ крупныя ассигнованія государства на дорожное строительство по программѣ, расписанной на нѣсколько лѣтъ впередъ.

9) Самымъ могучимъ средствомъ, которое можетъ двинуть скоро и замѣтно дорожное строительство въ Грузіи, должно быть *примѣненіе натуральной повинности*, для всѣхъ равной и для всѣхъ обязательной, путемъ изданія спеціальнаго закона, о чемъ въ Министерствѣ Внутреннихъ Дѣлъ уже поднять вопросъ. Останавливаться далѣе на этомъ большомъ и въ прошлой практикѣ больномъ вопросѣ, мы не станемъ, отмѣтимъ лишь для свѣдѣнія: во Франціи, стоящей особнякомъ по высокой степени развитія дорожной сѣти, дѣйствуетъ до сихъ поръ законъ 21 мая 1836 года о натуральной повинности, которому главнымъ образомъ и обязана Франція своими успѣхами въ дорожномъ дѣлѣ.

Румынія въ дѣлѣ примѣненія натуральной дорожной повинности явила собой особо яркій примѣръ: 50 лѣтъ тому назадъ она

въ дорожномъ отношеніи была въ состояніи худшемъ, нежели Россія—а въ настоящее время, благодаря систематическому въ теченіе 35 лѣтъ приложенію натуральной повинности, Румынія по густотѣ своей сѣти шоссированныхъ путей начинаетъ приближаться къ Германіи, и сильнѣе Россіи въ 20 разъ.

Въ богатыхъ средствами Соединенныхъ Штатахъ до сихъ поръ, прибѣгаютъ къ натуральной повинности, какъ къ одному изъ самыхъ главныхъ и дѣйствительныхъ приемовъ финансированія дорожного дѣла.

Только путемъ примѣненія такого героическаго средства, какимъ можетъ явиться натуральная повинность, Румынія въ состояніи будетъ справиться со своей сугубой отсталостью отъ культурныхъ странъ въ дорожномъ дѣлѣ.

Инжен. п. с. М. Жадановъ.

Земско-Городской Институтъ.

Выборы въ земства и новыя городскія думы закончены. Заканчивается и организаціонная работа. Постоянные органы мѣстнаго самоуправленія должны перейти къ выполненію тѣхъ сложныхъ задачъ, которыя стоятъ передъ ними—улучшеніе социально-экономическаго быта, пробужденіе производительныхъ силъ страны, охраненіе интересовъ населенія. Но, къ сожалѣнію, въ данный моментъ работа не можетъ итти вполнѣ успѣшно. Причины тому и внутренняго, и внѣшняго характера. Первая заключается въ томъ, что второй и особенно третій элементы недостаточно или вовсе не подготовлены къ своей трудной и отвѣтственной дѣятельности, требующей спеціальнаго знанія, громаднаго опыта, такта и смѣлости *). Упрекать ихъ въ этомъ конечно, не приходится. Та энергія и тотъ интересъ, съ которыми они взялись за дѣло, служатъ порукой, что этотъ пробѣлъ будетъ заполненъ. Причиной внѣшняго характера являются тѣ условія нашего тяжелаго, переходнаго времени, которыя крайне затрудняютъ плодотворную дѣятельность и подчасъ дѣлаютъ ее невозможной, почему и строгой критикѣ не можетъ быть мѣста. Я даже думаю, что текущая работа должна производиться и ради непрерывности работъ, и ради принципа самосохраненія.

*) Сказанное въ большей мѣрѣ относится къ земствамъ и новымъ городамъ.

Проидеть тяжелое время, жизнь войдетъ въ нормальную колею и тогда только работа закипитъ въ самомъ широкомъ масштабѣ.

Но мы должны предвидѣть, что грядущее рѣзко будетъ отличаться отъ прошлаго. Жизнь усложнитъ наши задачи, выдвинетъ новыя. И въ дореволюціонное время въ связи съ ростомъ капитализма наблюдалось необычайное развитіе городской жизни и крупныя измѣненія въ деревнѣ, предъявлявшей все новыя и новыя требованія. Революція превратила нашу территорию изъ окраины въ самостоятельное государство. Крупныя демократическія реформы должны вызвать къ жизни производительныя силы страны.

Этотъ фактъ еще болѣе усилить и ускорить отмѣченный процессъ. Нашу деревню ждуть новыя соціально-экономическія формы, нашимъ городамъ предстоитъ громадный ростъ и нарождаются сложныя отношенія между городомъ и деревней.

На западѣ, и въ Россіи, въ послѣднее десятилѣтіе, опредѣлено было сознано, что успѣшное веденіе земскаго и городского хозяйства возможно лишь при наличіи специалистовъ и ряда вспомогательныхъ учреждений.

Было сознано, что третьему элементу принадлежитъ очень часто руководящая роль въ муниципальной работѣ, и что кустары должны уступить мѣсто людямъ съ широкой теоретической и практической подготовкой. Результатомъ этого сознанія явилось высшее земско-городское образованіе. Народилась особая профессія—„профессія третьяго элемента“.

Все вышесказанное приводитъ меня къ слѣдующимъ заключеніямъ: 1) неотложной задачей представляется организанія краткосрочныхъ курсовъ для второго и третьяго элемента. Опытъ организаніи такихъ курсовъ въ Тифлисѣ имѣлъ успѣхъ, но ихъ необходимо повторить въ болѣе широкомъ масштабѣ. Съ организаніей этихъ курсовъ медлить нельзя, ибо важно въ самомъ началѣ подготовить работниковъ къ ихъ дѣятельности.

Города и земства по очереди будутъ присылать слушателей, и въ теченіе весны курсы выполнятъ свое назначеніе.

2) Начатое дѣло необходимо довершить организаніей *Земско-Городского Института*. Институтъ явится разсадникомъ знаній и источникомъ опытныхъ специалистовъ. Необходимо будетъ открыть широкій доступъ въ Институтъ, въ качествѣ вольнослушателей, всѣмъ гражданамъ, ибо при нашемъ демократи-

ческомъ избирательномъ правѣ, каждый гражданинъ рассчитываетъ выступить въ качествѣ „второго элемента“. Число же дѣйствительныхъ слушателей должно быть ограничено потребностью государства. При этомъ необходимо принять во вниманіе, что Институтъ можетъ снабжать специалистами не только мѣстныхъ самоуправленій, но и кооперативы, страховыя и др. учрежденія. Желательно будетъ принимать въ Институтъ въ первую очередь лицъ, получившихъ общее экономическое образование (а таковое будетъ давать намъ Государственный Университетъ). Прохождение курса можетъ быть рассчитано на 2 года усиленной работы, для того, чтобы слушатели изучили основы земскаго и городского хозяйства, мѣстныхъ финансовъ, статистики, кооперации, страхования, бухгалтеріи и пр., и пр.

Если принять во вниманіе, что Политехническій Институтъ и Университетъ будутъ давать лишь общее экономическое образование, то необходимость организациі Института станетъ очевидной. Въ крайнемъ случаѣ необходимо открыть специальное Земско-Городское отдѣленіе при одномъ изъ высшихъ учебныхъ заведеній Тифлиса.

3) Независимо отъ всего вышесказаннаго долженъ стоять вопросъ объ учрежденіи *Земско-Городскаго Музея*.

Что изъ себя представляетъ это учрежденіе и каково его значеніе?

Въ Музеѣ прежде всего должна быть сосредоточена вся теоретическая литература по вопросамъ мѣстнаго самоуправления: всѣ изданія земствъ и городовъ, какъ на примѣръ, журналы, доклады, отчеты, смѣты и т. д. Итоги, объемъ и характеръ работъ должны быть представлены въ Музеѣ наглядно—въ видѣ статистическихъ таблицъ, діаграммъ, картограммъ и пр. Модели наиболѣе интересныхъ муниципальныхъ предпріятій, фотографическія снимки, планы и карты и пр., и пр. дополняютъ свѣдѣнія о городахъ и земствахъ. Словомъ необходимо собрать весь матеріалъ, характеризующій муниципальную жизнь государства.

Каково же будетъ значеніе Музея? Прежде всего онъ удовлетворитъ вполне понятный интересъ населенія. Но Музей имѣетъ большое практическое значеніе, и въ этомъ его главная заслуга.

Музей дастъ возможность второму и третьему элементу самостоятельно изучать вопросы мѣстнаго самоуправления. Онъ дастъ возможность взаимнаго ознакомленія, укажетъ результа-

ты прошлой работы, наличиемъ тщательно подобраннаго матеріала поможетъ ориентироваться и укажетъ пути дѣятельности въ будущемъ, избавить отъ роковыхъ ошибокъ и вообще облегчить всю текущую работу. Наконецъ, Музей можетъ давать всякаго рода справки, необходимыя органамъ мѣстнаго самоуправления. Онъ же будетъ служить лабораторіей для слушателей Земско-Городского Института, съ которымъ Музей можетъ слиться впоследствии.

Въ теченіе двухъ лѣтъ авторъ этихъ строкъ состоялъ хранителемъ Земско-Городского Музея и сотрудникомъ профессора-руководителя земско-городскимъ отдѣленіемъ при Кіевскомъ Коммерческомъ Институтѣ и по своему опыту знаетъ, какъ важно и цѣлесообразно наличие указанныхъ учреждений для каждаго муниципальнаго дѣятеля. А если это такъ, то намъ нужно спѣшить, для того, чтобы съ арміей специалистовъ встрѣтить то страдное время, которое насъ ожидаетъ впереди и несетъ намъ сложныя, срочныя задачи, отъ умѣлаго разрѣшенія которыхъ зависитъ все благосостояніе нашего молодого государства.

Н. Коіава.

Первый съѣздъ земствъ Грузіи.

Разсматривая резолюціи перваго съѣзда (съ 21 по 27 февраля) представителей уѣздныхъ управъ Грузіи, вспоминая настроенія и теченія мысли, господствовавшія среди пріѣхавшихъ земцевъ и сравнивая этотъ съѣздъ съ прошлыми земскими съѣздами Россіи, хочется прежде всего сказать, что съѣздъ былъ дѣйствительно земскій. Все время чувствовались земскіе работники, пріѣхавшіе для обсуждения реальныхъ вопросовъ, организаціоннаго характера, самыхъ неотложныхъ и важныхъ, накопившихся за короткое время ихъ существованія и отъ правильнаго разрѣшенія которыхъ будетъ зависеть судьба земскаго дѣла. Всѣ другіе вопросы и доклады, имѣющіе хотя бы и серьезное значеніе въ земской жизни, съѣздъ отложилъ, передавъ ихъ въ образованное имъ временное „Центральное Бюро Земствъ Республики Грузіи“.

Благодаря этому, съѣзду удалось не распылить свое вниманіе на разрѣшеніи сразу всѣхъ земскихъ вопросовъ и онъ могъ сосредоточиться на основныхъ вопросахъ порядка дня. Вынесенныя съѣздомъ резолюціи разработаны въ комиссіяхъ очень ограниченна-

го состава отвѣтственныхъ членовъ съѣзда и почти всѣ, за исключеніемъ резолюціи по докладу административной комиссіи, о взаимоотношеніи земства и центральной власти, принятой безъ преній и поправокъ, всѣ резолюціи обсуждались въ общемъ собраніи и въ 6 дней работы, съѣздъ сумѣлъ дать отвѣтъ по такимъ кардинальнымъ вопросамъ, какъ: 1) о мелкой земской единицѣ, 2) о созданіи земскаго центрального органа, 3) о взаимоотношеніи земства и правительства и 4) о земскихъ финансахъ.

Такимъ образомъ, съѣздомъ сдѣлана большая и очень цѣнная работа, несмотря на то, что съѣздъ былъ плохо подготовленъ, программа была мало продумана и внесенные доклады, какого бы они вниманія не заслуживали, носили случайный характеръ, не были систематизированы и даже основныя положенія (тезисы) докладчиковъ не были розданы членамъ съѣзда.

Время созыва съѣзда также нельзя признать удобнымъ, во-первыхъ потому, что уѣздная земская работа еще не налажена и требуетъ всего вниманія земцевъ и, во-вторыхъ, подготовка и выборы въ Учредительное Собраніе лишили возможности, какъ бюро по созыву, такъ и его членовъ, подготовиться къ съѣзду, черезъ день послѣ означенныхъ выборовъ, вся техническая сторона которыхъ была возложена, главнымъ образомъ, на земства. Откладывать же съѣздъ не было возможности по цѣлому ряду причинъ. Съѣздъ не былъ многочленнымъ, ибо пока зейскія учрежденія открыты всего въ 12 уѣздахъ. На съѣздѣ не много было также посторонней публики, но почти на всѣхъ его засѣданіяхъ присутствовали всѣ тѣ, кому дѣйствительно дорого земское дѣло; мы не можемъ не отмѣтить среди нихъ почтеннаго Георгія Михайловича Туманова, который въ теченія почти 40 лѣтъ ратовалъ за земскую реформу для народовъ Бавказа (докладъ Г. М. Туманова въ 1882 году тифл. двор. собр.) и которому суждено было увидѣть первый земскій съѣздъ Грузіи.

Президіумъ съѣзда составилъ почти исключительно изъ предсѣдателей управъ: среди членовъ преобладали члены управъ.

Занятія съѣзда происходили на грузинскомъ языкѣ, но, не желая лишать возможности принять участіе въ работѣ съѣзда не знающихъ этого языка, земцы не только предоставляли дѣлать доклады и выступать на русскомъ языкѣ, но и сами кратко резюмировали и передавали по русски содержаніе нѣкоторыхъ своихъ рѣчей.

Какъ и слѣдовало ожидать, съѣздъ сталъ явно на сторону децентралистической политики и проявилъ большую бдительность въ

отстаиваніи полной самостоятельности земствъ отъ всякихъ попытокъ отдѣльныхъ вѣдомствъ „сохранить за собою общее руководство и наблюденіе за дѣятельностью земствъ“. Въ этомъ отношеніи земскій сѣздъ оказался совершенно солидарнымъ съ послѣднимъ сѣздомъ городовъ. Резолюція, принятая по вопросу о взаимоотношеніи, не оставляетъ ни малѣйшаго сомнѣнія въ томъ, что за центральной правительственной властью признается единственное право „контроля исключительно за закономѣрностью дѣйствій мѣстныхъ органовъ“, на которые „возлагается не только завѣдываніе хозяйственно-экономической жизнью, но и функція государственнаго управленія“.

Послѣдняя мысль подчеркиваетъ полную децентрализацию. Эта же резолюція содержитъ въ себѣ указаніе на Западно-Европейскую систему отвѣтственности, какъ органовъ центральной правительственной власти, такъ и земства передъ судомъ. И сѣздъ повторяетъ положенія, введенныя Временнымъ Правительствомъ въ дѣйствующее земское положеніе 25 января 1918 года и которыя, какъ мы уже указывали), „должны быть положены въ основу земской реформы“, если таковая предвидится. Вообще докладъ представителя Минист. Вн. Дѣлъ Г. Наніашвили, принятый сѣздомъ, разработанный, обоснованный и встрѣтилъ полное сочувствіе земцевъ и, думается намъ, не нашелъ бы возраженій и со стороны теоретика государственнаго права.

На совершенно другихъ основаніяхъ былъ построенъ докладъ представителя Минист. Земледѣлія. Исходя изъ спеціальнаго закона,**) принятаго Национальнымъ Совѣтомъ Грузіи 3 января 1919 г., объ укрѣпленіи въ частную собственность населенія земель изъ государственнаго земельного фонда, по которому на земства (по аграрной реформѣ) возлагается роль мѣстныхъ органовъ Мин. Земл., Мин. Земл. всѣ мѣропріятія мѣстнаго характера предполагало проводить черезъ земства, рассматривая ихъ, какъ подчиненный себѣ органъ и устанавливая не только надзоръ, но и сохраняя „въ вѣдомствѣ общее руководство и наблюденіе за дѣятельностью земствъ въ качествѣ его мѣстнаго органа“. Само собою понятно, это положеніе оказалось совершенно неприемлемымъ для земцевъ, несмотря на горячую защиту этого основнаго положенія доклада не только представителями вѣдомства, но и Министромъ.

*) См. „Надвигающаяся реформа“, № 9—10 „Кавк. Гор.“ за 1918 годъ. Стр. 5.

***) Проектъ доклада, составленный еще до принятія Парламентомъ закона 3 января 1919 г., былъ напечатанъ въ журн. „Кавк. Гор.“, № 2.

Принимъ уже формулу по вопросу о взаимоотношеніи, предложенную Г. Напашвили, съездъ поручилъ центральному бюро установить съ вѣдомствомъ дѣловое сотрудничество. Въ соответствии съ принятымъ рѣшеніемъ съездъ измѣнилъ и предложенную представителемъ Мин. Нар. Просвѣщенія резолюцію, по докладу этого вѣдомства, исключивъ изъ нея все то, что нарушало права земствъ. Надо полагать, что докладъ этотъ былъ построенъ на законѣ Парламента Грузіи отъ 19 ноября 1918 года, по которому всѣ учебныя заведенія разныхъ вѣдомствъ, безъ различія типа и разряда, кромѣ агрономическихъ, были *переданы въ вѣдомство* Министерства Народнаго Просвѣщенія *).

Интересныя дебаты вызваны были докладомъ В. А. Соколова по вопросу о созданіи центрального земскаго органа въ видѣ краевого земскаго собранія и управы. Мы уже указывали въ свое время на нежелательность во время проведенія земской реформы измѣнить тотъ законъ, на основаніи котораго земство вводится **). Жизнь показала, что мы были правы,—до сихъ поръ земскія учрежденія, имѣющія обще-краевое значеніе, не могутъ быть переданы земству, и съездъ вынужденъ былъ создать явочнымъ порядкомъ временный центральный органъ, безъ котораго земское дѣло экономически не можетъ существовать и который, вѣроятно, въ ближайшемъ времени будетъ замѣненъ центральной земской управой. Создавая временное бюро, съездъ уже возложилъ на него задачу „выработать проектъ объединенія земствъ“, при чемъ резолюція подчеркиваетъ, „что въ ближайшемъ будущемъ предвидится необходимость созданія единаго общаго центра, *объединяющаго всю земскую работу*“, въ этой формулировкѣ мы усматриваемъ, что это объединеніе не будетъ добровольное, т. е. союзомъ земствъ, а Государственное правовое, т. е. центральное земское собраніе и управа. Если на съездѣ и приводились соображенія противъ такого центра, то лишь изъ боязни, что содержаніе его будетъ въ данное время не по средствамъ, возраженій же по существу доклада В. А. Соколова не было.

Земская дѣйствительность заставитъ создать этотъ органъ.

Когда въ началѣ настоящаго столѣтія въ Русскихъ земствахъ

*) Законъ 19 ноября 1918 г. опубликованъ въ № 106 „Сакартв. Респ.“ за 1918 годъ.

***) См. „Измѣненіе закона въ моментъ выборов“ № 7—8 за 1918 годъ журн. „Кавк. Гор.“, стр. 7.

образовалось сильное теченіе противъ губернскихъ земствъ, то и тогда не отрицалась необходимость болѣе крупнаго объединенія, областного или краевого земства.

Вопросъ о мелкой земской единицѣ разрѣшенъ съѣздомъ такъ же, какъ онъ былъ разрѣшенъ еще на Тифлисскомъ губернскомъ земскомъ совѣщаніи 1909 года, приурочивъ мелкую земскую единицу къ существующимъ обществамъ, *) причемъ съѣздъ, совершенно правильно съ земской точки зрѣнія, оговорился, „что введеніе мелкой земской единицы должно сообразоваться съ мѣстными условіями жизни“.

Д. Оніашвили сдѣлалъ докладъ, по финансовому вопросу. Такъ какъ совершенно очевидно, что Земства не могутъ быть лишены бюджетныхъ правъ и заинтересованы не менѣе государства въ источникахъ доходовъ, Съѣздъ призналъ „что въ жизни земства урегулированіе его финансоваго положенія занимаетъ первое мѣсто“. Вытекающее изъ сего конкретное пожеланіе съѣзда заключается главнымъ образомъ, въ передачу земствамъ всѣхъ реальныхъ налоговъ, оставляя государству подоходные налоги.—Высказанные нѣкоторыми чл. съезда предположенія о томъ, что должны быть одни государственные налоги, изъ которыхъ земству будетъ отчисляться извѣстный процентъ, съѣздомъ отброшены, какъ совершенно не отвѣчающіе земской идеѣ, основанной на самообложеніи.—Замѣтно было отсутствіе представителя минист. финансовъ при обсужденіи доклада Оніашвили; лишь въ заключительномъ засѣданіи съезда тов. министра финансовъ взялъ слово о правительственномъ займѣ.

Въ заключеніе съѣздъ выслушалъ докладъ С. Кона „Предстоящія задачи и организація земскихъ статистическихъ работъ“ и высказалъ пожеланіе создать при центр. бюро статистической отдѣлъ.

Между другими съѣздомъ былъ разрѣшенъ чрезвычайно важный вопросъ о будущемъ продовольственномъ аппаратѣ, взамѣнъ неоправданнаго надеждъ созданнаго на съѣздѣ городовъ продовольственнаго совѣта. Сознвая, что земству придется незамедлительно заяться продовольственнымъ дѣломъ и что неуспѣхъ въ этомъ сложномъ дѣлѣ можетъ гибельно отозваться на довѣрїи населенія къ земству, съѣздъ призналъ необходимымъ, чтобы въ будущемъ продовольственномъ органѣ, составленномъ вмѣстѣ съ союзомъ городовъ и кооперацій было бы большинство земцевъ.

*) См. Г. М. Гумановъ „Итоги земскихъ совѣщаній на Кавказѣ“, изд. Тифл. гор. думы 1915 г. Стр. 47.

Съездъ, заслушавъ докладъ административной комиссиі о штатахъ на администрацію и милицію, которые вмѣстѣ съ кредитами переданы въ вѣдѣніе земства, поставилъ на обсужденіе принципиальный вопросъ, нужно ли сохранить особую должность уѣзднаго Комиссара или весь административный отдѣлъ можетъ быть переданъ одному изъ членовъ управы? Должность уѣзд. Комиссара большинствомъ голосовъ упразднена и этимъ рѣшеніемъ земцы еще разъ правильно подчеркнули, что единственнымъ правомочнымъ исполнительнымъ органомъ земскаго собранія является управа и, слѣдовательно, по административному отдѣлу нѣтъ надобности сохранять должность особаго начальника.

На съездѣ съ очевидностью обнаружилось стремленіе земцевъ къ пріемственности въ методахъ земской работы со старымъ земствомъ. Въ рѣчахъ нѣкоторыхъ членовъ Съезда указывалось, что довѣріе къ земству въ населеніи пробуждается и это дастъ бодрость столь необходимую въ общественномъ дѣлѣ.

Однако явленіе, отмѣченное многими на съездѣ, чрезвычайно опасно можетъ отразиться на земскомъ дѣлѣ, особенно въ мелкой земской единицѣ,—это стремленіе изъ деревни въ города всѣхъ и особенно интеллигентовъ. Мѣстной демократіи необходимо обратить на это серьезное вниманіе и найти въ себѣ силы и желаніе работать въ демократическомъ земствѣ, хотя бы эта работа заставляла жить и въ глухихъ мѣстахъ Республики.—Многіе участники съезда въ своихъ выступленіяхъ обнаружили не достаточно еще точное знаніе земскаго положенія, что наводитъ насъ на мысль о необходимости перевода этого закона на грузинскій языкъ для его распространенія.

Намъ кажется, что основныя рѣшенія чисто организаціоннаго характера перваго земскаго съезда Грузіи не должны встрѣтить возраженія со стороны руководящимъ политическихъ круговъ Республики. Въ этомъ убѣждаетъ насъ принятый на партійномъ Собраніи докладъ главы правительства Н. Н. Жорданія*), въ которомъ отведено земству подобающее мѣсто и значеніе, и весь докладъ основанъ главнымъ образомъ на полной децентрализаціи.

*) См. № 46 и 48 газ. „Борьба“ за 1919 г.

Резолюціи перваго земскаго съѣзда Грузіи.

21—27—II—1919 г.

По докладу А. Г. Нанейшвили „О взаимоотношеніи земствъ съ органами власти“.

1. Для созданія наиболѣе упрощеннаго аппарата государственнаго управленія упразднить посредствующіе органы между мѣстными и центральными учрежденіями.

2. На мѣстные органы самоуправленія возлагается не только завѣдываніе хозяйственно-экономической жизнью, но и функціи государственнаго управленія, т. е. земства въ системѣ нашего государственнаго управленія есть органы, осуществляющіе государственныя функціи посредствомъ независимыхъ учреждений.

3. Центральнымъ учрежденіямъ для правильнаго и единообразнаго выполненія закона представляется, осуществляя контроль исключительно за закономѣрностью дѣйствій мѣстныхъ органовъ, издавать въ поясненіе законовъ обязательныя циркуляры и инструкціи, въ полномъ однако согласіи съ точнымъ смысломъ закона.

4. Центральные органы управленія не могутъ отмѣнять постановленія мѣстныхъ органовъ по вопросамъ, входящимъ въ кругъ вѣдѣнія послѣднихъ.

5. Органы центрального управленія, въ случаяхъ обнаруженія незаконныхъ дѣйствій мѣстныхъ органовъ, имѣютъ право приостанавливать приведеніе въ исполненіе соответствующихъ постановленій, на законномъ опредѣленный срокъ, для принесенія протеста въ соответствующую инстанцію административнаго суда.

6. Въ чрезвычайныхъ, нетерпящихъ отлагательства случаяхъ, органы мѣстнаго управленія, подъ своею отвѣтственностью, могутъ приостановленное постановленіе приводить въ исполненіе, съ представленіемъ одновременно мотивированнаго поясненія центральной власти, приостановившей это постановленіе.

По докладу Д. Е. Оніашвили „О земскихъ финансахъ и бюджетѣ“:

Принимая во вниманіе, что въ жизни земства урегулированіе его финансоваго положенія занимаетъ первое мѣсто, земскій съѣздъ постановляетъ: 1) такъ какъ доходы земства тѣсно связаны съ его бюджетными правами, необходимо въ скоромъ времени выяснить и утвердить въ законодательномъ порядкѣ ниже упомянутыя бюджетныя права земствъ. Государству передаются прогрессивные подоходные налоги, а земству — реальные. Это положеніе проводится въ

жизнь постепенно. 2) Необходимо вѣстѣ съ правительствомъ выработать специальный законопроектъ объ усиленіи земскихъ средствъ. Въ виду этого закона земствамъ передается часть денегъ, имѣющихъ поступить въ казну отъ продажи земель. 3) Необходимо внести поправку въ законопроектъ объ единовременномъ налогѣ. Въ распоряженіе земствъ переходитъ не $\frac{1}{5}$ дохода, а $\frac{2}{5}$. Такая же поправка необходима въ законопроектѣ по акцизному сбору на вино. Цѣна на одно ведро должна быть повышена съ 9 руб. до 16 руб. Законъ объ акцизномъ налогѣ распространяется не только на города, но и на селенія, вѣв винодѣльческихъ районовъ. 4) Земству предоставляется право полуднаго и другихъ сборовъ, но окончательное утвержденіе ихъ происходитъ въ законодательномъ порядкѣ. 5) Необходимо произвести переоцѣнку всѣхъ земель и согласно ихъ доходности ввести новые земельные законы. 6) Центральному земскому органу вмѣстѣ съ союзомъ городовъ передается для распредѣленія между земствами и городами имущество комитета снабженія и продовольственнаго совѣта со скидкой 60% на товары комитета снабженія по послѣдней оцѣнкѣ.

По докладу Асатиани „Объ администраціи въ земствѣ“:

Сѣздомъ была упразднена должность уѣзднаго комиссара, обязанности котораго предположено передать члену Управы по административному отдѣленію.

Весь же проектъ штатовъ переданъ въ Центр. Бюро для разработки и разсылки уѣзднымъ земствамъ.

По докладамъ Д. Топуридзе „О созданіи земскаго центра“ и В. А. Соколова „О центральномъ земствѣ“ принята слѣдующая резолюція, выработанная комиссіей по организаціи центра:

1) Въ виду того, что въ ближайшемъ будущемъ *предвидится* необходимость созданія единаго общаго центра, *объединяющаго всю земскую работу*, Сѣздъ полагаетъ: впредь до созданія такого центра организовать теперь же временно Центральное Бюро Земствъ Республики Грузіи въ составѣ пяти человекъ, выбранныхъ Сѣздомъ изъ среды земцевъ.

2) На временное Бюро возлагаются слѣдующія задачи:

- а) выработать проектъ будущаго объединенія Земства,
- б) принять при возможности отъ Правительства земскія учрежденія, содержавшіяся на земскія средства и имѣющія *общекраевое* значеніе,
- в) *немедленно* принять съ соответствующими кредитами ликвидируемыя Правительствомъ учрежденія и имущества,

какъ то: Комитетъ снабженія, Продовольственный Совѣтъ и др.

г) Бюро является представителемъ уѣздныхъ земствъ по всемъ ихъ нуждамъ и ходатайствамъ предъ Правительственными, Общественными и частными лицами и учрежденіями, а равно принимаетъ мѣры для организаци и распространенія сѣмянъ купороса, сельскохозяйственныхъ орудій и т. д.

д) Организовать дѣло продовольственной помощи населенію при тѣсномъ сотрудничествѣ Союза Городовъ и Центрального Союза Кооперативовъ, опираясь въ этой дѣятельности на уѣздныя земства.

Примѣчаніе. Для практическаго осуществленія задачи, указанной въ п. д и образованія соответствующаго продовольственнаго органа число членовъ отъ земствъ должно составлять большинство.

3) Расходы на содержаніе Бюро покрываются изъ начисленій опредѣленнаго %, получаемого съ продовольственныхъ операций производимыхъ Центральнымъ Бюро.

Примѣчаніе 1. Члены Бюро получаютъ мѣсячное жалованье въ размѣрѣ 2.000 руб.

Примѣчаніе 2. Лица, получающія содержаніе въ другихъ учрежденіяхъ, имѣютъ право на разницу.

По докладу Бережiani. „Мелкая земская единица“:

1) Съездъ сознаетъ, что введеніе мелкой земской единицы должно сообразоваться съ мѣстными условіями жизни. 2) За основу мелкой земской единицы принимается существующее сельское общество. Если по мѣстнымъ условіямъ это будетъ цѣлесообразно, допускается объединеніе этихъ обществъ и предѣлъ.

По докладу Чумбуридзе. „О народномъ образованіи“:

Дѣло народнаго образов. передается въ руки мѣстнаго самоуп., почему: 1) земство содержитъ существующія школы за счетъ казны, организуетъ сѣть, открываетъ новыя школы явочнымъ порядкомъ. Въ компетенцію земства входитъ управленіе народными школами, приглашеніе и увольненіе учителей и инструкторовъ, выработка типа новой школы и программы, сообразно съ мѣстными условіями и представленіе этихъ программъ въ законодательныя учрежденія для утвержденія. Въ компетенцію земствъ входитъ организациа вѣдшкольнаго образованія и культурно-просвѣтительныхъ учреждений. 2) Въ сферѣ народнаго просвѣщенія земство автономно въ предѣлахъ утвержденнаго въ законодательномъ порядкѣ плана. 3) Вѣдомство народнаго просвѣщенія контролируетъ земство въ предѣлахъ, уста-

повѣренныхъ закономъ. 4) Должность инспекторовъ народныхъ училищъ упраздняется со дня приглашенія инструкторовъ.

По докладу Кона „Задачи и организація земскихъ статистическихъ работъ“, съѣздъ высказалъ пожеланіе о созданіи центр. статистической ячейки въ контактѣ съ вѣдомствомъ земледѣлія.

По докладу Тимофеева „О совмѣстной работѣ Министерства Земледѣлія съ земствомъ“, опредѣленной резолюціи съѣздомъ вынесено не было. Проектъ резолюціи, приводимый ниже, переданъ въ центральное бюро.

1) Земскія учрежденія Республики Грузіи являются не только органами мѣстнаго самоуправленія, но и Государственнаго Управленія, какъ это предусматрѣно, напр., Закономъ 3 января 1919 г. объ укрѣпленіи въ частную собственность населенія земель изъ государственнаго земельного фонда, возлагающаго на земства роль мѣстныхъ органовъ Министерства Земледѣлія.

2) Передавая земствамъ на основаніи дѣйствующихъ законовъ или по соглашенію осуществленіе мѣропріятій государственнаго характера, вѣдомство Земледѣлія сохраняетъ за собою общее руководство и наблюденіе за дѣятельностью земствъ въ качествѣ его мѣстныхъ органовъ.

3) Въ видахъ планомернаго осуществленія мѣропріятій мѣстнаго характера Министерство Земледѣлія въ необходимыхъ случаяхъ участвуетъ въ разработкѣ общаго плана, оказываетъ земствамъ всемерное содѣйствіе въ осуществленіи его и наблюдаетъ за работою на мѣстахъ.

4) Мѣропріятія, централизація коихъ представляется желательной въ видахъ ихъ объединенія и экономіи силъ и средствъ, осуществляются по взаимному соглашенію Министерства Земледѣлія и земствъ.

5) Исходя изъ того, что взаимоотношенія между Министерствомъ и земствами должны носить характеръ сотрудничества, желательнo въ видахъ установленія болѣе тѣснаго контакта съ земствами ввести въ совѣтъ Министра Земледѣлія представителей земствъ въ качествѣ членовъ совѣта.

6) Наблюдая за работою на мѣстахъ Министерство Земледѣлія о замѣченныхъ дефектахъ освѣдомляетъ соответствующія земства или ихъ объединеніе, а въ необходимыхъ случаяхъ переноситъ вопросъ на разсмотрѣніе Правительства или Парламента.

Доклады д-ровъ Магалова и Ломаури по мед.-санитарному во-

просу и инж. Жаданова „Планъ развитія дорожной сѣти Республики Грузіи“ съѣздомъ переданы въ центральное бюро земствъ.

Въ центральное бюро земствъ избираются: прѣдсѣдатель бюро Д. Согорашвили и члены: Д. Оніашвили, Салакаа, В. Цабадзе, И. Стуруа. Кандидаты: Л. Шенгелая, Митайшвили, Глопти и Асатиани.

Х Р О Н И К А.

Главный Комитетъ Союза Городовъ Республики Грузіи.

Исполнительное Бюро, по докладу завѣд. бактериологическимъ отрядомъ, о расширеніи дѣятельности отряда ассигновало 20.000 руб. русскими деньгами на приобрѣтеніе недостающихъ аппаратовъ, реактивовъ и дифтерійной сыворотки.

Утверждена смѣта Техническаго Отдѣла на оборудованіе механическихъ мастерскихъ и предложено Техническому Отдѣлу представить надлежаще разработанный коммерческій планъ.

Бюро согласилось съ докладомъ Мед.-Санит. Отдѣла по вопросу объ освобожденіи городовъ отъ несенія расходовъ по содержанію городскихъ врачей, фельдшеровъ и акушерокъ, съ отнесеніемъ этихъ расходовъ за счетъ Государственнаго Казначейства.

По борьбѣ съ сыпнымъ тифомъ учреждена особая чрезвычайная комиссія при особоуполномоченномъ. По докладу представителя Союза Городовъ, въ комиссіи были установлены слѣд. взаимоотношенія: распорядительную роль въ дѣлѣ организаціи борьбы съ эпидеміей беретъ на себя особоуполномоченный; средства на борьбу отпускаются городскими самоуправленіями.

Необходимое для лазаретовъ оборудованіе и медикаменты для борьбы съ сыпнымъ тифомъ въ городахъ Республики будутъ отпущаться Союзомъ Городовъ только по сообщеніямъ гор. самоуправленій, по выясненіи принимаемыхъ ими на себя расходовъ; недостающая же сумма будетъ истребована отъ особоуполномоченнаго по борьбѣ съ сыпнымъ тифомъ въ видѣ аванса.

Бактериологической Лабораторіей, какъ видно изъ отчета Мед.-Санитарнаго Отдѣла, съ мая 1918 г. по январь 1919 г. произведено анализовъ: центральной лабораторіею—1042, Кутаисскою—282 и Боржомскою—434. Отпущено городамъ центральной лабораторіею холерной вакцины, тетравакцины, дифтерійной сыворотки, дивен-

терийной сыворотки и стрелтококовой сыворотки, красокъ, реактивовъ и лабораторной посуды на сумму 3461 руб.

Аптекарский складомъ отпускались городамъ медикаменты по цѣнамъ Комитета Снабженія со скидкой 25% и съ уплатою въ началѣ 25% стоимости; другимъ общественнымъ учрежденіямъ—по цѣнамъ Комитета Снабженія и за наличный расчетъ. Къ 15-му октября прошлаго года произведена опись и установлена наличность всего имущества склада; стоимость его выражалась въ суммѣ 739717 руб. 80 к. (себѣстоимость).

Къ 1-му февралю текущаго года наличность эта выразилась въ суммѣ 564750 р. 12 к. (себѣстоимость)

За время декабрь 1918 г.—январь 1919 г. поступило требованій отъ городовъ на сумму 126016 рублей и отпущено на сумму 120717 р. 78 коп.

20-го февраля 1919 года Исполнительнымъ Бюро принята инструкция Ревизіонной Комиссіи.

1) Избранная на основаніи § 13 положенія Союза Городовъ Республликъ Грузіи, Ревизіонная Комиссія производитъ ревизію дѣлъ Главнаго Комитета и его отдѣловъ по мѣрѣ надобности, но не рѣже одного раза въ полугодіе.

2) Ревизіонная Комиссія избираетъ Президіумъ, о чемъ доводитъ до свѣдѣнія Главнаго Комитета.

3) Предсѣдатель руководитъ работой Комиссіи и созываетъ засѣданія Комиссіи не менѣе двухъ разъ въ мѣсяць, которой и представляются всѣ акты отдѣльными членами Комиссіи.

4) Кворумъ засѣданій опредѣляется 3-мя членами, включая и Предсѣдателя.

5) Необходимый штатъ для работъ Комиссіи, а также и смѣта утверждаются Съездомъ.

6) Сотрудники, приглашенные на постоянную службу, зачисляются Главнымъ Комитетомъ въ общій списокъ сотрудниковъ Согора Грузіи и пользуются всеми правами, присвоенными сотрудникамъ Согора.

7) Комиссія можетъ приглашать временныхъ сотрудниковъ специалистовъ, необходимыхъ для работъ ея.

8) Нужныя средства Комиссія, въ предѣлахъ утвержденной Съездомъ смѣты, получаетъ отъ Главнаго Комитета.

9) Ревизіонная Комиссія ревизуетъ дѣятельность предпріятій

и отдѣльныхъ должностныхъ лицъ съ точки зрѣнiя законности и цѣлесообразности.

10) О предстоящей ревизіи Отдѣловъ и учреждений Сѣвѣрскаго Комиссія увѣдомляетъ Предсѣдателя Комитета и Члена Исполнительнаго Бюро, Завѣдывающаго соотвѣтствующимъ Отдѣломъ.

11) О произведенныхъ ревизіяхъ составляются акты, которые подписываются Членами Комиссії и отвѣтственными сотрудниками ревизуемаго Отдѣла или учрежденія.

12) Акты отдѣльныхъ членовъ Ревизіонной Комиссії до обсужденія ихъ въ Комиссії не могутъ имѣть окончательнаго характера.

13) Всѣ Отдѣлы и учрежденія Союза Городовъ обязаны, по требованію Ревизіонной Комиссії, представлять послѣдней черезъ Предсѣдателя Главнаго Комитета или его членовъ Бюро всѣ нужныя справки по счетоводству и дѣлопроизводству, а также подлинныя документы.

14) Свои соображенія по поводу улучшенія способовъ веденія хозяйства и эксплуатаціи предприятий, Ревизіонная Комиссія сообщаетъ Исполнительному Бюро.

15) Ни Ревизіонная Комиссія, ни отдѣльные члены ея не имѣютъ права вмѣшиваться въ распоряженія Исполнительнаго Бюро или отдѣльныхъ его членовъ.

16) Предсѣдателю Комиссії представляется право приглашать въ засѣданія Комиссії членовъ Бюро.

17) Члены Бюро и Главнаго Комитета имѣютъ право посѣщать засѣданія Ревизіонной Комиссії.

18) Копіи всѣхъ протоколовъ засѣданій Ревизіонной Комиссії съ приложеніемъ копій соотвѣтствующихъ актовъ, препровождаются въ Исполнительное Бюро.

19) Исполнительное Бюро, а также Главный Комитетъ сообщаютъ Ревизіонной Комиссії копіи протоколовъ своихъ засѣданій.

20) За двѣ недѣли до очереднаго Съѣзда Исполнительное Бюро препровождаетъ Ревизіонной Комиссії годовую отчетъ, каковой съ заключеніемъ Комиссії возвращается Президіуму Главнаго Комитета не поздиѣе какъ за недѣлю до съѣзда.

21) Въ концѣ года Комиссія составляетъ отчетъ своей дѣятельности для представленія Съѣзду.

Организація мѣст. самоуправленія.

Ходатайство о пополненіи Тифлис. думы. Мус. націон. совѣтъ возбудилъ ходатайство о предоставленіи путемъ кооптаціи тремъ кандидатамъ списка № 6 мѣста въ город. думѣ. Ходатайство мотивируется отсутствіемъ представителей мусульманскаго населенія въ думѣ. Имѣя въ виду, что ходатайство мусульм. нац. совѣта противорѣчитъ закону, управа дала отрицательное заключеніе. Ходатайство вмѣстѣ съ заключеніемъ управы будетъ доложено думѣ.

Распредѣленіе отдѣловъ въ городск. управѣ. Городская управа распредѣляла занятія между членами коллегіи такъ: товарищъ городск. головы Г. Г. Коніевъ, кромѣ несенія обязанностей городского головы оставилъ за собой завѣдываніе училищнымъ и финансовымъ отдѣлами; на члена управы І. Беселидзе возложено, кромѣ завѣдыванія городск. предпріятіями, завѣдываніе и строительнымъ отдѣленіемъ; на члена управы К. А. Паніева возложено завѣдываніе административно-распорядительнымъ, продовольственнымъ и земельнымъ отдѣлами; члену же управы П. И. Масалкину, поручено завѣдываніе медико-санитарнымъ, бѣженскимъ, труда и призрѣнія и жилищнымъ отдѣлами.

Въ Батумѣ Городскимъ головой, большинствомъ 36 гол. противъ 22 избранъ кандидатъ русской фракціи В. Голицынъ.

Въ члены управы избраны: одинъ грузинъ-христіанинъ, одинъ армянинъ и одинъ мусульманинъ. Секретаремъ думы избранъ грузинъ, предсѣдателемъ думы—еврей Вольфензонъ.

Лотійская дума. 2 марта состоялось первое засѣданіе вновь избранной городской думы. Предсѣдателемъ думы избранъ Лавръ Кигурадзе (с.-д.), товарищемъ—Ар. Саксонадзе (с.-д.), секретаремъ управы—Осадзе (безпартійный). Городскимъ головой избранъ Ал. Кордзая (с.-д.), членами управы: Гочитай, А. Инцкирвели и П. Кутагеддзе.

Городскіе выборы въ Крыму. Въ Севостополь на выборахъ въ городскую думу прошли 19 с.-д., 16 с.-р., 17 домовладѣльцевъ, 9 к.-д. и по одному отъ разныхъ группъ.

Въ Керчи социалисты получили 36 мѣстъ изъ 60; въ Феодосіи 22 изъ 47; въ Симферополь—с. д. и блокъ с.-р. и н. с. получилъ—20 мѣстъ, к.-д.—22, прочія группы центра—10, татары—17. Татары побѣдили въ Алуштѣ, Барасубазарѣ и Бахчисараѣ, гдѣ изъ 30-ти гласныхъ—24 татарина. На выборы доставлялись татарки съ закрытыми лицами, голосовавшія въ отдѣльныхъ помѣщеніяхъ.

Дѣятельность городскихъ самоуправленій.

Тифлисъ. Городская управа одобрила для внесенія въ думу записку и. д. главнаго бухгалтера Я. О. Джанагова о финансовомъ положеніи города въ 1919 г. Записка подробно знакомитъ новыхъ гласныхъ съ печальнымъ положеніемъ городскихъ финансовъ гроящимъ городу финансовымъ крахомъ, и дѣлится на двѣ части: на настоящее и будущее. Въ первой части финансовое обозрѣніе приходитъ къ заключенію, что къ концу 1919 г. городъ будетъ имѣть съ одной стороны долги, возросшіе за округленіемъ до 37 мил. руб., а съ другой—финансово-разстроенное городское хозяйство, при наличіи соотношенія роста всѣхъ доходовъ къ расходамъ почти какъ 1: 6.

За время войны доходы по всѣмъ статьямъ смѣты повысились на 399,7%, между тѣмъ, какъ за то же время расходы только по содержанию гор. служащихъ увеличились на 2.150%. Результаты финансового обозрѣнія выражаются въ 3-хъ основныхъ положеніяхъ: 1) смѣта 1919 г. должна быть дефицитной и для покрытія его не обойдется безъ краткосрочнаго займа, или вѣрнѣе безъ новой правительственной ссуды; 2) самая большая забота новаго состава думы и управы будетъ заключаться въ проведеніи и использованіи въ теченіи текущаго года новаго положенія о доходахъ городовъ съ возможно широкими финансовыми правами, и 3) на ряду съ этимъ необходимо теперь же предпринять подготовительныя работы къ заключенію 60-ти миллионнаго долгосрочнаго займа.

По свѣдѣніямъ бухгалтеріи гор. управы дѣйствительныхъ поступленій доходовъ города въ 1918 г. было въ суммѣ 20.053.270 руб., фактически же произведенныхъ расходовъ было 27.472 605 р. 25 коп. Такимъ образомъ, дефицитъ за истекшій годъ выразился въ суммѣ 7.423.335 руб. 25 коп. Въ цифры эти не входятъ поступления и расходы гор. трамвая, который далъ дохода 11.155.000 руб., потребовавъ на себя расходъ въ 10.600.000 руб. Такимъ образомъ, предпріятіе это, нынѣ убыточное, въ истекшемъ году дало чистой прибыли 555.000 руб.

Думой разрѣшенъ краткосрочный заемъ въ 15 мил. руб. для борьбы съ сыпнымъ тифомъ и на удовлетвореніе город. служащихъ жалованьемъ; мѣстные частные банки даютъ городу подъ векселя, на 3 мѣс. изъ 9½%. Заемъ гарантированъ правительствомъ.

Трактирный сборъ въ 1919 г. постановлено увеличить пока въ 2 раза.

Съ 1 марта цѣны на трамвайные билеты повышены на 100%, что можетъ дать управѣ на 291.000 р. больше дохода.

Въ цѣляхъ борьбы съ эпидеміей приспособлена Александровская больница: устроено 120 кроватей для сыпно-тифозныхъ, сохранивъ въ ней амбулаторію для венерич. больныхъ.

Бюджетъ въ окончат. формѣ еще не выработанъ; требуется авансъ въ 90.000 р. на оборудованіе и приглашеніе штатовъ.

Городомъ устраиваются бесплатныя общія бани, гдѣ будетъ производиться дезинфекція одежды аппарат. „Гелиосъ“; бѣднѣйшимъ будетъ выдаваться $\frac{1}{2}$ фунта мыла.

Считая въ сутки 150 чел., которыхъ прійдется снабжать мыломъ (общее колич. купающихся можно будетъ довести до 300 ч.), по представленной смѣтѣ на покупку мыла, на жалованье завѣдующему и дезинфекторамъ, производящимъ дезинфекцію платя и проч., требуется въ мѣсяць 17,080 р.; расходы на оборудованіе въ 5000 руб. Бани отводятся на 2 мѣс.

Бѣженцы. Заслушавъ докладъ завѣдующаго бѣженскимъ отдѣломъ Букштейна о положеніи бѣженскаго дѣла управа уполномочила своего члена Беселидзе и завѣдующаго бѣжен. отдѣл. Букштейна переговорить съ предсѣдателемъ правительства по вопросамъ урегулированія бѣженскаго дѣла и планомѣрной эвакуаціи бѣженцевъ и просить министерство внутр. дѣлъ въ возможно скоромъ времени принять мѣры къ переселенію бѣженцевъ изъ города на 300-ую версту. Въ связи съ этимъ лазаретъ за 300-й верстѣ будетъ увеличенъ на 20 коекъ.

Управа просить военнаго министра въ виду предполагаемаго переселенія бѣженцевъ, не сносить бараконъ на 300-й верстѣ.

Управа выдала бѣженскому отдѣлу ссуду въ предѣлахъ 30.000 руб. въ счетъ ассигнованныхъ правительствомъ на бѣженское дѣло 40 тыс. руб.

Выборы мировыхъ судей. 24-го февраля гор. дума утвердила 7 кандидатовъ въ мировые судьи, изъ предоставленнаго рекомендаціонной комиссіей списка. Утверждены слѣдующіе кандидаты: Г. В. Мегвинетъ-Ухуцеси, Н. И. Палавандовъ, Г. А. Ткемаладзе, М. Ф. Дидія, Чхеидзе Марія Ильинишна, Р. Г. Молостовъ и А. А. Амираговъ. Почетными судьями избраны: Г. Коніевъ, Е. Такайшвили, Г. Тумановъ, Э. Теръ-Парсегова-Махвиладзе, А. Чаброва, К. Абѣази, И. Гомартели, Г. Паніева, А. Нацвлишвили, С. Пирцхвалава.

Принятіе народнаго университета въ вѣдѣнію города, Управа, разсмотрѣвъ заключеніе финансовой комиссіи, по вопросу о принятіи народнаго университета въ вѣдѣніе города и утвержденіи смѣты расходовъ на 1919 г., по оплатѣ лекторскаго труда центр. отдѣленія народн. университета, постановила принять народный университетъ въ вѣдѣніе города, предоставивъ ему автономію, какъ въ руководствѣ учебной частью, такъ и въ хозяйственныхъ вопросахъ, съ тѣмъ, однако, чтобы онъ сообразовалъ свою работу съ просвѣдительными начинаніями города.

Въ управленіе народнаго университета будетъ введенъ представитель отъ города.

Управа приняла смѣту расходовъ по оплатѣ лекторскаго труда центр. отдѣленія народ. университета въ суммѣ 130.000 р., за вычетомъ предполагаемаго прихода въ 20.000 р.

Управа входитъ въ думу съ докладомъ по этому вопросу.

Сигнахское городское самоупр. ходатайствуетъ предъ Мин. В. Д. о принятіи на себя половины расхода на милицію—99.000 р.,— т. е. городъ не въ состояніи удовлетворить ежемѣсячно милиціонеровъ.

Такое же ходатайство возбудило и Кутаисское городское самоуправленіе предъ Мин. Вн. Д. о принятіи на счетъ государственнаго казначейства половины фактически расходуемой городомъ суммы на содержаніе милиціи, что составитъ въ мѣсяцъ 70,828 р. 33 к.

Сухумская дума. 1) Исключить изъ расходовъ на 1919 г. ассигновку въ 600 р. Гегелашвиди, владѣльцу частной лабораторіи, првзводившему необходимыя для города изслѣдованія, и 2) ассигновать Центральной Лабораторіи опытной станціи на 1919 г. 6000 руб. при условіи приглашенія Станціей совместно съ Научной Коллегіей по рекомендаціи Сухумскаго Медицинскаго О-ва врача бактериолога и бесплатныхъ работъ лабораторіи для нуждъ Городскаго Самоуправленія.

Думой ассигновано на 1919 г. 6000 р. на бесплатный отпускъ медикаментовъ бѣднѣйшему населенію, въ томъ числѣ и служащимъ гор. самоуправления.

Послѣ долгихъ и усиленныхъ хлопотъ, городъ получилъ обратно 4.050 дес. 1200 кв. с. т. наз. „Матросскую Слободку“, отведенную городу 1880 г. и отобранную въ 1904 г. по приказу Намѣстника; Дума поручаетъ управѣ произвести съемку мѣстности, зани-

маеюй Матросскою Слободкою, выработать размѣръ участковъ для сдачи въ аренду, сдѣлать разбивку и заключить съ жителями Матросскою Слободки контракты на 3 года по 12 р. за десятину въ годъ, оставивъ на это время размѣры участковъ такими же, какими они владѣютъ въ настоящее время.

Дума разрѣшила свободную торговлю спиртными напитками и виномъ, при соблюденіи гигиеническихъ условій.

Трактирный сборъ на 1919 г. установленъ въ размѣрѣ 200.000 руб. Въ февралѣ 1918 г. трактирный сборъ былъ установленъ въ 24.000 р. и съ торгующихъ виномъ—30.000 р. Поступило за годъ 44.214 руб.

Сборъ за извозный промыселъ установленъ въ 30 р. съ животнаго.

Б и р ж а Т р у д а .

Биржей Труда изданъ годовой отчетъ ея работы.

Биржа Труда была открыта 27 ноября 1917 года., но только съ начала 1918 года работа Биржи становится замѣтной. Съ этого времени Биржей и составленъ отчетъ.

За отчетный годъ Биржей зарегистрировано 8952 безработ. (5498 мужч., 3454 женщ.), посѣтившіе Биржу 33.865 разъ. Не смотря на то, что общее количество зарегистрированныхъ женщинъ гораздо меньше мужчинъ, повторныя посѣщенія послѣднихъ меньше: посѣщаемость каждаго безработнаго мужчины въ среднемъ—3,3 раза; женщинъ—4,3.

Среди безработныхъ первое мѣсто занимаетъ категорія, такъ наз., „личнаго услуженія“—2080; затѣмъ чернорабочіе—1747; третье мѣсто занимаютъ конторскіе и канцелярскіе служащіе—1396; четвертое — квалифицированные рабочіе—1265.

Требованій за годъ поступило 1787. Работа предоставлена 3733 безработн., 41,7% всего количества записавшихся.

Не удовлетворено Биржей 187 требованій, главнымъ образомъ, на квалифицированный трудъ, въ виду отсутствія на биржѣ достаточнаго количества рабочихъ этой категоріи.

По національностямъ безработныя дѣлятся слѣдующимъ образомъ:

русскіе	3465,
армяне	2658,
грузины	1122,
проч. національн.	1107.

На содержаніе Биржи Труда городской управой израсходовано 44186 р. 44 к.

За январь городской Биржей Труда зарегистрировано безработных 484 чел., изъ которыхъ 317 мужчинъ и 167 женщинъ, сдѣлавшихъ 1322 посѣщенія. Предоставлена работа за то же время 49 безработнымъ или 10,0% записавшихся.

Въ серединѣ поста предполагается при городской Биржѣ Труда открытіе курсовъ грузинскаго, англійскаго, французскаго и нѣмецкаго языковъ.

Курсами будутъ пользоваться лишь безработные, зарегистрированные Биржей Труда, съ платой въ 10 руб. въ мѣсяць за одинъ языкъ.

При Биржѣ Труда въ концѣ марта предполагается открыть бюро по перепискѣ на русскомъ и грузинскомъ языкахъ. Съ этой цѣлью будетъ приобрѣтено нѣсколько пишущихъ машинокъ.

Плата за переписку будетъ вѣдаться по болѣе низкой расцѣнкѣ, чѣмъ это дѣлается въ частныхъ бюро. Весь доходъ, за вычетомъ расходовъ, будетъ передаваться безработнымъ, производившимъ работу.

Вышелъ изъ печати „Сборникъ Биржи Труда“ со статьями на русскомъ и грузинскомъ языкахъ, по вопросамъ рабочаго страхованія, биржи труда, профессиональныхъ союзовъ и др.

Въ сборникѣ помѣщены всѣ изданные Закавказскимъ Комиссаріатомъ и Министерствомъ Труда декреты по рабочему законодательству.

Цѣна сборника 10 руб. Весь доходъ отъ продажи сборника предназначается на усиленіе фонда безработныхъ.

Съ заказами на сборникъ просятъ обращаться въ Тифлисскую Городскую Биржу Труда.

Рабочимъ организаціямъ и книгопродавцамъ скидка.

Земская жизнь.

Тифлиское земство. Второе собраніе гласныхъ тифлис. уѣднаго земства состоялось 23 марта въ помѣщеніи земской управы.

Въ порядкѣ дня стоять:

I. Доклады управы:

- 1) О медицинской помощи.
- 2) О школьномъ дѣлѣ.
- 3) О продовольственномъ дѣлѣ.
- 4) Объ администраціи.
- 5) О судѣ.
- 6) О бюджетѣ.
- 7) Докладъ технического отдѣла.
- 8) Докладъ статистическаго отдѣла.
- 9) О проведеніи аграрной реформы въ уѣздѣ.
- 10) Объ организаціи агрономическаго дѣла.

II. Выборы мировыхъ судей.

III. Организація мелкой земской единицы.

IV. Текущія дѣла.

На очередномъ засѣданіи земской сессіи тифл. уѣднаго земства постановлено ассигновать на 2 мѣсяца (мартъ, май) 341.200 р. на медико-санит. нужды уѣзда, 45385 р. на школьное дѣло, 53423р. на содержаніе штата по продовольствен. дѣлу и 300.000 р. на пути сообщенія и проч.

Замѣстителемъ предсѣдателя управы избранъ чл. управы Л. Мамулайшвили.

У управы имѣется 12 кандидатовъ на должности мировыхъ судей.

Тифлисская Земская Управа до сихъ поръ еще не приняла въ свое полное распоряженіе уѣдную администрацію. Однако еѹ уже приняты мѣры для улучшенія положенія уѣздной милиціи. Управа наладила выдачу милиціи продуктовъ, выдала ей 100 пудовъ ячменя и нѣкоторое количество сѣна. Земская Управа получила отъ министерства внутреннихъ дѣлъ увѣдомленіе о необходимости спѣшнаго приѣма дѣлъ и имущества Тифлискаго губернскаго правленія, относящихся къ Тифлисскому уѣзду.

Земская Управа обратилась въ грузинское техническое об-ство съ просьбой рекомендовать специалиста для занятія должности за-вѣдующаго техническомъ отдѣломъ. Грузинское техническое об-ство представило Земской Управѣ списокъ рекомендуемыхъ имъ лицъ.

Дорожное дѣло въ уѣздѣ еще не передано Земству.

Земская Управа приступила къ приѣму имѣющихся въ уѣздѣ лечебницъ. Создано нѣсколько эпидемическихъ отрядовъ для борьбы

съ сыпнымъ тифомъ. Отряды работаютъ въ Сартачальскомъ, Сагареджинскомъ и Марткобескомъ районахъ.

При организаціи эпидемическихъ отрядовъ Земской Управы пришлось столкнуться съ недостаткомъ во врачахъ и вообще въ медицинскомъ персоналѣ. Дѣло въ томъ, что персоналъ, мобилизованный при возникновеніи армяно-грузинской войны, до сихъ поръ не отпу- скался.

Земская Управа въ ближайшіе дни приступитъ къ приему школъ въ уѣздѣ. Недавно состоялось совѣщаніе инспекторовъ народныхъ училищъ, на которомъ обсуждались мѣры для поднятія школьнаго дѣла. Земская Управа приглашаетъ инструктора для постановки дѣла и руководства имъ. Немедленно послѣ приѣма школъ Управа приступитъ къ приведенію въ порядокъ школьныхъ помѣщеній.

Земству передаются кредиты на содержаніе учительскаго персонала съ перваго января 1919 г. Земство предлагаетъ всѣми средствами прийти на помощь учительскому персоналу для улучшенія его матеріальнаго положенія.

Земская управа получила отъ центр. продовольств. совѣта цѣлый рядъ товаровъ, распредѣленныхъ ею среди населенія. Распре- дѣлено около 6 цистернъ керосина, вагонъ кукурузы, постное масло, мыло, чай, ячмень, мышьякъ для уничтоженія полевыхъ мышей. Товары распредѣлялись глав. образомъ черезъ кооперативы, а гдѣ та- ковыхъ не имѣется — передавались представителямъ сельскихъ об- ствѣ.

Земская управа предполагаетъ въ будущемъ организовать районныя предовольственные комиссіи, которыя возьмутъ на себя распредѣленіе продуктовъ. Пока что такая комиссія имѣется только въ Манглисскомъ районѣ. Во главѣ ея стоитъ земскій гласный Борисовъ Беридзе.

Горійское земство. Въ виду того, что Горійскій уѣздъ — районъ земледѣльческой, земск. управа главное свое вниманіе обратила на улучшеніе растеній въ уѣздѣ. Для лучшаго выясненія нуждъ уѣзда въ этомъ отношеніи и болѣе правильнаго раздѣленія уѣзда на агро- номическіе районы земская управа созываетъ на 20 февраля сего года собраніе специалистовъ агрономовъ, работающихъ въ уѣздѣ, любителей сельскихъ хозяйствъ и заинтересованныхъ лицъ. Къ обсу- жденію подлежатъ вопросы: 1) Положеніе сельскаго хозяйства въ уѣздѣ: а) полеводство, б) виноградарство и винодѣліе, в) огородни- чество, д) пчеловодство, е) скотоводство и т. д. 2) Раздѣленіе уѣзда

на агрономическіе районы, 3) горійское сельскохоз. общество и земство, 4) сельскохозяйственныя орудія, лечебныя средства.

Большое вниманіе удѣляетъ уѣздное земство правильному и умѣлому использованію рѣкъ для орошенія полей въ уѣздѣ. Для этой цѣли горійская уѣздная земская управа рѣшила во что бы то ни стало провести цѣлый рядъ оросительныхъ канавъ; главная изъ нихъ: 1) изъ рѣки Куры черезъ Квишхетское общество, гор. Хашури, Осиаурское общество, Мохасское общество и т. д. Этою канавою будетъ орошаться 12 тысячъ десятинъ земли.

2) Изъ рѣки Болш. Ляхни начиная съ Цхинвали пройдетъ черезъ Меджврисхевскій районъ, Квемочальскій районъ и т. д. длиною до 70 верстъ.

Чтобы осуществить это великой важности дѣло, уѣздная земская управа, думаетъ, главнымъ образомъ, использовать мѣстные средства, для чего она обратилась къ мѣстнымъ кооперативамъ и частнымъ лицамъ, сельскому обществу и т. д.

Кутаисское земство. Состоялась 2-я земская сессія. Были заслушаны доклады о выборахъ въ волостныя земства, о хонской жел. дорогѣ и объ организациіи автомобильнаго сообщенія. Земское собраніе обсудило смѣты на 1918 и 1919 гг. Произведены выборы мировыхъ судей.

Кутаисская земская управа приступаетъ къ выработкѣ проекта желѣзной дороги Хони—Самтреді.

Рачинское земство. Первое уѣздное земское собраніе состоялось въ Они. Въ составъ управы избраны г.г. Лобжанидзе, Тебеджишвили, Биджашвили и Джаларидзе.

Зугдидское земство. Въ составъ зугдидской уѣздной земской управы вошли въ качествѣ предсѣдателя Л. Шенгелия и въ качествѣ членовъ Н. Беридзе, К. К. Бавжарадзе, Л. Кодуа и Ш. Дадіани.

Созданъ летучій отрядъ для борьбы съ эпидеміями.

Уѣздъ предполагается разбить на 6 мировыхъ участковъ.

Совѣщаніе земцевъ о проведеніи аграрной реформы. 27-го февраля въ кабинетѣ министра земледѣлія состоялось совмѣстное засѣданіе представителей земствъ и отвѣтственныхъ сотрудниковъ министерства, посвященное вопросу о проведеніи аграрной реформы.

Совѣщаніе заслушало доклады: объ имѣющихся въ министерствѣ статистическихъ данныхъ сельско-хоз. перениси: о созданіи межевыхъ отдѣловъ при уѣздныхъ земскихъ управахъ, а

также докладъ объ организаціи земельного отдѣла земскихъ управъ и полученіи отпущенныхъ на этотъ предметъ государствомъ кредитовъ.

Совѣщаніе признало за нормальный четырехчленный составъ земельного отдѣла; завѣдующій отдѣломъ, дѣлопроизводитель и 2 инструктора. На содержаніе земельныхъ отдѣловъ правительствомъ отпускается 3½ тыс. въ мѣсяць. Министерство земледѣлія предполагаетъ возбудить ходатайство объ увеличеніи этого ассигнованія на 50%. Завѣдующему земельнымъ отдѣломъ при земскихъ управахъ подчинены и завѣдующіе земельнымъ фондомъ, прежніе надзиратели за оброчными статьями. Совѣщаніе признало необходимымъ соединить канцелярію завѣдующаго земельнымъ фондомъ съ общей канцеляріей земельного отдѣла управы. Всѣ сношенія министерства земледѣлія съ завѣдующими земельнымъ фондомъ будутъ итти черезъ земскую управу.

Всего по Грузіи предполагается поставить 30 такихъ завѣдующихъ земельнымъ фондомъ. Назначеніе завѣдующаго земельнымъ отдѣломъ управы и земельнымъ фондомъ будетъ производится земствами по соглашенію съ министерствомъ земледѣлія. Министерство въ теченіе опредѣленнаго срока можетъ опротестовать сдѣланное земствомъ назначеніе.

Совѣщаніе приняло предложенные министромъ сроки для производства предварительныхъ работъ по проведенію аграрной реформы.

Совѣщаніе обсудило вопросъ о способѣ установленія платы за землю. Было предложено нѣсколько методовъ для опредѣленія сравнительной цѣнности земель.

Плата за землю должна покрыть расходы по аграрной реформѣ и поднятію уровня сельскаго хозяйства. Плата за земли будетъ льготная. Въ объяснительной къ закону запискѣ плата за землю опредѣлена въ 500—1000 р. съ десятины. Для правильнаго установленія средней цѣны необходимо учесть сравнительную цѣнность земли въ разныхъ районахъ.

Совѣщаніе постановило передать вопросъ на обсужденіе въ земскія управы, предоставивъ имъ мѣсячный срокъ для представленія своихъ соображеній.

Цѣны будутъ окончательно установлены по соглашенію между министерствомъ и центр. бюро земствъ. Къ тому же сроку земскія управы должны представить списки тѣхъ земель, которыя оцѣнны считаются нужнымъ оставить въ рукахъ земства для организаціи на нихъ общественнаго или опытнаго хозяйства.

Совѣщаніе признало необходимымъ, чтобы земства, въ интересахъ планоуѣрности работы извѣщали министерств. земледѣлія о подготовляемыхъ у нихъ статистическихъ работахъ.

Совѣщаніе о веденіи лѣсного хозяйства. 28 февраля въ кабинетѣ министра земледѣлія состоялось совѣщаніе руководителей лѣсного отдѣла министерства съ представителями заинтересованныхъ земствъ. Совѣщаніе было посвящено вопросу объ организаціи лѣсного хозяйства.

Обсуждалась также новая такса на лѣсные матеріалы, введенная недавно и вызвавшая волненія на мѣстахъ.

Совѣщаніе приняло рядъ положеній, регулирующихъ взаимоотношенія между вѣдомствомъ и земствами въ области лѣсного хозяйства.

Распределеніе имущества земскаго союза.

Изъ Екатеринодара отъ 9 февраля сообщаютъ: Представитель главнаго комитета всероссійскаго земскаго союза Луганскій-Макѣевъ созываетъ комиссію для приведенія въ порядокъ и извѣстность имущества земскаго союза, оставшагося въ Кубанскомъ краѣ, на Сѣверномъ Кавказѣ и въ Закавказьи, съ цѣлью распределенія имущества между мѣстными учрежденіями и добровольческой арміей. Комиссія образуется изъ представителей добровольческой арміи и земскаго союза. Представителями входятъ также уполномоченные юго-западнаго фронта Вырубовъ и западнаго фронта Бамулинъ.

Издатель: Глав. Комит. Союза Гор. Респ. Грузіи.

Редакціонная Коллегія:

Чл. Ком. С. Робакидзе.
А. Бритнава.
М. Смирновъ.

თბილისის წიგნების მაღაწიებში იყიდება

გ. თუმანიშვილის

წიგნები

რუსულ ენაზე:

1. ლიტერატურა ერობის შესახებ ფასი **50** კაპ.
2. ერობის ბანკები „ **1** მან.
3. ერობის მოწყობა ჩვენში „ **1** მან.

ეს წიგნები იყიდება აგრეთვე უფრ. „კავკასიის ქალაქის“
რედაქციაში. სომხის ბაზარი № 6.

საქართველოს რესპუბლიკის ქალაქთა კავშირის

სტამბა

იღებს ყოველგვარ საქმეებს შესასრულებლად ქართულ, რუსულ, სომხურს და აგრეთვე ევროპიულ ენებზე.

სტამბას აქვს წიგნთსავაზბაჟი და სასაზღავი მანქანები.

საქმეები სრულდება მეტად სუფთად და ჩქარა.

ფასები ზომიერია.

კანტორა ღია არის დღის 8 საათიდან საღამოს 4 საათამდე,
გარდა კვირა-უქმე დღეებისა.

მისამართი: თბილისი, პუშკინის ქ. № 3. ტელ. 6-12.

3 1454
1919

**Медико-санитарный отдѣлъ союза городов
РЕСПУБЛИКИ ГРУЗИИ.**

доводить до всеобщаго свѣдѣнія, что Центральной Бактеріологической Лабораторіей Согора (Сергіевская 4 тел. 18—96) будутъ приниматься платные клиничко-диагностическіе, бактеріологическіе и серологическіе (Vidal, Wassermann) анализы для частныхъ лицъ и учреждений; плата будетъ взиматься согласно скалѣ, установленной М.-С. Отд. Согора.

Пріемъ анализовъ отъ 10—3 час. дня, включая воскресные и праздничные дни; пріемъ изслѣдованій на дифтерію производится во всякое время.

Для лицъ несостоятельныхъ пріемъ перечисленныхъ анализовъ будетъ производиться безвозмездно.

ПРИНИМАЕТСЯ ПОДПИСКА

— на 1919 годъ. —

НА ГАЗЕТУ

„НАРОДНОЕ ЗНАМЯ“

**ОРГАНЪ ЗАКАВКАЗСКАГО ОБЛАСТНОГО КОМИТЕТА
ПАРТІИ СОЦІАЛИСТОВЪ-РЕВОЛЮЦІОНЕРОВЪ.**

Условія подписки:

Въ Тифлисъ: на 1 мѣс. 15 руб.

на 3 „ 40 „

Внѣ Тифлиса: на 1 мѣс. 18 руб.

на 3 „ 50 „

Объявленія: передъ текстомъ строчка 75 коп.,

послѣ текста 50 „

траурныя 15 руб.

Контотра открыта отъ 10 час. до 2 час. дня.

*Адресъ редакціи и конторы—Грибодовская, 5, третій
этажъ. Телефонъ типограф. 5—09.*